

Posljedice Prvoga svjetskog rata: samoproglashene „države“ na području Ugarske

*dr. sc. Ladislav Heka**

Sažetak

Prvi svjetski rat u mnogome je promijenio povijest europskih zemalja, napose onih u regiji, a njegove posljedice su se itekako odrazile na Hrvate i to kako one u domovini, tako i na one koji su ostali u Mađarskoj ili su u sklopu Vojvodine pripali Srbiji. Nakon poraza Austro-Ugarske Monarhije u Prvome svjetskome ratu mađarski susjedi su dobili prigodu na temelju tzv. Wilsonovih 14 točaka putem prava naroda na samoodređenje proširiti svoj državni teritorij na štetu Mađarske: novonastala Čehoslovačka je povećana za Slovačku, koja je do tada bila povijesni dio Ugarske, koju Mađari zovu Gornji kraj (Felvidék), a Rumunjska (Erdelj, dio Banata, Bukovina i Dobrudža) te Srbija (Slovenija, Hrvatska, Bosna i Hercegovina) su proširile granice na zemlje koje su im sile Antante 1915.-1916. obećale u tada potpisanim tajnim sporazumima ili dogovorima s ciljem da ih privole na pridruživanje njihovoj koaliciji i vojnom savezu. Sukladno tomu se u Pragu mjesno Narodno vijeće 28. listopada 1918. proglasilo privremenom Vladom Čehoslovačke, a u Martinu (ranije Turčiansky Svätý Martin, mađarski: Turócszentmárton) je Slovačko narodno vijeće proglasilo priključivanje Češkoj u novu državu Čehoslovačku. U isto vrijeme u Zagrebu je Hrvatski sabor 29. listopada proglasio izdvajanje iz Austro-Ugarske i nastanak Države Slovenaca, Hrvata i Srba koja se 1. prosinca sjedinila s Kraljevinom Srbijom u Kraljevinu Srba, Hrvata i Slovenaca. Time je monarhija prestala postojati, ali je ostalo otvoreno pitanje razgraničenja Austrije, Mađarske, Rumunjske i Kraljevine SHS. Vojska ove potonje je još 1918. okupirala sve mađarske krajeve u kojima su južni Slaveni činili većinu i držala ih je u posjedu sve vrijeme mirovnih pregovora u Trianonu, a zatim i do njihove ratifikacije. U tim su krajevima domicilnom pučanstvu gdjekad južni Slaveni, a katkad Mađari obećavali autonomiju uz uvjet da se njima priklone. Tako su nastale neke danas već zaboravljene kratkotrajne „republike“, ni od koga nepriznate države: Republika Prekmurje, Litavska banovina, Srpsko-mađarska republika Baranja-Baja, Republika Banat.

* docent, Pravni fakultet, Institut za komparativno pravo, Segedin

Ključne riječi: Prvi svjetski rat, Wilsonovih 14 točaka, pravo naroda na samoodređenje, Mađarska, Kraljevina SHS, Trianonski mirovni ugovor, nepriznate države: Republika Prekmurje, Litavska banovina, Srpsko-mađarska republika Baranja-Baja, Republika Banat

Austro-Ugarski planovi za preustroj Monarhije

Još prije vojnoga poraza Monarhije američki predsjednik Woodrow Wilson obećao je njenim narodima pravo na samoodređenje sukladno kojem načelu je Wilsonovo povjerenstvo 25. svibnja 1918. izradilo plan o preustroju Carstva rukovodeći se teritorijem povijesnih pokrajina, te uzimajući u obzir i nacionalni karakter. Na teritoriju Austrije koji je obuhvaćao 118.800 km² živjelo je 8.494.400 stanovnika, od kojih je 75 % bilo Nijemaca, dok je na znatno većem području Ugarske površine 225.100 km² živjelo 16.086.200 duša od kojih 62 % Mađara. Na teritoriju Kraljevine SHS veličine 106.400 km² stanovalo je 5.215.500 osoba, od kojih 94 % Hrvata i Srba, na području Češke površine 79.300 km² živjelo je 10.059.300 žitelja od kojih 62 % Čeha, a na gotovo etnički čisto slavenskom području Poljske-Rutenije od 88.900 km², živjelo je 8.775.400 duša, od kojih 53 % Poljaka i 40 % Rusina uz nešto pripadnika mađarske manjine.¹

Pored navedenoga plana se nešto ranije (već 1906.) pojavio nacrt federalističkoga preustroja države koji je izradio Aurel C. Popovici u svom uratku *Die Vereinigte Staaten von Gross-Österreich*. On je Monarhiju planirao preurediti na petnaest federativnih jedinica ustrojenih po etničkom načelu i to kako slijedi: Njemačka Austrija, Njemačka Češka i Njemačka Moravska, zatim Češka, Slovačka, Zapadna Galicija (poljska), Istočna Galicija (rusinska), Mađarska, Hrvatska, Erdély (rumunjski), Sekeljsko područje, Vojvodina (srpska), Krajina (slovenska), Trentino (talijanski) i Trst (talijanski). Usto je njemačka manjina imala dobiti dvanaest autonomnih jedinica poglavito na području Mađarske. No, ovaj je plan bečki dvor odbio.

Planovi za federalni preustroj Austro-Ugarske Monarhije u Mađarskoj nisu dočekani s oduševljenjem. Pače, mađarsko čelništvo je susljedno nastojalo očuvati teritorijalni integritet države. Tijekom revolucije koja je uslijedila poslije vojnoga sloma Monarhije u listopadu 1918. Oszkár Jászi (koji je još u proljeće izradio plan o Ujedinjenim dunavskim državama), čelnik Ministarstva za pripremanje prava na samoopredjeljenje u Mađarskoj živućih nacionalnosti, manjinama je predložio tek usku autonomiju. Miksa Strobl je otišao dalje te je 1918. u božićnom broju lista *Új-Magyarország* u članku pod naslovom „Nova Mađarska kao istočna Švicarska (s 27 samoupravnih kantona)“ iznio plan o preustroju države u osam mađarskih, trinaest manjinskih i šest velikogradske („socijalističkih“) područnih jedinica ustrojenih na temelju nacionalne pripadnosti te gospodarsko-kulturnih aspekata s ciljem da od Mađarske napravi „istočnu Švicarsku“. Nacionalne kantone su imali dobiti: zapadni

¹ Erdélyi Magyar Adatbank 1999-2014 <http://terkepek.adatbank.transindex.ro/belso.php?nev=127> (preuzeto: 5. rujna 2014.).

i istočni Slovaci (Tótok), Rusini, Erdeljski (Erdélyi), Biharski, Mađarski i Nagyszzebenški (Sibiu) Rumunji, Erdeljski Sasi, Banatski i Zapadni Švabe, Paloci, Bunjevci, Srbi, kao i veliki gradovi: Požun (Bratislava), Košice, Budimpešta, Debrecen, Segedin, Kolozsvár (Cluj-Napoca). Planirane mađarske kantone bi dobili: Sekelji (Székelyek), Hajduci (Hajdúk), Jasi (Jászok), Kuni (Kunok), Pečenezi (Besenyők), uz Balatonski, Rabski (Rába-kanton) i Dravski kanton (Dráva-kanton).

Ovi planovi nisu ostvareni, ali su njihove zamisli uključene u prijedloge za davanje autonomije nacionalnim manjinama i to glede rusinske Ruske Krajine (23. prosinca 1918.), priznavanja Nijemcima prava na samoopredjeljenje (29. siječnja 1919.), kao i slovačke Slovenske Krajine (12. ožujka), južnoslavenske Vendske krajine (Vend Vidék). Premda je kasnijim privremenim ustavom (2. travnja 1919.) deklarirano kako je Mađarska „federalistička republika“, te je manjinama priznata jezična ravnopravnost (7. travnja), a zatim je konačni tekst ustava (28. lipnja) ustrojio Njemački i Rusinski nacionalni okrug, ipak teritorijalno komadanje države nije moglo biti zaustavljeno.²

Nastanak Kraljevine SHS i njezina okupacija južnih dijelova Mađarske

Neovisno o stajalištu mađarske vlade, u Austro-Ugarskoj Monarhiji živući južni Slaveni su već u proljeće 1918. započeli pripreme oko uspostave samostalne *Države Slovenaca, Hrvata i Srba*, a zatim su 5. listopada ustrojili Narodno vijeće SHS sa sjedištem u Zagrebu, oko kojega su se okupili vodeći politički prvaci s prostora Austro-Ugarske Monarhije. Glede pravnoga statusa Baranje, Bačke, Banata i Srijema u Subotici je već 2. listopada izrađena *Rezolucija Srba i Hrvata (Bunjevaca i Šokaca) iz Južne Ugarske* u kojoj je prostor Baranje, Bačke i Banata predviđen kao sastavni dio buduće jugoslavenske zajednice. Taj dokument odmah je poslan u Zagreb, pa je Narodno vijeće Države SHS u svojim ustrojbenim dokumentima predvidjelo i deset mjesta za političke prvake s prostora Baranje, Bačke i Banata, a usto je osnovan poseban *Južnougarski klub*. U Subotici je 10. studenoga osnovano *Bunjevačko-srpsko narodno vijeće*, a tri dana kasnije je kraljevska srpska vojska po ranijem dogovoru „sa savezničkim zapovjednikom za Balkan francuskim generalom Foshetom, zauzela d’Espèreyevu demarkacijsku crtu razgraničenja s Mađarskom, ostvarujući tom okupacijom ratne ciljeve Kraljevine Srbije zacrtane u tajnim dokumentima iz 1914. i 1915. godine“ (Bušić 2014, 265). Naime, u Beogradu su 13. studenoga 1918. francuski general Henrys u ime sila Antante, te zapovjednik srpske vojske general Živojin Mišić i predstavnik mađarske Vlade Béla Linder potpisali vojni sporazum (Beogradsku konvenciju) o prestanku oružanih sukoba između dviju strana. Antanta je odredila demarkacijsku crtu na potezu od Nagy Szamosa do Marosvásárhelya (*rum.* Târgu Mureș), odatle duž Marosa (Moriš) do Segedina, a zatim crtom Subotica-Baja-Pečuh, te dalje tokom rijeke Drave (Szűts 1991, 17). Zauzimanje Bačke i

² Erdélyi Magyar Adatbank 1999-2014 <http://terkepek.adatbank.transindex.ro/belso.php?nev=128> (preuzeto: 5. rujna 2014.).

Baranje do crte Baja-Pečuh-Barcs isplanirano je već u toj beogradskoj vojnoj konvenciji te su dan kasnije srpske postrojbe (službeno srpsko-hrvatsko-slovenska vojska) uz potporu postrojba sila Antante, napose Francuza, plan realizirale. Emil Szűcs kaže da je srpsko-antantska vojska došla u Pečuh već na dan potpisivanja konvencije „te kišne, maglovite srijede“, a dan kasnije je vlakom iz Osijeka u Pečuh „stigla srpska vojska mašući bijelim rupčićima okupljenim građanima i gradskom čelništvu“. Naime, okupatore je dočekao i sam gradonačelnik Andor Nendtvich (1867.-1951.) koji je od 1905. odnosno 1906. (putem izbora) do 1936. godine obnašao čast pečuskoga gradonačelnika, osim od siječnja do ožujka 1919. te od rujna 1920. do kolovoza 1921. kada su ga srpske vlasti protjerale iz grada (u ožujku 1919. mu je tijekom općega štrajka dopušten povratak u grad).³ Zapovjednik okupacijskih snaga potpukovnik Čvetić u svome je odgovoru na riječi dobrodošlice nazočne pozdravio s riječima „Draga braćo!“ te ih je uvjeravao o prijateljskim nakanama. U Mohaču je također gradsko vodstvo dočekalo srpsko konjaništvo pod zapovjedništvom kaptana (bojnika) Milana Jovanovića. Dr. Tivadar Andrits je u ime Odbora za doček istaknuo kako „ovdje stoljećima u bratskome suživotu i ljubavi zajedno žive Mađari, Nijemci, Šokci i Srbi“, te se nada „kako okupacija neće narušiti to iskreno prijateljstvo“. Srpski zapovjednik je u kratkom govoru kazao kako dolazi kao dobar prijatelj te da nikoga neće zlostavljati (Szűts 1991, 18). Pored Baranje, u razdoblju od 8. do 21. studenoga okupirana je i Bačka (područje između Dunava i Tise sve do Baje), te je taj teritorij držan pod njihovim nadzorom do kolovoza 1921. Tamo su srpske i bunjevačke političke udruge (narodna vijeća), uz susljedno djelovanje srpskih agitatora, pripremile narod na odvajanje od Mađarske (Szűts 1991, 19). Među udruzama je posebno značajan bio Novosadski srpski narodni odbor na čiju inicijativu je u Novome Sadu 25. studenoga održana Velika narodna skupština predstavnika Bačke, Baranje i Banata. Uoči nje održana je predkonferencija o načinu provedbe ujedinjenja Vojvodine sa Srbijom. Tom prilikom, Hrvati i jedan dio Srba bili su za to da se ujedinjenje provede istovremeno s Narodnim vijećem u Zagrebu, dok je većina Srba bila za to da se Vojvodina bezodvlačno ujedini s Kraljevinom Srbijom neovisno o Državi SHS. Kako se nisu uspjeli sporazumjeti, odlučeno je da konačni sud o tome donese Narodna skupština u koju su pravo biti izabrani imali Slaveni s navršenih dvadeset godina života (izabrano je i sedam žena), čime su iz izbora isključeni Mađari, Nijemci i Rumunji, dakle, oni koji su bili protiv ujedinjenja s Beogradom. Od 757 članova pristiglih iz 211 općina bilo je 578 Srba, 62 Slovaka, 39 Hrvata, 21 Rusin. Dimitrije Boarov navodi kako je, unatoč gore navedenom izbornom redu, novosadskoj narodnoj skupštini nazočilo šest Nijemaca i jedan Mađar, ali niti jedan Rumunj (Boarov 2012, 107-108)! Među njima su bila 82 srpska, bunjevačka socijaldemokrata, dok su ostali mahom bili predstavnici građanstva. Na

³ Među njegove zasluge ubraja se i to što je iz tada od Mađarske odvojene Bratislave (Požuna) premjestio Sveučilište (Erzsébet Tudományegyetem), što je dao izgraditi gradsku infrastrukturnu mrežu, te je pokrenuo tramvajski promet (koji je kasnije ukinut). Gradska ga je skupština prilikom odlaska u mirovinu 1936. godine izabrala za svoga trajnoga člana. <http://www.pecsma.hu/vezeto-hir/%E2%80%9Emasodik-csaladja-volt-a-varos%E2%80%9D/> (preuzeto: 2. listopada 2014.).

toj skupštini rezolucijom je proglašeno „prisajedinjenje“ ovih područja Srbiji (Sršan 1993, 163; priopćava: Bušić, 266). Istom prilikom je na prijedlog Petra Konjovića donesena posebna rezolucija koja ističe: „Banat, Bačka i Baranja se u granicama koje povuče Antantina balkanska vojska, dne 12/25. studenog 1918. na Velikoj narodnoj skupštini, na osnovu uzvišenog načela narodnog samoodređenja, proglašavaju odcjepljenim od Ugarske kako u državopravnom, tako i u političkom te gospodarskom pogledu“ (Čulinović 1961, 124-125; Stojanović 1939, 65-66; priopćava: Lachner 2014, 291-296). Usto je osnovana jedanaestočlana Narodna uprava na čelu sa somborskim odvjetnikom dr. Jovanom Laloševićem, kao civilno tijelo vlasti koje je svoju nadležnost proširilo na okupirano područje. Djelovala je od 27. studenoga 1918. do 11. ožujka 1919. (Szűts 1991, 205).

U međuvremenu je početkom studenoga 1918. na konferenciji u Ženevi, uz sudjelovanje predstavnika srbijanske skupštine i srpske vlade na čelu s Nikolom Pašićem s jedne i predstavnika Države SHS te Jugoslavenskog odbora s druge strane, Država SHS formalno priznata od Beograda. Potpisana Ženevska deklaracija (9. studenoga 1918.) uglavila je da se tri jugoslavenske države – Kraljevina Srbija, Kraljevina Crna Gora i Država Slovenaca, Hrvata i Srba udružuju u zajedničku državu. Međutim, srpska je vlada po povratku u Beograd opozvala ovaj ugovor, pa je 25. studenoga 1918. Narodno vijeće Države SHS kao nositelj vrhovne vlasti donijelo svoj Zaključak o ujedinjenju Države Slovenaca, Hrvata i Srba s Kraljevinom Srbijom i Crnom Gorom u jedinstvenu državu Slovenaca, Hrvata i Srba. Ali je delegacija Narodnog vijeća Slovenaca, Hrvata i Srba srpskom regentu Aleksandru predala drugu Adresu, na što je on u Beogradu 1. prosinca 1918. proglasio ujedinjenje Kraljevine Srbije (kojoj je prethodno na sporan način pripojena Kraljevina Crna Gora) s Državom SHS u jedinstveno Kraljevstvo Srba, Hrvata i Slovenaca (Roškar i Lachner 2012, 174; priopćava: Lachner 2014, 291-296). Nova država još stanovito vrijeme nije bila međunarodno priznata, pa ju je na Versaillskoj mirovnoj konferenciji zastupala Kraljevina Srbija, koja je tada, a i kasnije na Pariškoj mirovnoj konferenciji (od 18. siječnja 1919. do 21. siječnja 1920.), pokušala legalizirati status anektirane Bačke, Banata i Baranje.

Bivšim predsjednikom srbijanske Vlade Nikolom Pašićem predvođeno je izaslanstvo u sastavu: dr. Ante Trumbić, ministar vanjskih poslova, dr. Milenko Vesnić, veleposlanik u Parizu, dr. Ivan Žolger, sveučilišni profesor i bivši ministar u Austro-Ugarskoj vladi kao opunomoćeni delegati triju naroda. Uz njih su u izradi prijedloga sudjelovali još i Josip Smodlaka, bivši dalmatinski zastupnik u Bečkom parlamentu te Matej Bošković i Otokar Ribarž, no oni nisu imali pristup konferenciji. Ovo izaslanstvo vodilo je pregovore vezane uz rješavanje graničnoga pitanja nastojeći ponajprije dobiti Bačku (poglavito Suboticu), te barem dio Banata, dok je Baranja bila tek pričuvna opcija, teritorij koji je bio namijenjen za možebitne ustupke (Bosendorfer 1940, 39-41). S tim u svezi je beogradska delegacija na Mirovnoj konferenciji u Parizu pokušala izboriti plebiscit u Bajskom trokutu, no u tome nije uspjela (Pekić 1930, 235-245; priopćava: Lachner 2014, 291-296). Ipak je u svojim diplomatskim nastojanjima beogradsko izaslanstvo bilo uglavnom uspješno te je ugovorom o miru

s Austrijom, potpisane u dvorcu Saint Germain pored Pariza 10. rujna 1919., uglavljeno da sva krunska dobra bivše Austro-Ugarske Monarhije pripadaju državama u kojima se zateknu nakon razgraničenja, a Trianonskim ugovorom, potpisanim 4. lipnja 1920. godine (ratificiran je godinu dana kasnije) između Kraljevine Mađarske s jedne strane i zemalja Antante s druge strane, propisani su uvjeti mira s Italijom, Rumunjskom te novostvorenom Kraljevinom SHS i Čehoslovačkom.

Slika 1. Mađarske „zemlje” do 1918. godine⁴

Sovjetska Republika Mađarska

Jedno od najbolnijih razdoblja mađarske povijesti jest vrijeme sovjetske republike nastale kao reakcija na poraz u Prvome svjetskome ratu i rasap Austro-Ugarske Monarhije. Naime, car je 16. listopada 1918. u svome proglasu proipció da će Austrija postati savezna država, a sve zemlje dotadašnje monarhije imaju pravo stvoriti svoje nacionalne države. Poslije toga su u noći s 23. na 24. listopada 1918. u palači grofa Mihálya Károlyija, narečeni grof u ime svoje Stranke neovisnosti i 1848. (*mađ.* Függetlenségi és 48-as Párt), Oszkár Jászi u ime Građanske radikalne stranke (*mađ.* Polgári Radikális Párt) te Ernő Garami i Zsigmond Kunfi u ime Mađarske socijaldemokratske stranke (*mađ.* Magyarország Szociáldemokrata Párt) ustrojili Mađarsko

⁴ Izvor: <http://www.magyarorszag-szep.hu/> (3. prosinca 2014.). Pojašnjenje: Órvidék/Burgenland (bivša zapadna Mađarska), Felvidék/Gornji krajevi (Slovačka), Kárpátalja/Zakarpattje (Ukrajina), Erdély/Transilvanija (Rumunjska), Délkelet-Erdély/Južni krajevi (Prekmurje – Slovenija, Baranja – Hrvatska, Vojvodina – Srbija).

narodno vijeće pod predsjedavanjem Mihály Károlyia kao protuvladu. Na to je vlada premijera Sándora Wekerlea odstupila, ali kralj nije htio potvrditi grofa Károlyia za mađarskoga premijera, nego je imenovao nadvojvodu Josipa za mađarskoga *homo regiusa*. Radnici i vojnici su u masovnim prosvjedima pristali uz Mađarsko narodno vijeće, te su zahtijevali da umjesto grofa Jánosa Hadika koga je nadvojvoda imenovao premijerom, na to mjesto bude imenovan grof Károlyi. Prosvjedi su prerasli u revoluciju 28. listopada kada je na peštanskoj strani Lančanoga mosta policijski kordon pucao u demonstrante te je pet ljudi poginulo, a puno ih je ranjeno. Dan kasnije je uz prosvjednike pristala policija, a Vojno vijeće je 30. listopada uhitilo Gezu Lukačiča (*mađ.* Lukachich Géza), zapovjednika budimpeštanske tvrđave, te su zatim oružani radnici i vojnici oslobodili političke zatvorenike. Zadnjega dana revolucije (31. listopada) prosvjednici su s kapa svojih časnika skinuli oznaku rangova te su na njezino mjesto stavili lijepu katu, pa je po tome ustanak prozvan lijepokatskom revolucijom (*mađ.* *őszirózsás forradalom*), a usto su zaposjeli sve javne ustanove i stratejske točke u Budimpešti. Istoga dana je *homo regius* opozvao imenovanje Jánosa Hadika te je premijerom imenovao grofa Károlyia koji je ustrojio tzv. narodnu vladu sastavljenu od članova stranaka udruženih u Mađarsko narodno vijeće. Toga je dana ubijen bivši premijer grof István Tisza (već je i ranije, 15. listopada pokušao atentat na njega), glavni politički protivnik novoga premijera, a mnoge su kuće i trgovine opljačkane. Oko 590 ljudi je ubijeno, a više od tisuću ih je uhićeno. Kralj Karlo IV. odstupio je 13. studenoga, a 16. studenoga je proglašena (prva) Republika Mađarska, koja tada još nije imala pridjevok socijalistička, nego samo „narodna“. Time se željelo naglasiti razliku od dotadašnje „gospodske“ Mađarske, pa se period do 21. ožujka 1919. naziva Prvom Republikom Mađarskom. U tome periodu je budimpeštanska vlada u Beogradu potpisala primirje s Kraljevinom SHS kojime je bila primorana dopustiti ulazak Antantinih postrojbi na svoj teritorij, kao i okupaciju južnih krajeva od strane vojske Kraljevine SHS. Iskoristivši svekoliko nezadovoljstvo građana osiromašene te vojno poražene i ponižene Mađarske, Komunistička partija (osnovana 1918.) izvršila je 21. ožujka 1919. državni udar te je proglasila Sovjetsku Republiku Mađarsku i uvođenje diktature proletarijata.⁵ Grof Károlyi se povukao iz javnoga života nakon što su idućega dana novine objavile da je

Az őszirózsás forradalom, 1918 október 28 - 31

Slika 2. Lijepokatska revolucija
(28.-31. listopada 1918.)⁵

⁵ Izvor: <http://tortenelemklub.com/magyar-toeri/haboruk-forradalmak-es-a-horthy-kor-1914-1945/68-magyarorszag-a-forradalmak-idejen-es-a-horthy-kor-kezdeten-tanulmany> (pristupano: 3. prosinca 2014.).

odstupio zajedno sa svojom vladom te su vlast preuzeli komunisti i socijaldemokrati. Nova vlast, čije vladanje će poslije prozvati „crvenim terorom“, isprva je uživala potporu naroda, koja je kasnije nestala. Vijest o proglašenju sovjetske republike iznenadila je sudionike Pariške mirovne konferencije koji su se uplašili mogućnosti da se komunizam i boljševičke ideje prošire i na Zapad. Stoga je francuski premijer Georges Benjamin Clemenceau sredinom lipnja budimpeštanskim vlastima poslao zabilješku o sjevernim i istočnim granicama Mađarske te je zahtijevao da se Crvena armija povuče iz Mađarske. Zauzvrat je obećao da će rumunjska vojska napustiti teritorij preko Tise. Vođe proleterske diktature su nakon dugotrajne rasprave prihvatili prijedlog. Zemaljska skupština sovjeta prihvatila je 23. lipnja 1919. ustav u kojemu je navedeno da se država službeno zove: *Mađarska Socijalistička Savezna Sovjetska Republika* (mađ. Magyarországi Szocialista Szövetséges Tanácsköztársaság). Protivnici mađarske boljševičke vlasti su pak u Beču osnovali Mađarski nacionalni odbor na čelu s Istvánom Bethlenom, koji odbor je ostao zapamćen pod nazivom Anti-boljševički komitet (mađ. Anti Bolsevista Comité), a usto je pod vodstvom Gyule Károlyia ustrojena i protuvlada sa sjedištem prvo u Aradu (rum. Oradea) a zatim u Segedinu. Vojni ministar ove protuvlade bio je kasniji gubernator admiral Miklós Horthy. U Budimpešti je 24. lipnja izbila vojna pobuna tzv. bjelogardijaca koji su s brodova na Dunavu napali sjedište narodnih povjerenika u srcu grada, ali ju je režim ugušio. Ustanici ni u unutrašnjosti nisu imali većega uspjeha. Pobuna seljaka u okolici Kalače završila je tako što je Crvena armija javno objesila nekolicinu njih, a zatim je zapucala i u ljude koji su nazočili vješanju. Koncem srpnja su Rumunji prešli preko Tise i krenuli prema Budimpešti, na što je 1. kolovoza Revolucionarna vlada odstupila, a komunistički čelnici (narodni povjerenici) su posebnim vlakom pobjegli u Beč. Novu vladu sastavio je Gyula Peidl iz redova umjerenih socijaldemokrata. Vlada je vratila naziv Narodna Republika Mađarska, ukinula je komunističke naredbe i uredbe, ali se država i dalje sve više strmoglavljivala. Rumunjska vojska je 2. kolovoza stigla nadomak Budimpešte, a 4. kolovoza je, unatoč zabrani od strane Antante, umarširala u glavni grad Mađarske. Dva dana kasnije odstupila je vlada Gyule Peidla te je vlast preuzeo nadvojvoda Josip. No, i on je primoran odstupiti jer sile Antante nisu prihvatile da bilo koji član obitelji Habsburg sudjeluje u političkome životu. U međuvremenu je glavnim stožernikom imenovan admiral Horthy koji je od Antante dobio odobrenje da uspostavi mir i red u Mađarskoj. Kada je 16. studenoga 1919. godine rumunjska vojska napustila Budimpeštu, u prijestolnicu je umarširao admiral Horthy sa svojom vojskom. Narodna skupština ga je 1. ožujka 1920. imenovala gubernatorom pod kojim naslovom je vladao do 1944. No, stanje u državi nije se smirilo ni njegovim imenovanjem, jer je dotadašnji „crveni teror“ zamijenio „bijeli teror“.

U svjetlu svega naprijed navedenoga treba razumjeti s jedne strane protukomunističke novinske napise objelodanjene 1920.-1921. godine, kao i strah bačkih i baranjskih socijalista i komunista od vraćanja tih područja u sastav Mađarske s druge strane.

Nepostojeće države na području Mađarske od 1918. do 1921. godine

S ciljem zadržavanja teritorija ili pak njegova pridobivanja, Mađarska i Kraljevina SHS su u razdoblju od 1918. do 1921. nudile manjinama u Mađarskoj široku autonomiju, a one su gdjekad proglašavale i svoje kratkotrajne „države“ od kojih danas nije ostalo ništa. U nastavku dajemo kratak pregled nastanka i nestanka tih „Republika“ slijedeći njihov zemljopisni položaj od sjeverozapada prema jugoistoku, s tim da Srpsko-mađarsku republiku Baranju-Baju predstavljamo tek na kraju imajući u vidu trenutak njezina nastanka, naime netom uoči povlačenja vojske Kraljevine SHS s okupiranih područja.

a) Republika Prekmurje ili Murska Republika (*slo.* Republika Slovenska okrogli-na, *mađ.* Vendvidéki Köztársaság, Mura Köztársaság, Muravidéki Köztársaság, *njem.* Murrepublik) bila je kratkotrajna, nepriznata državna tvorevina na području Mađarske 1919. godine. Uključivala je područje Vendske krajine (kraj oko Szentgotthárda) i Pomurja (općine Murska Sobota i Lendava, danas dio Slovenije), na kojemu je živjelo većinsko slovensko pučanstvo uz značajnu mađarsku manjinu, te po nekoliko postotaka Austrijanaca i Hrvata (uglavnom među svećenstvom i učiteljima, mahom na granici s Međimurjem). Prije nastanka Kraljevine SHS Slovenci su ovaj kraj nazivali „Slovenska Krajina“ i ovaj naziv je ostao u uporabi do 1930-ih godina, dok su Mađari Slovence zvali Vendima, a to njima nastanjeno područje nazivano je Vendskim krajem – *Vendvidéknek*, a katkad i *Tótság* (Slovence, Slavonce i Slovake su dugo vremena zvali Totima, a Slavoniju *Tóthország*, jer je jedino ona imala subjektivitet, naime, Slovenci i Slovaci nisu imali nikakvu autonomiju).⁶ Naziv Pomurje za područje s obje strane rijeke Mure vjerojatno potječe od slovenskoga publicista Božidara Raiča (koji inače, nije bio ovdašnji stanovnik), te su ga od njega preuzeli slovenski povjesničari (Fujs 1996, 214; usp. Zsiga 1996, 41-42; priopćava: Göncz 2000, 7). Područje Međimurja i Prekmurja bilo je većinski nastanjeno hrvatskim i slovenskim pučanstvom te je postalo predmetom zanimanja Države Slovenaca, Hrvata i Srba proglašene u Zagrebu 29. listopada 1918. i Kraljevine SHS nastale 1. prosinca 1918. Stoga su hrvatski dragovoljci, nezadovoljni povučenicima – demarkacijskim crtama, potkraj prosinca 1918. zauzeli Međimurje i time po Lászlóu Gönczu „riješili pitanje tamošnje granice“. S tim u svezi spomenimo kako je mađarsko ministarstvo vojske zaprimilo 23. prosinca 1918. u kasno poslijepodnevnom satima brzojav o tome da se – na temelju povjerljivih informacija iz Zagreba – šest vojnih vlakova punih vojske, oružja i topova nalazi na putu prema Prekmurju.⁷ Dan kasnije – na Badnjak –uz potpis potpukovnika Tombora iz Velike Kaniže u Budimpeštu je poslan brzojav u kojemu stoji: „Srbi su okupirali Čakovec. 200 osoba. Željezničko osoblje ostalo je na mjestu. Zasad je red. Telefonska veza s Pragerhofom

⁶ *Novine – Glasilo Slovenske Krajine*, Murska Sobota, 7. veljače 1932. XIX/6 (Priopćava: Göncz 2000, 8).

⁷ Vojni arhiv Budimpešta (u nastavku: *Hadtörténeti Levéltár*, Budapest) – *A polgári demokratikus forradalom katonai iratai 1918. okt. 30 – 1919. márc. 21.*; Mikrofilmszám: 3571/216/1985, dobozsám: B/4. 128 (priopćava: Göncz 2000, 23).

(danas Pragersko – op. a.) funkcionira. Iz Velike Kaniže je poslano jedno povjerenstvo na pregovore sa Srbima.⁸ Iz ovoga je razvidno da su uz Hrvate u zauzimanju etnički hrvatskoga Međimurja sudjelovali i mnogi Srbi (Göncz 2000, 9). Poslije toga je došlo do povlačenja mađarske vojske iz Lendave na što je postrojba od dvadesetak vojnika pod zapovjedništvom satnika Jure Jurišića na Božić (ili pak 26. prosinca) ušla u grad, a 28. i u Mursku Sobotu te zauzela Prekmurje (Slavič, 1935; priopćava: Göncz 2000, 24). Premda su se Mađari već nakon osvajanja Međimurja požalili generalu d'Espèreyu, to nije spriječilo vojsku SHS da nastavi s vojnim operacijama na području oko Mure, na što je mađarsko vojno ministarstvo zapovjedilo oslobađanje okupiranih područja (Fogarassy 1985-1986, 537-539; priopćava: Göncz 2000, 24). Mađarska vojska je 3. siječnja 1919. zauzela svekoliko područje sjeveroistočno od Mure, uključujući i Mursku Sobotu kao tamošnju najčvršću hrvatsko-srpsku bazu. Tibor Zsiga smatra da su tada hrvatske vlasti nastojale stvoriti koridor preko Mađarske (odnosno županija Željezno, Zala, Sopron i Moson) koji bi neposredno povezivao Hrvatsku s novostvorenom Čehoslovačkom, pa bi tako južni Slaveni bili povezani sa zapadnim Slavenima (Česima i Slovacima, a posredno i s Poljacima), ali je ova ideja propala zbog brze i učinkovite akcije mađarske vojske (Göncz 2000, 26). Ovo stanje potrajalo je do 21. ožujka 1919. i proglašenja Sovjetske Republike Mađarske, na što je bivši kantorski učitelj Vilim (Vilmos) Tkalec kao reakciju na strah od komunizma 29. svibnja 1919. u Murskoj Soboti proglasio Republiku Prekmurje te je o tome, kao i o njenom odvajanju od Mađarske, obavijestio mađarska tijela vlasti (Göncz 2000, 26). Mnogi izvori – pa tako i Mađarski katolički leksikon – ističu kako su pristaše odvajanja od Mađarske bili mahom katolici koji su tako ustali protiv ateističkog komunističkog režima u Mađarskoj,⁹ dok su pak evangelici ostali lojalni mađarskim vlastima. Na strani ustanika bilo je šestotinjak naoružanih ljudi. Vlast Murske Republike trajala je samo do 6. lipnja kada je mađarska crvena armija umarširala u Prekmurje i dokinula „Republiku“, a pedesetak ljudi je pogubila.¹⁰

Kraljevina SHS sukladno beogradskom ugovoru o primirju od 13. studenoga 1918. ovaj kraj nije okupirala, nego se zadovoljila Bačkom, Banatom i Baranjom, te je vojno nastojala očuvati to područje, dok radi zauzimanja prostora preko Dunava, Drave i Mure nije kanila slati dodatne snage. Međutim, nakon što je jedno izaslanstvo iz ovoga područja u ožujku posjetilo Beograd i zamolilo vladu da okupira područje oko Mure, kraljevski dvor je promijenio dotadašnje stajalište. Naime, pitanje Međimurja i Prekmurja bilo je sporedno na Pariškoj mirovnoj konferenciji otvorenoj 18. siječnja 1919., ali su na njoj Mađari donekle „frizirali“ podatke o naci-

⁸ Hadtörténeti Levéltár, Budapest – A polgári demokratikus forradalom katonai iratai 1918. okt. 30 – 1919. márc. 21.; Mikrofilmszám: 3571/216/1985, dobozszám: B/4. 129 (priopćava: Göncz 2000, 23).

⁹ Magyar Katolikus Lexikon, na: <http://lexikon.katolikus.hu/M/Mura%20KC3%B6zt%C3%A1rsas%C3%A1g.html> (pristupano 24. rujna 2014.).

¹⁰ Magyar Katolikus Lexikon, na: <http://lexikon.katolikus.hu/M/Mura%20K%C3%B6zt%C3%A1rsas%C3%A1g.html> (pristupano 24. rujna 2014.). Vidi još: *Deme* 1920; *Gratz* 1935, 141; *Kövágó* 1964, 203.

onalnome sastavu pučanstva u dva sela, što su pak Slovenci pobijali. Kako su Englezi glede statusa Pomurja u prvi plan stavljali gospodarske prilike, a Francuzima je važnija bila nacionalna komponenta, to je bojnik Gaston Reverdy u Ljutomeru Slovencima obećao da će se u cilju priključenja Pomurja južnoslavenskoj državi zauzeti kod svoga osobnoga prijatelja dr. Andréa Pierrea Gabriela Amédéea Tardieua. Obećanje je i ostvario, pa je Tardieu predložio hrvatskome članu izaslanstva Kraljevine SHS Antunu Trumbiću da zamoli novo saslušavanje glede pitanja Pomurja i Koruške, jer glede istih postoje mogućnosti za ustupke. To se i dogodilo 18. svibnja kada je „jugoslavenska“ delegacija na saslušanju kod francuskoga premijera Clemenceaua odlučila narečena područja zatražiti za sebe, te je Beograd dobio Pomurje (bez Szentgotthárda i okolice) na temelju nacionalnoga sastava pučanstva (Jerić 1973, 135-136; pripočava: Göncz 2000, 44). Poslije toga, Kraljevina SHS je 16. srpnja 1919. zatražila od sila Antante dozvolu za vojnu okupaciju Prekmurja, što joj je Vrhovno vijeće dopustilo 1. kolovoza iste godine, pa su vojnici Kraljevine SHS 12. kolovoza 1919. u jutarnjim satima zauzeli Mursku Sobotu, te su dali mađarskoj vojsci jednosatni rok da napusti grad (Göncz 2000, 46.).

Spomenuli smo već da je Trianonskim ugovorom utvrđeno razgraničenje, ali je unatoč tome pitanje granica između Mađarske i Kraljevine SHS ostalo još stanovito vrijeme upitnim. Radi razgraničenja je 1921. ustrojeno povjerenstvo u koje su velike sile imenovale svoje članove: Englesku je zastupao pukovnik David Cree, Francusku potpukovnik Maurice Marminia, Italiju general Giovanni Valvassori, a Japan potpukovnik Heidsuke Yanagawa. Mađarsku je zastupao pukovnik Károly Vassel, a Kraljevini SHS pukovnik Vojin Čolak Antić. Mađarska je radi obilaska demarkacijske crte ustrojila povjerenstvo sastavljeno od bivšega ministra vanjskih poslova grofa Imrea Csákyja, njegova tajnika sveučilišnog profesora dr. Jenőa Cholnokya, te dr. Sándora Mikole, koje je 23. i 24. lipnja 1921. u Pomurju dočekano od mnoštva naroda uz pjevanje mađarske himne i uzvike pohvala Mađarskoj te traženjem da se područja preko Mure vrata Mađarskoj. László Göncz ističe da su članovi povjerenstva obaviješteni kako je u Zalskoj županiji broj izbjeglica iz Prekmurja i Međimurja premašio osamsto duša, pa stoga zaključuje da su, primjerice u Murskoj Soboti i slovenskim selima s malobrojnim mađarskim pučanstvom, jamačno većinu onih koji su tražili vraćanje Premurja Mađarskoj činili etnički Slovenci (Göncz 2000, 66). Okupljeno mnoštvo naroda vlasti Kraljevine SHS su rastjerale, a idućih dana je privedeno ili uhićeno oko sedamsto osoba, dok su neki i ubijeni. Mjesno pučanstvo je tražilo njihovo puštanje na slobodu, a tim povodom je u Maribor otputovao predsjednik povjerenstva za utvrđivanje granica David Cree.

Idućih mjeseci, a napose u listopadu 1921., unutar povjerenstva za razgraničenje odvijala se živa rasprava, te je 9. studenoga kao definitivna granica utvrđena dotadašnja privremena Trianonska granična crta. Tako su Mađarskoj vraćena dva manja naselja: Szomoróc (koje je vojska Kraljevine SHS držala pod okupacijom zbog sigurnosnih i taktičkih razloga) i Jósec. Njih je okupacijska vojska trebala napustiti u roku od 14 dana, ali se odugovlačilo s odlaskom, pa je tek 1922. iz Budimpešte tamo upućeno potrebno tehničko osoblje. Time je naizgled formalno prestalo postojati

povjerenstvo za utvrđivanje granica, ali je nepravda počinjena nad Mađarima u odcijepljenom Prekmurju nagnala predstavnike četiriju sila u povjerenstvu za razgraničenje da 9. studenoga Vijeću Lige naroda predlože izmjenu Trianonskih granica, tako da se 27 naselja vrati Mađarskoj (oko 212 km² i 16 tisuća duša, od kojih dvije trećine Mađara). U obrazloženju prijedloga se, među inim, ističe da u ovim naseljima živi većinsko evangeličko ili kalvinističko pučanstvo, dok na zapadu, u Kraljevini SHS priključenim krajevima stanuje većinsko katoličko pučanstvo. U Varaždinu je povjerenstvo Kraljevine SHS 17. studenoga sastavilo odgovor na ovaj prijedlog, u kojemu je, među inim, istaknuto da bi odvajanjem ovih 27 naselja mađarsko pučanstvo u južnoslavenskoj državi ostalo bez župe i župne crkve u Donjoj Lendavi.

U srpnju 1922. u Ženevi su započeli pregovori o razgraničenju, na kojima su Kraljevinu SHS zastupali ministar Milan Antić i već spomenuti Čolak-Antić, a kasnije im se pridružio i ministar vanjskih poslova Momčilo Ninčić, te Matija Slavič kao stručnjak za pitanje Prekmurja. Premda su se ministar Ninčić i njegov kolega mađarski ministar vanjskih poslova grof Miklós Bánffy načelno dogovorili neka o statusu 27 naselja u Prekmurju narod odluči na referendumu, to je naknadno zabranio predsjednik Vlade Kraljevine SHS Nikola Pašić. Naposlijetku je Vijeće veleposlanika 10. studenoga 1922. odbilo prijedlog za promjenu Trianonskih granica, čime su one postale konačne. Mađari su još stanovito vrijeme prosvjedovali, a zatim je 8. srpnja 1924. šest članova Povjerenstva za razgraničenje u Zagrebu potpisalo Izvješće o utvrđivanju granica (Göncz 2000, 72). Tada uspostavljena granica između Kraljevine Srba, Hrvata i Slovenaca i Kraljevine Mađarske današnja je granica između Republike Slovenije i Mađarske. Tako je Kraljevina SHS stekla Prekmurje, tj. jugozapadne dijelove Željezne i Zalske županije, osim predjela uz rijeku Rabu koji je pripao Mađarskoj. Južnoslavenska je kraljevina postala bogatija za prostor površine 910 km² s devedeset tisuća stanovnika (četvrtinu su činili Mađari), dok je oko 20-22 tisuće Mađara postalo manjinskim narodom u južnoslavenskoj državi (Göncz 2000, 6). Broj Mađara je već prema podacima popisa pučanstva iz 1921. pao na petinu (tada su u Prekmurju stanovala 74.432 Slovenca i 14.413 Mađara) (Kokolj 1984, 111-116; priopćava: Göncz 2000, 6).

b) Banovina Litava (*mađ.* Lajtabánság; *njem.* Leitha-Banat, ili Burgenland) bila je jednomjesečna nepriзнata „samostalna mađarska država“ u zapadnoj Ugarskoj koja je postojala od 4. listopada do 5. studenoga 1921. Graničila se s Austrijom na zapadu te Mađarskom na istoku, a doticala se i Čehoslovačke na sjeveru i Kraljevine SHS na jugu. Nastala je nakon što je Trianonskim sporazumom Mađarska bila primorana Austriji predati dio zapadne Mađarske zajedno sa Sopronom, koje područje je zakonom donesenim od strane austrijskoga parlamenta u siječnju 1921. proglašeno novom samostalnom pokrajinom pod nazivom Burgenland ili Gradišće. Rok za predaju bio je 29. kolovoza 1921. što je mađarska strana nastojala osujetiti. Područje koje Mađari zovu *Őrvidék* bilo je podijeljeno na dvije zone, od kojih je južnu zonu „A“ mađarska vojska napustila prije ostavljenoga roka, ali ne i sjevernu zonu „B“, na što su se 28. kolovoza protiv pripojenja Austriji pobunili ustanici predvođeni satnikom Mađarske vojske Pálom Prónayem, među kojima i tristotinjak Bošnjaka i

Albanaca koji su služili u Austro-Ugarskoj vojsci. Oni su spriječili austrijsku vojsku da preuzme nadzor nad Beču dodijeljenim teritorijem, ali je nad njim 3. listopada kontrolu preuzela Antanta s ciljem da ga preda Austriji. Prije nego što se to dogodilo pobunjenici su 4. listopada 1921. proglasili neovisnost Banovine Litave koju nitko nije priznao, pa ni Mađarska. „Država“ je ime dobila po rijeci Litava ili Lajta (*njem.* Leitha, *mađ.* Lajta) koja je do 1921. označavala državnu granicu između Austrije i Mađarske. Čelnik „države“ postao je „ban“ Pál Prónay, a središte „banovine“ nalazilo se u Gornjoj Borti (gradišćanskohrvatski: Zgornja Borta; *njem.* Oberwart; *mađ.* Felsőőr). Radi rješavanja nastaloga stanja dvije su strane, uz talijansko posredovanje, 11.-12. listopada 1921. u Veneciji održale pregovore na kojima je Mađarska preuzela obvezu pozvati ustanike da se povuku, a da se pitanje statusa Soprona i okolice riješi na referendumu. Poslije toga je admiral Miklós Horthy osobno zapovjedio pobunjenicima da se povuku s ovoga područja čemu su oni 5. studenoga i udovoljili te je time prestala „Banovina Litava“.¹¹

c) Banatska Republika (*mađ.* Bánáti Köztársaság; *rum.* Republica Bănăţeană; *njem.* Banater Republik) bila je kratkotrajna državna tvorevina nastala 1918. godine na području Banata s ciljem da Mađarska zadrži ovo područje nasuprot težnjama Rumunjske i Kraljevine SHS. Tada su u višenacionalnom Banatu uz Mađare, u velikom broju živjeli i Nijemci, Rumunji te Srbi, ali i Hrvati, Slovaci, Romi i druge nacionalnosti.

Diplomatska borba za Banat počela je još 1914. kada je srpska Vlada Nikole Pašića ustrojila ekspertnu grupu za teritorijalna pitanja na čelu s Jovanom Cvijićem. Vlada je iduće godine s Krfa u Pariz poslala povjesničara Jovana Radonića da „lobbyra“ za Banat te je on zajedno s odvjetnikom Slavkom Šćerovim objelodanio brošuru pod naslovom *Banat*, a njegov kolega Stanoje Stanojević izradio je etnički zemljovid cijele Vojvodine (Boarov 2012, 110). Radonić je zastupao gledište da su Srbi u Banat stigli prije Rumunja pa im stoga pripada znatan dio Banata, uključujući i Mađarima i Nijemcima nastanjeni Temišvar u kojemu je živjelo manje od tri posto Srba te samo oko četiri posto Rumunja (Boarov 2012, 111). Ovo stajalište službenoga Beograda ostalo je dominantno i u mirovnim pregovorima.

Nakon završetka Prvoga svjetskoga rata na ovome su se prostoru, omeđenom rijekama Dunavom, Tisom i Marosom (*srp.* Moriš), s fronte vraćeni vojnici, radništvo u velikim gradovima i seljaštvo pritisnuti teškim gospodarskim i socijalnim stanjem pobunili tražeći kruha, a ta je pobuna u višenacionalnome Banatu dobila i nacionalni karakter. Naime, već potkraj listopada 1918. osnovani su Mađarski (-Sekeljski) i Rumunjski narodni odbori kojima su se nezadovoljnici obratili za pomoć. Budući je najveći broj pripadnika seoskih vlasti izbjegao, utjecaj gradskih vlasti je oslabio, a oko četiri tisuća pripadnika erdeljske mađarske vojske nije bio dostatan za održavanje reda, stoga su uspostavljanje mira na sebe preuzele Nacionalne straže organizirane od

¹¹ <http://tortenelemportal.hu/2009/12/sosemvolt-allamok-a-karpat-medenceben/> (pristupano: 28. listopada 2014.).

strane Narodnoga vijeća.¹² Kako bi očuvali Banat u sastavu svoje države, Mađari su manjinama ponudili široku autonomiju, kao uostalom i u Međimurju, Prekmurju, Bačkoj, Baranji i Zakarpatju, ali je to ostalo bez uspjeha. Ovdašnji Srbi su nastojali Banat pripojiti Srbiji, a Rumunji Rumunjskoj, pa su stoga Mađari saveznike pronašli u Nijemcima koji nisu bili skloni zamisli da se Banat pripoji Srbiji ili Rumunjskoj (za razliku od Sasa u Erdelju koji su bili za sjedinjenje Erdelja s Rumunjskom). Osim njih, i Hrvati Bunjevci su donekle podupirali ostanak Banata u sastavu Mađarske. Otto Roth (*mađ.* Róth Ottó), podrijetlom Nijemac, ustrojio je 31. listopada 1918. u Temišvaru Narodno vijeće Banata kao vladu nove države, na čelu koje je sam stajao, a dan kasnije je proglasio neovisnost Banata. Njegova „država“ imala je svoju vojsku pod zapovjedništvom pukovnika Alberta Barthe, kasnije „ministra“ te državne tvorvine. Novu državu koja je uključivala i Bačku priznala je Károlyieva vlada kao dio Mađarske koji uživa punu autonomiju. Osnivanjem Banatske republike ostvarena su dva cilja: s jedne strane su Banat i Bačka ostale u sastavu Mađarske, a s druge strane je na rubnim područjima države opet uspostavljen red koji je teško poremećen uslijed poraza u Prvome svjetskom ratu (Balogh 2009). Vođa Republike Banat Otto Roth planirao je svoju višenacionalnu „državu“ ustrojiti prema švicarskome modelu, tako da sve nacionalnosti budu zastupljene, pa je time trebalo dokinuti mađarizaciju. Premda je proklamirao pravo naroda na samoodređenje po modelu Woodrowa Wilsona, ipak je srpsko pučanstvo odbilo prihvatiti nastanak Banatske republike, te je u njezinome sjedištu, u Temišvaru, utemeljilo Srpsko narodno vijeće, a zatim je 3. studenoga u Novome Sadu ustrojen Srpski narodni odbor.¹³ Ovaj potonji se pod vodstvom Jaše Tomića zauzimao za sjedinjenje sa Srbijom, za razliku od svoga prethodnika Vase Stajića koji je bio pristaša ujedinjenja Vojvodine s Hrvatskom (Boarov 2012, 107). Srbima su se u ovome nastojanju pridružili i Bunjevci te su 4. studenoga u Somboru, a 10. studenoga i u Subotici ustrojili zajedničko Bunjevačko-srpsko narodno vijeće. Međutim, Ottu Rothu je pošlo za rukom dokinuti somborsko vijeće, pa su 7. studenoga iz njega istupili Bunjevci i osnovali Bunjevačko narodno vijeće koje je podupiralo Republiku Banat, a time i njen ostanak u sastavu Mađarske. Istoga dana su srpske i francuske postrojbe provalile na područje Banata i Bačke te su zauzele Temišvar, dok su čelnici Banatske republike pobjegli u Budimpeštu. Grof Mihály Károlyi je povjerio ministru za nacionalna pitanja Oszkárú Jásziu da otputuje u Banat i pokuša pridobiti Srpsko narodno vijeće na svoju stranu, ali je dopredsjednik Mladen Pilić to odbio. U međuvremenu je Rumunjsko narodno vijeće 9. studenoga iz Arada (*rum.* Oradea) mađarskoj vladi uputilo ultimatum tražeći da mu preda vlast nad Rumunjima naseljenim istočno-mađarskim županijama. Na pregovorima u Aradu (od 12. do 14. studenoga) Oszkárú Jászi je ponudio banatskim Rumunjima pravo na samoodređenje u okvirima kantonalne uprave do zaključenja mirovnoga ugovora, ali su Rumunji prijedlog odbili (Bárdi, 14). Poslije toga je ministar za nacionalna pitanja ponudio Rumunjskom nacionalnom vijeću punu vlast

¹² Bárdi, 13, na: <http://www.historia.hu/userfiles/files/2008-067/Bardi1.pdf>

¹³ O srpskim narodnim odborima vidi: Lőrincz 1968, 1139-1148.

nad područjem u kojemu Rumunji čine većinu, kao i zastupništvo u parlamentu, ali su oni odbili i taj prijedlog te su se zauzeli za samostalnost.

Na beogradskim pregovorima o sklapanju vojne konvencije zapovjednik savezničke Istočne armije general Franchet d'Espèrey obećao je Mađarima da će važne strategijske točke okupirati samo francuske postrojbe te im je dao da sami odrede koje su to točke, imajući u vidu srpske i rumunjske pretenzije (Ormos 1983, 72-73). Uz Arad (*rum.* Oradea) te Temišvar, i Segedin je bio jedan od takovih gradova, tada drugi po veličini mađarski grad, političko, kulturno i prometno središte čije vojno zaposjedanje je general d'Espèrey zapovjedio brzojavom od 20. prosinca 1918. te je deset dana kasnije stigao prvi kontingent s pedeset časnika i šesto vojnika (Bernachot 1970, 42). Narednih tjedana su stizale nove postrojbe (Tonelli 1939, 7). Budući da su Srbi potkraj studenoga 1918. okupirali Novi Segedin (koji je oslobođen tek u kolovozu 1921.), to su građani Segedina nazočnost francuske vojske držali jamstvom da Srbi neće pokušati okupirati i grad na desnoj obali Tise (Kristó 1994, 321). Okupacija Banata od strane srpske vojske, uz prisutnost francuskih oružanih snaga, dovršena je 19. studenoga, zbog čega je Rumunjska odmah prosvjedovala u Parizu tražeći da srpske snage napuste Banat, pače, čak je poslala i svoje postrojbe u regiju. Tako su dvije savezničke vojske skoro zaratile, a njihov sukob su spriječile francuske trupe na Balkanu.

Na rumunjskom narodnom saboru, održanome u Gyulaféherváru 1. prosinca (prema pravoslavnom kalendaru 18. studenoga), 1.228 „opunomoćenih zastupnika Rumunja iz Erdelja, Banata i Mađarske“ proglasilo je ujedinjenje teritorija na kojima žive s Rumunjskom, te je na saboru posebno istaknuto neotuđivo pravo rumunjskoga naroda na cijeli Banat omeđen Marosom, Tisom i Dunavom (Bárdi, 14-15). Proglas o ujedinjenju potvrdio je rumunjski kralj. Narodni sabor je izabrao Veliko narodno vijeće od 200 članova, a ono pak petnaestočlanu erdeljsku vladu koja je 7. prosinca počela s radom u Nagyszebenu (*rum.* Sibiu). Istovremeno je mađarska vlada 8. prosinca imenovala sveučilišnoga profesora Istvána Apáthya, predsjednika Erdeljskoga mađarskog narodnog vijeća, vladinim povjerenikom za istočnu Ugarsku, a u Kolozsváru (*rum.* Cluj Napoca) je četrdeset tisuća Mađara 22. prosinca održalo narodni sabor zahtijevajući nacionalnu ravnopravnost i ostanak u jedinstvenoj i cjelovitoj Mađarskoj (Bárdi, 16).

U svezi sa statusom Banata dvije su se delegacije sukobile na Pariškoj konferenciji 31. siječnja 1919. godine. Ante Trumbić, ministar vanjskih poslova Kraljevine SHS zauzeo se za to da ravničarski dio pripadne Kraljevini SHS. Iznio je podatak po kojemu je u Banatu živjelo 1.170.000 duša, od čega 328 tisuća Nijemaca, 272 tisuće Srba, 266 tisuća Rumunja i 251 tisuća Mađara, dakle, tamo je živjelo više Srba nego Rumunja (dok Mađari i Nijemci „nisu bili važni“ i stoga što su ratovali na strani poraženih). Nasuprot pretenzijama Beograda, rumunjsko izaslanstvo na čelu s premijerom Ionom Bratianuom je dokazivalo da u Banatu „kao jedinstvenoj i nerazdvojivoj cjelini“ živi 600 tisuća Rumunja (dakle, da su i Mađari Rumunji), 400 tisuća Nijemaca i 300 tisuća Srba koji su po njemu zadnji stigli ovamo, pa i zbog toga Banat treba biti rumunjski (Boarov 2002, 112). Usto je on imao u ruci tajni

sporazum po kojemu Rumunji imaju pravo na svekoliki Banat u slučaju sudjelovanja u ratu na strani Francuske i Engleske (od 1916.). Na koncu je tek 1. listopada 1921. potpisan ugovor o razgraničenju kojim je veći (istočni) dio spornoga područja pripao Bukureštu, a Srbiji tek manji zapadni dio, dok je Mađarskoj ostao samo jedan komadić na sjeveru Banata (Boarov 2002, 113). Unatoč tomu srpska diplomacija je ovaj ugovor smatrala uspjehom, dok je on za Mađare bio prava tragedija jer je, uz Erdelj, izgubljen i Banat iz kojega je u razdoblju 1918.-1920. u Mađarsku izbjeglo oko 145 tisuća Mađara. Kada su rumunjske vlasti 1919. preuzele i prosvjetne ustanove uključujući i Sveučilište Ferenc József Tudományegyetem u Kolozsváru, ono je izmješteno u Segedin u kojemu djeluje i danas.¹⁴ Mađarska je mirovnim ugovorom iz Trianona 4. lipnja 1920. godine ustupila Kraljevini SHS zapadni Banat, bez okolice Segedina, a Rumunjskoj je morala prepustiti Erdelj (Transilvaniju, površine 101.900 km²), prostor županija Máramaros, Szatmár, Szilágy, Bihar, Arad (27.900 km²) te istočni dio Banata (Csanád, Krassó-Szörény, Temes, Torontál, površine 18 tisuća km²) (Scherer 1999, 30; priopćava Bárdi, 17).

d) Baranjsko-bajska Srpsko-mađarska Republika (*mađ.* Baranya-bajai Szerb-Magyar Köztársaság) bila je sedmodnevna „država“ nastala 14. kolovoza 1921. na području Baranje i sjeverne Bačke te sjevernoga Banata. Imala je dva važna centra: Pečuh i Baju.

Kada su francusko-srpske oružane postrojbe pod vodstvom generala d'Espèraya 5. studenoga 1918. prešle preko Drave i okupirale južnu Mađarsku, u Baji je srpska vojska odmah preuzela javne zgrade, a usto je beogradska vlada vodila javnu upravu, ubirala poreze i koristila gradsku imovinu. Na vlasti je ostala do 21. kolovoza 1921.¹⁵ U to, za Mađare izuzetno teško vrijeme gradonačelnik je isprva bio dr. Franjo (*mađ.* Ferenc) Borbíró Vojnić (*mađ.* Vojnics) koji se skrbio da osigura dostatno hrane za pučanstvo. No, već 17. studenoga 1918. prekinute su telefonske veze s Budimpeštom, a zatim i teretni promet prema Baji. Dio pučanstva je izbjegao na drugu, mađarsku stranu demarkacijske crte. Dočim su se pojavile vijesti o postojanju popisa osoba kojima prijete opasnost da budu ubijeni, gradonačelnik Vojnić se potajice, zajedno sa svojom obitelji povukao u franjevački samostan. Upravo na vrijeme, jer su ga već narednoga dana vojnici tražili.¹⁶

Na poziv Narodne uprave ustrojene u Novome Sadu 5. studenoga 1918. radi obavljanja poslova regionalne vlade usmjeravane iz Beograda (ukinuta je 24. ožujka 1919.) bajski su gradski činovnici trebali prisegnuti beogradskoj vladi što većina nije bila voljna učiniti. Stoga su se podneskom obratili novome gradonačelniku Vasiliju (Vazulu) Dolinki. Službenicima koji su odbili prisegnuti, vlasti više nisu isplaćivale plaću, ali su dobrostojeći građani utemeljili jednu fondaciju za njihovu pomoć, te su se memorandumom obratili budimpeštanskim vlastima. Dobivenu pomoć u iznosu

¹⁴ Vidi još: Szász 1986; Szász 1988, 212-217; priopćava Bárdi, 17.

¹⁵ Povijest srpske okupacije u Baji obradio je odvjetnik i novinski urednik Lehel Knézy te ju je objelodanio u svojoj knjizi *Baja a forradalom és a szerb megszállás alatt (1918-1921). Történelmi feljegyzések.*

¹⁶ Major, na: http://www.bacs-kiskun-leveltar.hu/V3/SP07_mbn/Tanulmanyok/maze-01t-1.html (preuzeto: lipanj 2014.).

od 217.490 kruna su potom uspješno prenijeli preko demarkacijske crte i razdijelili činovnicima. Srpska vojska je 12. srpnja 1919. u prigodi rođendana kralja Petra naredila da se na svakoj kući u Baji izvjesse zastave Kraljevine SHS, kao i da se osvijetle prozori. Oni mještani koji tome nisu udovoljili snosili su posljedice. Policijska uprava je svojom naredbom od 14. kolovoza 1919. odredila da se do 15. rujna 1919. svi mađarski natpisi tvrtki zamijene srpskima, nadalje, da srpski postaje službeni jezik, pa će biti otpušten svaki činovnik koji ga u dogledno vrijeme ne nauči. Zanimljivo je da je šef željezničke postaje u Baji dne 2. veljače 1920. dostavio upit gradskome poglavarstvu neka mu se u pisanom obliku pošalje srpski naziv grada, na što mu je odgovoreno da je srpski naziv grada Baja.¹⁷

U Pečuhu su se u gradskoj vijećnici 3. prosinca 1918. okupili članovi gradskoga odbora, predstavnici političkih stranaka i Crkve te građani koji su zaključili da je grad dominantno naseljen mađarskim pučanstvom, da od doselidbe Mađara nikada nije pripadao drugoj državi doli Mađarskoj, te da se neće dopustiti njegovo odvajanje od domovine i „pripajanje Velikoj Srbiji ili bilo kojoj drugoj državnoj tvorivini“, te stoga proglašavaju: „Bili smo Mađari, Mađari smo i želimo ostati građani Narodne Republike Mađarske“ (Szűts 1991, 22). Dokument je potpisalo pedesetak udruga, na što je Narodna uprava 4. prosinca donijela odluku o razrješenju čelnika upravnih tijela, te je imenovala velikoga župana za područje Baje, Pečuha i Baranje prvo u osobi subotičkoga bunjevačkog Hrvata dr. Stjepana Vojnića Tunića, člana zagrebačkoga Narodnoga vijeća i sudionika novosadske Velike narodne skupštine te bivšeg subotičkog gradonačelnika (Bušić, 266). Njega nisu prihvatili drage volje, pa je u siječnju 1919. prešao u Baju gdje je imenovan velikim županom te je odmah imenovao novoga gradonačelnika (Bušić, 23). Veliki župani su, naime, dobili ovlasti suspendirati činovnike koji nisu položili prisegu ili im se nisu činili povjerljivima, pa su umjesto njih mogli imenovati koga god žele (Hornýák, 52). U Pečuhu ga je pak zamijenio Vladislav Pandurović koji također nije širokogrudno prihvaćen, ali su ga mještani poznavali jer je bio satnik Mađarskog kraljevskog domobranstva i nastavnik u časničkoj školi. Unatoč tome dosljedno je provodio srpsku politiku, uveo je novu upravu te je od tada podneske trebalo slati Narodnoj upravi, a ne mađarskoj vladi čije je akte proglasio nevažećima (Szűts 1991, 26). Prilikom njegova ustoličenja na gradskoj kući izvješena je srpska zastava, a na gradonačelnikov zahtjev naknadno istaknuta mađarska zastava je skinuta, te je gradonačelnik Nendtvich morao napustiti grad (Szűts 1991, 30). U Pečuhu je 22. veljače 1919. izbio opći štrajk tijekom kojega su se pečuški socijaldemokrati dogovorili s beogradskim vlastima, među inim, i o uspostavljanju mađarske uprave, o povratku otpuštenih službenika na svoja radna mjesta izuzimajući vladina povjerenika, umjesto kojega je mađarska Vlada imala imenovati drugu osobu. Beograd je obećao da više neće tražiti da činovnici polažu prisegu, te da će postupno udaljiti srpske činovnike, jer je njima Pečuh posebno bio bitan zbog eksploatacije ugljena. Zato su zauzvrat tražili da se u rudnicima nastavi rad te da se uspostavi red, a u slučaju novih nemira bi vojne vlasti sporazum smatrale ništav-

¹⁷ Major, na: http://www.bacs-kiskun-leveltar.hu/V3/SP07_mbn/Tanulmanyok/maze-02t-1.html (preuzeto: lipanj 2014.).

nima. Doista, Mađari su se vratili u urede, a Srbi su napustili gradsku kuću. Međutim, poslije proglašenja Sovjetske Republike Mađarske suspendirana je provedba beogradskih sporazuma. Uprava grada je, doduše, povjerena Mađarima, ali je vlast u županiji sasvim preuzeo beogradski režim na čelu sa Svetislavom Rajićem, bivšim činovnikom vojnoga ministarstva, koji je kasnije imenovan velikim županom. Od mađarskih činovnika na svojim su mjestima ostali samo oni koji su položili prisegu Kraljevini SHS (Hornýák, 52-53). U proljeće 1919. u Baranji su ojačala nastojanja da županija pripadne Kraljevini SHS, pa je u Pélmonostoru (od 1920. Belom Manastiru) 27. ožujka održana skupština na kojoj su se nazočni zauzeli za ostanak srpske uprave. Tri dana kasnije u dvorištu Pravoslavne crkve u Mohaču održana je narodna skupština pod vodstvom dr. Teodora Andrića (Andrits Tivadar) koja je prihvatila zaključke usvojene u Pélmonostoru, te se založila za pripojenje Baranje Kraljevini SHS tvrdeći da je to volja više od pedeset tisuća Šokaca i Srba (Szűts 1991, 43). Međutim, doskora su se baranjski i bački Hrvati i Srbi podijelili oko nacionalnoga pitanja, što je bila preslika odnosa ovih dvaju naroda i unutar Kraljevine SHS. Naime, na listi Narodne radikalne stranke (NRS) zastupnik je postao prota Stevan Mihaldžić kao predstavnik baranjskih Srba, koji su se zauzimali za ujedinjenje „srpskih zemalja“ (u koje su ubrajali i okupirani teritorij), dok su čelnici Bunjevačko-šokačke stranke dr. Franjo Sudarević i vlč. Blaško Rajić zastupali ideje Hrvatskog katoličkog pokreta usmjerene na ostvarivanje autonomije južnoslavenskoga dijela Baranje, Bačke i Banata. Navedene stranke već su tijekom dvadesetih godina XX. stoljeća zbog različitih političkih stavova o pravima hrvatskog i srpskog stanovništva u Baranji i Bačkoj bile u izravnom sukobu (Bušić 2014, 268).

Daljnji korak poduzet radi anektiranja Baranje bio je tzv. popis pučanstva županije koji je za cilj imao dokazati da južni Slaveni imaju većinu u Baranji ili barem čine relevantan dio ovdašnjega puka. Krešimir Bušić spominje kako je glede toga već 15. siječnja 1919. pod predsjedanjem vlč. Lajče Budanovića u Beregu sazvan tajni sastanak skupine uglednih hrvatskih svećenika te je donesena odluka da se „žurno provede cjeloviti popis pučanstva s ciljem smanjenja mogućih negativnih učinaka tadanje mađarske promidžbe, a u svrhu dokazivanja kako je taj prostor većinski napučen slavenskim stanovništvom te da oni imaju legitimno pravo na samoodređenje u kojoj državnoj zajednici žele živjeti“ (Bušić 2014, 267). Stoga su u Bačkoj i Baranji održani masovni zborovi građana na kojima su vodeći ljudi iz hrvatske i srpske zajednice poticali stanovništvo na izdvajanje iz Kraljevine Mađarske. Popis je sastavljen za potrebe beogradskoga izaslanstva koje je na Pariškoj mirovnoj konferenciji kanilo steći i Pečuh s Baranjom, te je dostavljen Beogradu u travnju 1919. Po tim podacima su u općini Mohač od 52.342 žitelja više od polovice činili Hrvati i Srbi. Tu je živjelo 27.957 južnih Slavena (20.777 Šokaca i 7.277 Srba), 17.877 Nijemaca i 6.508 Mađara, dok su u općini Siklós od 36.925 stanovnika južni Slaveni imali relativnu većinu s ukupno 16.111 duša, 10.407 Mađara i isto toliko Nijemaca. U općini Szentlőrinc Mađari su imali relativnu većinu od 14.567 osoba nasuprot 12.177 juž-

nih Slavena i 7.778 Nijemaca, kao i u gradu Pečuhu u kojemu je od 56.120 stanovnika bilo 17.901 Mađara, 14.549 Nijemaca i 14.485 južnih Slavena.¹⁸

Premda je većina pučanstva odbijala prisegnuti beogradskoj vlasti, Emil Szűcs spominje da su i neki mađarski aristokrati potpisali spomenicu za pripajanje Baranjske županije Kraljevini SHS. Tako je u srpnju 1919. u Pariz otputovala delegacija sastavljena od Srba, Mađara i Nijemaca koja je odnijela spomenicu s potpisima žitelja 19 općina među kojima se nalaze i imena grofa Emerika Keglevića (Keglevich Imre), grofice Imréné Festetich, veleposjednice Sigeta i grofa Ivana Draškovića iz Šeljina. On, međutim, smatra da se u zaglavlju spisa nalazi uvjerljivo obrazloženje za ove potpise, naime da „Mađari koji žive na zapadu županije u konačnici žele opet biti u sastavu Mađarske, ali ne dotle, dok traje boljševički režim“ (Szűts 1991, 44).

Mirovna konferencija sila pobjednica na kojoj je sudjelovalo 27 zemalja (bez predstavnika poraženih država) počela je s radom 18. siječnja 1919. Na njoj su vodeću ulogu imali američki predsjednik Woodrow Wilson, engleski premijer Lloyd George i francuski premijer Clemenceau. Kao što smo spomenuli, Kraljevina SHS nije isprva tražila za sebe Pečuh i cijelu Baranju. Jedan od vođa pečuških socijaldemokrata Gyula Hajdú je u razgovoru sa zamjenikom zapovjednika glavnoga stožera južnoslavenske vojske pukovnikom Danielom Kalafatićem 18. ožujka 1919. dobio odgovor da je razlog tomu bio u činjenici da je u veljači 1919. izbio opći štrajk i štrajk željezničara u Pečuhu i na cijelom prostoru duž zone razgraničenja, pa su smatrali da bi im bilo teško održavati red na ovome trusnome području. Zato je mirovna delegacija Kraljevine SHS upućena neka traži samo „većinom Srbima nastanjeni“ južni dio Baranje (Hornyák, 49). Međutim, to obrazloženje je teško prihvatiti, jer je već prije izbijanja općega štrajka 18. veljače 1919. Vrhovno vijeće sastavljeno od predstavnika velikih sila obaviješteno od beogradske vlade koja područja ona za sebe traži, a među njima nije bilo Pečuha ni Baje (Hornyák, 49). No, pozivanje na etnički sastav južne Baranje doima se vjerodostojnim, jer je na mirovnoj konferenciji postalo razvidno da će nacionalni/etnički sastav pojedinih područja biti mjerodavan čimbenik pri razgraničenju. Andrej Mitrović također smatra da je upravo ova činjenica bila odlučujuća što Beograd nije za sebe tražio cijelu Baranju s Pečuhom, pače čak je i područje južne Baranje uzeto među zahtjeve zbog toga da beogradska delegacija ima manevarskoga prostora za davanje ustupaka. U njihovu izaslanstvu nije bilo predstavnika Baranje, niti drugih okupiranih regija, nego su bili zastupljeni samo eksperti (prota Stevan Mihaldžić, autor knjige o povijesti Baranje prevedene na više jezika, ali ona nije bila od prevelike koristi jer je pri razgraničenju dominantan bio nacionalni sastav područja, a ne njegova povijest). Povjerenstvo za granice je pod vodstvom Francuza Andrea Tardieua 6. travnja 1919. pripremilo svoj prijedlog koji je 8. svibnja odobrilo Vijeće ministara vanjskih poslova, a četiri dana kasnije i Vrhovno vijeće. Poslije toga je Mirovna konferencija 19. kolovoza 1919. obavijestila delegaciju Kraljevine SHS o povlačenju granice u Baranji. U međuvremenu je pak došlo do zaokreta u stajalištu Beograda dijelom zbog proglašenja Sovjetske Repub-

¹⁸ Srpski popis stanovništva detaljno je obradila Radojka Gorjanac u studiji *Az 1919. évi szerb népszámlálás a megszállt Baranyában*. Navodi: Szűts 1991, 206, fusnota br. 12.

like Mađarske, ali i zato što je u rukama imalo gore navedeni popis pučanstva Baranje. No, i dalje je glavna želja Beograda pri povlačenju granica s Mađarskom bila da Subotica s oko pedeset posto bunjevačko-hrvatskoga i srpskoga pučanstva svakako pripadne južnoslavenskoj državi. Međutim, u okruženju ovoga najvećega bačkog grada s blizu sto tisuća stanovnika živjelo je dvjestotinjak tisuća Mađara, što je po Dimitriju Boarovu bilo razlogom koji je kočio beogradsko izaslanstvo u ostvarivanju teritorijalnih pretenzija na Baranju (Boarov 2012, 114). Ono je naime, tvrdilo da bi tako novoj državi pripao dio Bačke s 720 tisuća žitelja, od kojih je njih 332 tisuće „srpsko-slavenske“ nacije, 229 tisuća je „pravih Mađara“, a 161 tisuća Nijemaca, dok bi usto oko 340 tisuća Slavena ostalo u Mađarskoj (Boarov 2012, 114). Ovi podatci su u znatnoj opreci prema onima navedenim u službenom popisu pučanstva iz 1910. godine, što je Beograd objašnjavao time što su u popisu pučanstva kao Mađari upisivani svi građani koji su govorili mađarski jezik, za razliku od „pravih Mađara“. Inače, po službenome popisu pučanstva primjerice u Subotici živjelo je 55.587 Mađara, 3.514 Srba, 33.390 „ostalih“ te samo 39 Hrvata, a po popisu Kraljevine SHS sastavljenome deset godina kasnije u gradu je zabilježeno samo 26.749 Mađara, te 60.699 Srba i Hrvata (točnije 54.413 Hrvata odnosno Bunjevaca i 6.286 Srba) (Boarov 2012, 114-115).

Ali je tzv. srpski popis pučanstva Baranje znatno povećao izgled Kraljevine SHS te je on bio glavnim razlogom da je beogradska delegacija tražila izmjenu svojih zahtjeva. Da bi potkrijepili svoje pretenzije, vladini su krugovi inicirali prikupljanje izjava domaćih ljudi u kojima traže ustupanje Baranje Kraljevini SHS. U memorandumu podnesenom 20. svibnja u Parizu predsjedniku konferencije Clemenceau Beograd je, pozivajući se na volju mjesnoga pučanstva i radi osiguranja zaleđa Osijeku, zatražio povlačenje granice na crti Santovo (*mađ.* Hercegszántó) – Lipovo (*mađ.* Lippó) – Villány – Martince (*mađ.* Szentmárton) – Donji Miholjac (*mađ.* Miholyác) (Boarov 2012, 51). S tom nakanom je u Pariz u srpnju 1919 otputovalo izaslanstvo baranjskih Srba predvođeno velikim županom Vladislavom Pandurovićem. U tom izaslanstvu bili su i neki pripadnici mađarske aristokracije, koji su se kao protivnici proglašene Sovjetske Republike sklonili u Pečuhu. Njihova nazočnost u ovome izaslanstvu upućivala je na to da im je privlačnija srpska okupacija od budimpeštanskih vlasti, ali ni ona nije donijela bilo kakav uspjeh, osim ako se njime ne smatra činjenica da je delegacija Kraljevine SHS zamolila srpskoga etnogeografa Jovana Cvijića neka na licu mjesta ispita tvrdnje domicilnih Srba i provjeri odgovara li popis pučanstva istini. Cvijić je u rujnu boravio u regiji te je zaključio da je osnovano tražiti Baranju. Tada je izradio strategiju s minimalnim i maksimalnim pretenzijama, koja je u Beogradu naišla na svekoliko odobravanje. U materijalu pripremljenome za mirovnu delegaciju, koji je ona 24. studenoga sastavila i predočila velikim silama, kaže se da je stanovništvo Baranje pretežito južnoslavenskoga podrijetla, osim Pečuha koji je mađarski zbog mađarizacije provedene tijekom zadnjih 20-30 godina. Glede područja koje su naknadno odlučili zatražiti za sebe, u listopadu su predsjedniku Clemenceauu predočili dokument po kojemu na tome području živi 113 tisuća Srba i „Srba katolika“ nasuprot 18-20 tisuća Mađara, dok trgovinu i industriju u rukama

drže Nijemci i Židovi, a radnici su većinom južni Slaveni (Szűts 1991, 53). Premda su srpski saveznici u Antanti tijekom pregovora, već 1919. zaključili kako Kraljevina SHS ne može dobiti ova područja, beogradske vlasti nisu odustajale, nastavljajući iz Pečuha susljedno eksploatirati ugljen. Njihovi izgledi donekle su porasli poslije propasti Sovjetske Republike Mađarske 1. kolovoza 1919. kada je u zaposjednutome Pečuhu utočište pronašao jedan dio istaknutih članova vlade Mihály Károlyi i Sovjetske Republike Mađarske, među inima i ministar vojske u Károlyiovoj vladi Béla Linder te Sándor Doktor. U Pečuhu kao rudarskome i industrijskome centru živjelo je brojno radništvo koje je izbjeglim političarima poslužilo kao baza na koju su se kanili osloniti kako bi se suprotstavili novoj vladi Miklósa Horthyja. Beograd je pak u njima dobio saveznike, pa je stoga u siječnju 1920. dopustio osnivanje Pečuške socijalističke stranke i masovna radnička okupljanja, dok je u Kraljevini SHS zabranio čak i proslavu 1. svibnja (Hornyak, 51; Szűts 1991, 63). Kada je poslije potpisivanja Trianonskoga ugovora Mirovna konferencija 15. lipnja 1920. službeno pozvala Kraljevinu SHS da povuče vojsku iz okupiranih područja, to je dodatno motiviralo Beograd za suradnju s baranjskom ljevicom te su mađarski komunisti pokušali spriječiti ulazak mađarske vojske na prostor preko Drave. Kraljevina SHS je preko vladina povjerenika i poslije velikoga župana Raića i financijski podupirala ove aktivnosti. U srpnju 1920. Raić je proglasom obavijestio građane Pečuha da, sukladno volji mjesne Socijalističke stranke kao najveće stranke nekadašnjega pečuškoga Narodnoga vijeća, dopušta nove izbore radi obnavljanja Narodnoga vijeća putem narodne skupštine. Ono je pak raspisivanjem općih izbora ustrojilo odbor za obavljanje poslova iz nadležnosti grada. Oko dvadeset tisuća građana je 8. kolovoza na trgu Majláth tér izabralo Narodno vijeće sastavljeno od 34 socijalista, 15 građanskih radikala i tri izvanstranačka člana. Na tajnim lokalnim izborima održanim 29. i 30. kolovoza (glasovao je svaki punoljetni muškarac s navršenom 21 godinom života koji je barem šest godina mađarski državljanin, pola godine živi u Pečuhu ili je u gradu imao stalno prebivalište, a biran je mogao biti domicilni građanin s navršene 24 godine života) od ukupno upisanih 12.876 birača glasovalo je njih 9.144, dok su kršćanski socijalisti i dio građanstva bojkotirali izbore. Većinu su dobili članovi Socijaldemokratske stranke, pa je na konstituirajućoj sjednici odbora 13. rujna za predsjednika izabran dr. Sándor Doktor (Szűcs 1991, 87-88). Potom je pečuška skupština od 20. do 22. rujna 1920. provela izbor gradonačelnika, glavnoga bilježnika i četiri savjetnika. Na natječaj za gradonačelnika javio se samo Béla Linder koji je i izabran. On je nešto prije toga stigao u Pečuh sa svojom suprugom Srpkinjom, pa se u očima Srba činio prihvatljivim izborom. Isto tako im je odgovarao i izbor zapovjednika policije u osobi Jánosa Polácsia koga je podupirao veliki župan. Za savjetnike su izabrani Zsigmond Bodnár, Dezső Rapp, György Lépes i dr. János Soltész, za glavnoga gradskog inženjera István Steinmetz, a za glavnoga bilježnika János Dettre, ali on nije prihvatio ponudenu funkciju. Nakon sjednice skupštine, članovi ovoga tijela poslali su pozdravne brzojave Vladi Kraljevine SHS jer je podupirala provedbu narodne volje usmjerene „na stvaranje nove Mađarske“, kao i Mihály Károlyu i drugima „čiji revolucionarni rad je 31. listopada 1918. stvorio Narodnu Republiku

Mađarsku“ (Szűcs 1991, 89-90). Dan kasnije su nove vlasti pozvale gradonačelnika Andora Nendtvicha da preda svoju funkciju što je on odbio, pa su ga srpske vlasti uhitile, a potom i sprovele do demarkacijske crte te je morao napustiti okupirano područje (Szűcs 1991, 90).

Lokalni socijalisti su u kolovozu 1920. proveli snažnu promidžbu protiv nove mađarske vlade, plašeći radništvo da je Vlada „antiradnička“, da provodi „bijeli teror“.¹⁹ Budući da je 25. kolovoza izglednim postalo vraćanje Pečuha i okolice Mađarskoj, socijalisti predvođeni srpskim slikarom Petrom Dobrovićem (Dobrovits Péter) organizirali su brojne pokrete srpskoga pučanstva, što međutim, nije bilo naišlo na odobravanje ovdašnjega radništva, ali je uživalo potporu beogradskih vlasti. Bilo je pokušaja sa srpske strane da se iz komunističkih-socijalističkih redova u Pečuhu pokuša stvoriti mađarska protuvlada koja bi pod Károlyievim osobnim vodstvom „demokratizirala zemlju“. Suglasno tomu beogradske vlasti su dopustile da u posjet Pečuhu uz trojicu radničkih vođa dođe i Oszkár Jászi, čiji je dolazak zatražio Béla Linder. Usto je 30. rujna 1920. Pečuški odbor uputio brzojav grofu Mihályu Károlyiu, koji međutim nije dao jednoznačan odgovor (Hornýák 2010, 54). Na tragu zamisli Mihály Károlyia i Oszkára Jászia planirano je i ustrojavanje jedne srpsko-mađarsko-njemačke republike formalno pod vlašću Kraljevine SHS (Tarján M i Tamás, isto). Od strane beogradske vlade imenovani baranjski veliki župan Rajić otputovao je u siječnju 1921. u Beograd kod premijera Nikole Pašića kako bi ga upoznao s ovim planom, što je odmah odobreno. Međutim, poslije ratificiranja Trianonskoga ugovora, u srpnju 1921., i sile Antante požurivale su okupacijske snage da napuste teritorij Mađarske. Usto je u Kraljevini SHS sve više jačalo antikomunističko raspoloženje jer je nakon Obznane u cijeloj državi zabranjena Komunistička partija, što je Pašićevoj vladi otežavalo pokušaj prisvajanja cijele Baranje. U srpnju 1921. predsjednik Vlade Kraljevine SHS obavijestio je Bélu Lindera da više ne može podupirati pečuške socijaliste, te kako se njegova vojska priprema na povlačenje. Nikola Pašić je 7. kolovoza 1921. primio pečuškoga gradonačelnika koji mu je predao opsežan memorandum o mađarskom pitanju, na što mu je srpski premijer kazao da će u slučaju odlaska srpske vojske iz okupiranih područja Beograd dati izbjeglički status svim političkim izbjeglicama (Szűts 1991, 160). Tada je već ustrojena tzv. Baranjska misija pod zapovjedništvom engleskoga pukovnika Francisa Williama Gosseta koja je bila nadležna nadzirati povlačenje vojske Kraljevine SHS i primopredaju vlasti. Dogovoreno je da uprava nad ovim područjem prijeđe u mađarske ruke tek onda kada okupirani teritorij sasvim napuste inozemne postrojbe. Predstavnici stranih sila su u Budimpešti 9. kolovoza postigli sporazum o tijeku primopredaje vlasti koja se imala odvijati u tri faze i to u razdoblju od 18. do 22. kolovoza, za koje vrijeme je južnoslavenska vojska imala napustiti okupirani teritorij (Hornýák 2010, 54).

Pukovnik Gosset je 10. kolovoza stigao u Pečuh zajedno s članovima misije kako bi nadzirao neometanu primopredaju vlasti, na što su Petar Dobrović i njegovi suristomišljenici (mjesni južnoslavenski čelnici), vjerojatno uz suglasnost vojnih vlasti,

¹⁹ Tarján M., Tamás http://www.rubicon.hu/magyar/oldalak/1921_augusztus_14_a_baranya_bajai_szerb_magyar_koztarsasag_kikialtasa/ (preuzeto: 26. rujna 2014.).

te uz potporu lokalnoga radništva, u očajničkome pokušaju zadržavanja okupiranih područja pod srpskom vlašću 14. kolovoza 1921. na trgu Széchenyi tér u Pečuhu u nazočnosti više tisuća (procjene idu od petnaest do trideset tisuća) građana proglasili Baranjsko-bajsku Srpsko-mađarsku republiku na čelu s Petrom Dobrovićem.²⁰ Njezini su vođe, uz Dobrovića, bili istaknuti članovi vlade Mihálya Károlyia i Sovjetske Republike Mađarske te mjesni socijalisti (Tarján M. i Tamás, isto). Premda se mađarska vojska pod zapovjedništvom generala Károlya Soósa u okolici Kaposvára već pripremala za zauzimanje Baranje, ipak je i u drugim gradovima na teritoriju „republike“ – Baji, Mohaču, Sigetu, Siklósu, Barcsu – 15. kolovoza također došlo do proglašavanja neovisnosti. U sastavu „Srpsko-mađarske republike“ nalazio se južni dio županije Tolna, jugoistočni dio županije Somogy, najveći dio Baranjske županije, te Sjeverna Bačka. Sjeverna granica bila je na crti: Barcs-Szigetvár-Orfú-Hosszúhetény-Bátaszék-Baja-Felsőszentiván-Röszke, a južna na crti mađarsko-hrvatske i mađarsko-srpske granice. Pukovnika Gosseta je poslije proglašenja „Republike“ potražilo „Povjerenstvo za sigurnost“ sastavljeno „od oko 25 osoba radikalnih političkih stajališta“ koji su „zaprijetili da će izazvati eksplozije u rudnicima, da će pružiti otpor do zadnje kapi krvi, i slične uobičajene gluposti“ (Hornyák 2010, 54). Mađarska je vlada 16. kolovoza upoznala engleskoga pukovnika kako ne priznaje „Republiku Baranju“ (Szűts 1991, 172). Premda pukovnik Gosset nije smatrao „Baranjsku republiku“ ozbiljnim čimbenikom, ipak je držao da može uzrokovati nemire i nestabilnost za vrijeme primopredaje vlasti, ali i kasnije. Zbog spomenutih prijetnji, pukovnik je 18. kolovoza predložio Savezničkom povjerenstvu za nadzor odgađanje povlačenja za 48 sati što je i odobreno, ali je istodobno oštro upozorio Beograd na njegove obveze. Vlada Kraljevine SHS nije bila spremna na oružanu konfrontaciju, pa nije pružila potporu Dobrovićevoj „državi“ koja je tako ostala bez zaštitnika. Stoga se od 18. do 24. kolovoza dogodilo povlačenje vojske Kraljevine SHS s okupiranoga područja (Szűts 1991, 181). Dne 19. kolovoza provedena je službena primopredaja gradske vlasti u ruke vladina povjerenika Gyule Gosztonyia, a 21. kolovoza i primopredaja županijske vlasti u ruke vladina povjerenika Tamása Prakatura. Petar Dobrović je 16. kolovoza uz pratnju mjesnoga puka otpraćen na željeznički kolodvor odakle je otputovao u Beograd iz kojega se više nije vratio u svoj grad, dok se Béla Linder 18. kolovoza vratio iz Beograda da bi s mještanima podijelio informacije koje je dobio od srpske Vlade, a potom se dan kasnije opet zaputio (zajedno s obitelji) u Kraljevinu SHS. U „baranjskoj prijestolnici“ ostao je samo veliki župan Svetislav Raić koji je oglasom obavijestio domaće pučanstvo da ukoliko ne želi sačekati ulazak mađarske vojske, neka izvoli 20. kolovoza napustiti grad u vlakovima koji budu od 11 do 15 sati prometovali prema Osijeku (Szűts 1991, 184). Znajući prilike na terenu, pukovnik Gosset predložio je mađarskoj Vladi da se prije odlaska okupatorske vojske, blizu granice organizira izbjeglički logor u kojemu će se

²⁰ Dimitrije Boarov spominje brojku od trideset tisuća (Boarov 2012, 114), Emil Szűts na temelju tadašnjih novinskih članaka govori o petnaest do dvadeset tisuća nazočnih (Szűts 1991, 168), dok je Glavni odbor u pismu pukovniku Gossetu iznio podatak o „više od petnaest tisuća ljudi“ (Szűts 1991, 171).

smjestiti svi oni građani koji zbog svojih političkih uvjerenja ili kojih drugih razloga ne žele živjeti u Mađarskoj, nego se kane preseliti u novostvorenu južnoslavensku državu. Njima se imala osigurati vojna zaštita kako bi se izbjegla moguća osveta i nasilje. Mađarska je vlada 19. kolovoza razmatrala taj prijedlog i odobrila ga, držeći da bi njegovo odbijanje moglo opet odgoditi povlačenje južnoslavenske vojske (Szűts 1991, 184-185). Pečuško socijalističko gradsko vijeće je kao svoju zadnju aktivnost izdalo proglas u kojemu je istaknulo da je „za sada“ doživjela kraj njihova borba za slobodu na okupiranom području, pa će svi koji „pred bijelim terorom“ namjeravaju ostaviti svoje domove dobiti zaštitu od Kraljevine SHS. Oni, pak, koji se ili nisu eksponirali u političkim sukobima, ili nemaju materijalnih sredstava, ili ih obiteljske veze vezuju ovamo, neka se „sa svojim obiteljima prije dolaska terora 21. ovoga mjeseca do 19 sati sklone u zgradu mjesne tvornice duhana gdje će im engleska vojska pružiti zaštitu, te neka ponesu sa sobom osobne stvari, posuđe i posteljina“. Ukoliko pak „žele napustiti zemlju, tamo će dobiti putovnicu i zaštitu na putu“ (Szűts 1991, 185). Povjerenik mađarske vlade Gosztonyi je pak 20. kolovoza uputio proglas u kojemu je pozvao uznemireno radništvo da se ne plaši, jer neće biti osvete. Ipak je veliki broj Baranjaca napustio Mađarsku, mahom prema Slavoniji. U Osijek je za samo nekoliko dana stiglo oko dvadeset tisuća izbjeglica što je iznenadilo i mađarsku i južnoslavensku stranu. Ljudi su smješteni u škole i barake, a iz Beograda je poslan poseban vladin povjerenik za izbjeglička pitanja (Szűts 1991, 186).

U zoru 22. kolovoza je u nekoliko valova u Pečuh počela ulaziti mađarska vojska pod zapovjedništvom generala Karolya Bádoki Soósa, a s njom su stigle i postrojbe Antante koje su predvodili časnici: engleski bojnič Forster, francuski bojnič Derain, te talijanski kapetan Mando Arrigo (Szűts 1991, 199). Mađarska je vojska potom umarširala i u druga naselja samoproglašene republike, gdje je dočeka uz odobravanje mjesnoga mađarskoga pučanstva. Ipak, primopredaja nije svugdje prošla neometano. Naime, istočno od Dunava južnoslavenska vojska se na četiri odredišta nije povukla prema predviđenoj crti razgraničenja, što su u Beogradu tumačili time što je na njihovim zemljovidima ta crta sjevernije od one kojom su raspolagali Mađari i saveznici. Ta je razlika ponegdje iznosila od dva do devet kilometara, pa je radi razjašnjenja graničnih crta pukovnik Gosset otputovao u Beograd kod premijera Pašića. Tamo je granica usuglašena te je poslije toga došlo do konačnoga odlaska vojske Kraljevine SHS na dogovorene koordinate koje su potom 1922. godine definirane. Tako je nakon osam dana prestala postojati Srpsko-mađarska republika, te je dvadesetak tisuća osoba (među inima i ruskih emigranata, te aktivista i radnika koji su se imali razloga plašiti od mađarskih vlasti) napustilo Mađarsku. Nastanili su se u Kraljevini SHS gdje im je Nikola Pašić obećao dodijeliti zemlju za obrađivanje. Među njima su bili i Béla Linder i njegovi suradnici kojima su beogradske vlasti dale izbjeglički status. Nova mađarska vlada je 4. rujna 1921. proglasila amnestiju, admiral Miklós Horthy je 5. listopada osobno posjetio Pečuh, a 21. listopada i premijer Bethlen (Szűts 1991, 199).

Teško je točno reći koliko je ljudi optiralo za Kraljevinu SHS, a koliko se Mađara preselilo iz Kraljevine SHS u matičnu državu, jer se, naime, tzv. srpski popis

iz 1919. smatra nevjerodostojnim. Budući da popis pučanstva koji je u Mađarskoj 1920. proveden nije bilo moguće obaviti i na okupiranom području, ovdašnje pučanstvo popisano je stoga tek u razdoblju od 20. do 29. studenog 1921. godine, a na temelju stanja 1920. godine. Tada je jedan dio južnoslavenskoga puka optirao u Kraljevini SHS, dio Mađara se preselio odatle u Mađarsku, a mnogi su se pomadarily (mahom Nijemci i vjerojatno Hrvati Šokci). Emil Szűcs drži da su srpski podatci bili prenapuhani što dokazuje usporedbom srpskoga popisa iz 1919. s mađarskim popisima pučanstva iz 1920. (Szűts 1991, 199). Naime, po mađarskome popisu iz 1920. u općini Mohač živjelo je 44.842 duša (osam tisuća manje nego po srpskome popisu) od kojih 16.834 Mađara (deset tisuća više nego godinu dana ranije), 21.026 Nijemaca (tri-četiri tisuće više), 2.474 Srba (pet tisuća manje) i samo 504 Hrvata (samo toliko ih je ostalo od skoro dvadeset tisuća koliko ih je bilo u prethodnom „srpskom“ popisu); u općini Siklós je 1920. godine od 33.540 stanovnika (tri tisuće manje) bilo 26.100 Mađara (šesnaest tisuća više nego godinu dana ranije), 5.167 Nijemaca (dvostruko manje), 501 Srbina i 149 Hrvata (više od petnaest tisuća južnih Slavena je nestalo).²¹ U gradu Pečuhu je pak 1920. godine od 47.556 stanovnika (devet tisuća manje) bilo 40.655 Mađara, 5.034 Nijemaca, 326 Hrvata i 45 Srba, a 1910. je u gradu bilo 49.822 stanovnika, od kojih 41.628 Mađara (skoro 24 tisuće više nego po „srpskom“ popisu), 6.356 Nijemaca (dvostruko manje), 688 Hrvata, 125 Srba (trinaest tisuća manje) i 1.025 ostalih, dok je iste godine u Baranji bilo 302.656 duša, od kojih 158.031 Mađar, 105.941 Nijemac, 12.923 Srba, 9.471 Hrvat i 16.290 ostalih (Szűts 1991, 207).

Hrvatska Baranja

Člankom 27. Trianonskog mirovnog ugovora ustrojena je nova granica koja je razdijelila nekadašnju Baranjsku i Bačku županiju na mađarski i jugoslavenski dio (Bösendorfer, bilj 17, str. 40; priopćava: Lachner i Roškar, 293). Kraljevini SHS tim je razgraničenjem osim bivše Srpske Vojvodine, dodijeljeno i 1.147 km² prostora županije Baranje (25 općina kotara Baranjavár, šest općina kotara Mohač i tri općine kotara Siklós), dok je Mađarskoj ostavljen preostali dio županije (kotarevi Mohač, Hegyhát, Pečuh, Siklós, Sentsőlőrinc i Pécsvárad) (Horvat 2014, 213).

U novoj državi su teritorijalnim preustrojem u Baranji osnovana dva nova kotara – Darda s 22 općine²² i Batina s dvanaest općina²³, koji su uredbom beogradske

²¹ *Magyar Statisztikai Közlöny Új sorozat* 69. kötet. Budapest, 1923. (priopćava: Szűts 1991, 206, fusnota br. 12)

²² Baranjsko Petrovo Selo (*mađ.* Petárda), Beli Manastir (*mađ.* Pélmonostor), Bilje (*mađ.* Bellye), Bolman (*mađ.* Bolmány), Čeminac (*mađ.* Laskafalu), Darda (*mađ.* Dárda), Grabovac (*mađ.* Albertfalva), Jagodnjak (*mađ.* Kácsfalva), Kamenac (*mađ.* Kő), Karanac (*mađ.* Karancs), Kneževi Vinogradi (*mađ.* Hercegszőlős), Kopačevo (*mađ.* Kopács), Kozarac (*mađ.* Keskend), Luč (*mađ.* Löcs), Lug (*mađ.* Laskó), Novi Beždan (*mađ.* Újbezdán), Petlovac (*mađ.* Baranyaszentistván), Podravlje (*mađ.* Jenőfalva), Šumarina (*mađ.* Benge), Torjanci (*mađ.* Torjancz), Tvrđavica (*mađ.* Kisdárda) i Vardarac (*mađ.* Várdaróc)

²³ Batina (*mađ.* Kiskőszeg), Branjina (*mađ.* Baranyakisfalud), Branjin Vrh (*mađ.* Baranyavár), Draž (*mađ.* Darász), Duboševica (*mađ.* Dályok), Gajić (*mađ.* Hercegmárok), Kotlina (*mađ.* Sepse), Po-

vlade o podjeli zemlje na 33 oblasti iz travnja 1922. uključeni u sastav Bačke (Bačko-baranjske) županije sa sjedištem u Novome Sadu (Horvat 2014, 213). Iste godine Kraljevina SHS upravno je organizirana u oblasti, ali Baranja, kao područje koje je ponajviše orijentirano prema Osijeku i u kojoj je bilo više Hrvata nego Srba, nije uvršteno ni u Osječku ni u Srijemsku oblast, nego je uključeno u Bačku oblast sa sjedištem u Novom Sadu (kotari su bili: Apatin, Bačka Palanka, Bačka Topola, Darda, Kula, Novi Sad, Odžaci i Sombor) (Vrbošić 1994, 160; priopćava: Lachner i Roškar 2014, 294-295). Po popisu stanovništva iz 1921. godine u hrvatskoj Baranji živjelo je 49.694 stanovnika, od čega u kotaru Batini 20.473 duša: 8.118 Hrvata ili Srba, 7.527 Mađara, 4.578 Nijemaca, te 250 pripadnika drugih manjina, a u vjerskome pogledu 16.436 rimokatolika, 2.002 evangelika te tek 1.892 pravoslavca, dok su 143 osobe pripadale drugim vjerskim zajednicama.²⁴ U kotaru Dardi živjelo je 28.979 stanovnika, od kojih 11.675 Nijemaca, 9.111 Mađara, te 7.486 Hrvata i Srba, a u vjerskome pogledu 18.907 rimokatolika, 4.890 pravoslavaca, 4.854 evangelika te 328 pripadnika drugih konfesija.²⁵

Beograd je nastojao Prekodravlje jače vezati uz Sombor i Novi Sad, premda je ono sa Somborom bilo povezano samo skelom preko Dunava, pa je 1929. ustrojavanjem devet banovina Baranja priključena Dunavskoj Banovini, koja je osim današnje Vojvodine obuhvaćala i dio Šumadije, a ne Savskoj banovini u kojoj je bio i Osijek (Lachner i Roškar 2014, 297). Istom je cilju služila i promjena naziva naselja u južnoslavenskome dijelu Bačke, Banata i Baranje sukladno odluci Ministarstva unutarnjih poslova od 15. svibnja 1922. Njome je propisano da mađarski nazivi budu zamijenjeni novim nazivima u slavenskome, navlastito srpskome duhu. Izrada prijedloga nazivlja naselja povjerena je baranjskome županijskom školskom nadzorniku Milanu Đ. Ćosiću čiji je prijedlog poslužio kao temelj za promjenu imena baranjskih naselja. Tako je njemačko naselje Pélmonostor umjesto Pelov samostan ili manastir posrbljen u Beli Manastir, a slično je napravljeno i u drugim naseljima, čiji su šokačko-mađarski stanovnici – primjerice Torjánca, Petárde i Újbezdána – prosvjedovali kod viših vlasti. Žiteljstvo Izsépa, Dályoka i Darásza je također iskazivalo svoje nezadovoljstvo promjenom naziva njihovih mjesta, pa je županijska vlast ustrojila posebno povjerenstvo radi ispitivanja želje mjesnoga pučanstva, ali je to ostalo bez ikakva rezultata (Horvat 2014, 2014).

Zbog ovih razloga, kao i zbog onemogućavanja nesmetanoga razvijanja vjerskoga i kulturnoga života katolika, već 1920-ih godina narodni zastupnici Bunjevačko-Šokačke stranke vlč. Rajić, vlč. Evetović, dr. Vojnić-Tunić i dr. Sudarević u beogradskoj Narodnoj skupštini tražili su osiguranje prava na uporabu hrvatskog jezika i latiničkog pisma te nesmetanoga održavanja katoličkoga vjeronauka u bač-

dolje (*mađ.* Nagybodolya), Popovac (*mađ.* Baranyabán), Suza (*mađ.* Csúza), Topolje (*mađ.* Izsép), Zmajevac (*mađ.* Vörösmart) te državno dobro Belje u Kneževu (*mađ.* Főherceglak), koje je potpalo pod općinu Branjin Vrh.

²⁴ *Definitivni rezultati popisa stanovništva od 31. januara 1921. god. Kralj. Jugoslavije*, Opšta državna statistika, Sarajevo, 1932., str. 356 (priopćava: Lachner-Roškar 2014, 295-296).

²⁵ Isto.

ko-baranjskim školama, ali i poštovanje prava svih nacionalnih manjina prije svega Mađara i Nijemaca (Bušić 2014, 269). Vlč. Rajić je od 1924. u Baranji, Bačkoj i Banatu pokušao organizirati zajednički borbu Mađara, Nijemaca i Hrvata protiv beogradske centralističke vlasti, pa je stoga iste godine osnovao Vojvođansku pučku stranku (VPS). Zauzimao se za očuvanje nacionalnoga, kulturnoga i vjerskoga identiteta tih nacionalnih zajednica, ali taj njegov pokušaj nije uspio dijelom i zato jer je već od 1918. godine politički otpor hrvatskoga naroda prema beogradskome režimu ponajprije pružala Hrvatska republikanska seljačka stranka (kasnije HSS) predvođena Stjepanom Radićem kao stožerna stranka hrvatskog naroda (Bušić 2014, 269).

Okupacija Bačke, Banata i Baranje u zrcalu mađarskoga tiska (s posebnim naglaskom na okupaciju Novog Seganina)

U mađarskim tiskovinama od 1918. do 1921. može se pratiti tijek povijesnih zbivanja, ali i stajalište mađarskih političkih krugova i svekolike javnosti o gubitku državnih teritorija. Dok se 1918. s nevjericom promatra kako bi se neka područja mogla izdvojiti iz Mađarske, 1919. je već javnost pomirena s gubitkom Hrvatske i Slovačke, a nakon Trianonskoga mirovnoga ugovora i njegove ratifikacije (1920.-1921.) veliko oduševljenje novinara i čitatelja izaziva činjenica da je veći dio Bačke i Baranje sačuvan uz mali komadić Banata i vraćen mađarskoj državi. Pritom su tekstovi ne samo protusrpski (okupatorima se smatraju samo Srbi, a ne i ostali južni Slaveni; otpori Hrvata prema Srbiji ističu se s velikim simpatijama; Kraljevina SHS se uglavnom naziva Srbija, a tek gdjekad Jugoslavijom, iako će ova nastati tek 1929.), nego i antikomunistički. Jamačno je razlog tomu u činjenici da je tadašnja vlast stupila na scenu tek zbacivanjem „crvenoga terora“, dakle političkih protivnika, ali i u tome što su komunisti „petokolonaši“, suradnici okupatora. Gdjekad je ton neprijateljski, pa smo takove tekstove izostavili.

Predočujući tekstove kronološkim redom spomenimo da je uoči proglašenja Države Slovenaca, Hrvata i Srba dnevnik *Pesti Hírlap* (XI. godište, br. 250. (13.867)) u petak 25. listopada 1918. na 6. stranici u članku pod naslovom *U Rijeci je uspostavljen red* objavio kako je mađarska vojska (Mađari i Štajerci) razoružala hrvatske pobunjenike. Dopisnik iz Rijeke javlja o događaju od 24. listopada i piše da je na Sušaku „jučer u srijedu bio nacionalni praznik u prigodi proklamiranja južnoslavenske države, u kojoj proslavi su sudjelovali i hrvatski vojnici. Riječki gubernator Zoltán Jekelfalussy je zbog očekivanih događaja graničarima zapovjedio zatvaranje uskoga puta koji vodi od Sušaka do Rijeke, ali su graničari bili preslabi da zadrže hrvatsku vojsku i brojne građane, pa su nakon kratkoga sukoba Hrvati umarširali u Rijeku. Jedan bataljun hrvatske pješачke pukovnije popeo se na molove, ušao u sudsku palaču gdje su vojnici razbijali, pustošili i sve zatvorenike pustili na slobodu. Potom su pobunjeni hrvatski vojnici zauzeli vojno-pomorsku akademiju, tvornicu torpeda i tvornicu Ganz-Danubius i zaplijenili tamošnje vojne brodove. Skinuli su ploče s mađarskim i talijanskim natpisima te su svugdje nalijepili proklamacije na kojima su obavijestili pučanstvo da se odlukom Narodnoga vijeća ‘Fiume od sada

zove Rieka, a rječica Fiumara Riečicom'. Opljačkali su draguljarnice i trgovine prehrambenom robom. Nemiri su potrajali do devet sati navečer, zatvorene su banke i trgovine, osim hrvatskih banaka i trgovina. Hrvatski vojnici su zaposjeli i mađarsko-austrijsku granicu i postavili straže uzduž obale. Na vojarnu domobranstva 79. p. p. su izvjesili hrvatsku i srpsku zastavu te su odbili zapovijed svojih časnika za skidanje zastave. Kada je graničarstvo zatražilo to isto, došlo je do sukoba u kojima je poginuo jedan pripadnik graničnoga redarstva, a dvanaest ih je ozlijeđeno. U četvrtak u zoru, na gubernatorovu molbu, u pomoć je stigla vojska, razoružala je pobunjenike i uspostavila red. Rijeka je smještena pod vlast vojnoga zapovjedništva koje je proglasilo opsadno stanje. " U napisu pod naslovom *Službena vijest o uspostavljanju mira* kaže se da je u Rijeci uspostavljen red, na ulicama je mir, gubernator je nastavio svoj posao te je u potpunosti zadržana veza između njega i Budimpešte. Pod naslovom *Hrvati i događaji u Rijeci* dnevnik piše da hrvatska javnost smatra da je cijeli riječki izgred izazvan time što nije dopušteno isticanje hrvatske zastave, pa je hrvatsko pješništvo to nagnalo na nemir.

List *Az Est* (IX. godište, br. 251.) u subotu 26. listopada 1918. na 3. stranici u napisu pod naslovom *Praznik slobode u Zagrebu* iz pera izaslanoga dopisnika s nadnevkom 22. listopada javlja kako su u Zagrebu papirom prekriveni natpisi na mađarskom jeziku koje su nalijepili sami željezničari, da je na zgradi željezničkog kolodvora izvješena velika zastava s crveno-bijelo-plavim poljima, a na prozorima je cedulja s natpisom „Hrvatski govori!“. Izvješćuje kako „svi govore o Jugoslaviji, na ulicama su hrvatske zastave izvješene po kućama, a na prsima građani nose kokarde. Grupa ljudi pjeva hodajući prema Ilici, a kada im pjesma za trenutak prestane nju prekidaju povici 'Živio Wilson, Živio Jugoslavija! (sic)', a neki pjevaju 'Hej Slovane!' (sic). Jedan srpski vojni zarobljenik zagrljen s Hrvatom uzvikuje 'Živio kralj Petar', na što mu odgovaraju s 'Živio!'. Broj onih koji hodaju prema Trgu bana Jelačića može brojati deset-petnaest tisuća ljudi. Na trgu je govorilo nekoliko govornika, a zatim su nastavili put prema Trgu svetog Marka do zgrade Sabora gdje su vojnici prisegnuli isukavši mačeve da više neće prolijevati slavensku krv ni za Austriju, ni za Mađare. Iz njihovih lica i očiju koje su gorjele plamom... shvatio sam da se tamo dolje u Hrvatskoj dogodila velika promjena, došao je kraj onomu što je bilo“, piše dopisnik Lehel Kádár.

List *Délmagyarország*, koji izlazi u Segedinu (gl. urednik: József Pásztor, VII. godište broj 257.), u izvanrednome izdanju objavljenome u utorak 29. listopada 1918. na naslovnici preko skoro cijele stranice donosi vijest pod nazivom *Prepustili smo Rijeku Hrvatima*. U tekstu se čitateljstvo izvješćuje da je čelništvo grada Rijeke uz odobrenje mađarske vlade odlučilo prepustiti Rijeku Hrvatskoj budući da je grad neobranjiv. Stoga „će vjerojatno već danas grad predati hrvatskim postrojbama u Sušaku“. U nastavku vijesti već se dodaje da je 29. kolovoza u 11,30 sati hrvatska vojna postrojba predvođena jednim natporučnikom ušla u gubernatorovu palaču gdje je gubernator Jekelfalussy pred natporučnikom predao palaču hrvatskim postrojbama.

Az Est u broju 254. objavljenome u srijedu 30. listopada (gl. urednik: Andor Miklós) na prvoj stranici pod naslovom *Rijeku predaju Hrvatima* iz pera dopisnika, s

nadnevkom 29. listopada, izvješćuje da „će gradonačelnik danas osobno prijeći u Sušak kako bi s hrvatskim vlastima razgovarao o predaji grada.“ Na prvoj stranici pod naslovom *Što se ovdje događa?* autor ističe da je „nakon događaja u Pragu i Zagrebu, gdje su tamošnje nacije preuzele vojsku te su već sasvim neovisne i slobodne dobivši od kralja slobodu na dar, samo tisućgodišnjoj Mađarskoj je to zabranjeno“. Na 2. stranici pak izvješćuje da je Hrvatska vojska prisegnula Narodnom vijeću.

Pesti Hírlap u broju 254. (13.871), u srijedu 30. listopada na naslovnici izvješćuje da je *Rijeka u hrvatskim rukama* i *Hrvatska je proglasila neovisnost*. Na stranici 4-5 pod naslovom *Odvajanje Hrvatske* javlja o posjetu bana Antuna Mihalovića kralju u Schönbrünnu, a među inim i o neredima u Hrvatskoj, o pljački vlakova, kao i da postoji zabrinutost za budućnost slavonskih Mađara i Nijemaca. Pored toga se u članku pod naslovom *Hrvati su htjeli zaposjesti Čakovec* navodi kako je u Varaždinu u subotu održana narodna skupština na kojoj su se mjesni Hrvati dogovorili da će zajedno s oslobođenim srpskim zatočenicima provaliti u Čakovec i tamo izvjesiti hrvatske zastave. Autor ističe da je podžupan Zalske županije Béla Kolbenschlag saznao za to te je naredio da se cijela granica osigura mađarskim domobranstvom. Na to je zapovjednik varaždinske policije kolima osobno došao u Čakovec i zamolio lokalno čelništvo da se vojska udalji, jer su građani Varaždina uznemireni plašeći se napada na njih.

No, doskora su vijesti u Hrvatskoj zamijenila izvješća s drugih područja čiji je gubitak Mađarima puno teže pao. Tako *Pesti Hírlap* u broju 267 (13.849) od četvrtka 14. studenoga 1918. na naslovnici priopćuje kako Rumunjska zahtijeva 26 županija (u kojima je živjelo 2.900.000 Rumunja ili 43 % pučanstva i 3.900.000 Mađara i Sasa odnosno Nijemaca ili 57 % žiteljstva), te kako su rumunjski graničari ušli u Mađarsku. U listu *Az Est* (broj 268.) u petak 15. studenoga 1918. na naslovnici stoji vijest Mađarskog brzojavnoga ureda pod naslovom *Ministar Linder je u Beogradu potpisao ugovor o prekidu sukoba*, a na stranici 5 pod naslovom *U Zagrebu svi rade*, među inim se napominje kako Narodno vijeće i Hrvate umnogome okupira pitanje budućega oblika vladavine. Autor Ernő Vermes ističe kako je donedavno još većina Hrvata bila za republiku, a sada je sve više zagovornika ujedinjenja sa Srbijom pod vlašću prestolonasljednika Aleksandra, pa zaključuje kako mladi prestolonasljednik uživa nevjerovatnu popularnost ne samo u Srbiji, nego i u Hrvatskoj. Dodaje da je, međutim, upitno koliko Hrvatima odgovara položaj koji im je namijenjen u južnoslavenskoj državi. Prvo sporno pitanje je ono koje se tiče prijestolnice, jer Srbi ne odustaju od nakane da to bude Beograd. „Hoće li se Hrvati složiti s time da veći, bogatiji i s višom kulturom raspolažući Zagreb bude potisnut?“ – pita se autor. Glede pak Subotice spominje riječi jednoga „poznatoga riječkoga fiskalisa...: Moramo dobiti sve slavenske teritorije – rekao je on – i nećemo imati mira dok ih ne steknemo. Nedvojbeno je naše pravo na Međimurje, a naša će biti i Subotica“. Ernő Vermes kaže da je na pitanje „da u Subotici osim Srba stanuju i Mađari, pa zato tamo valjda i mi imamo neka prava“ ljutito odgovorio: „Ako tamo i ima Mađara, tada to nisu pravi Mađari, nego pomadareni Srbi“.

Pesti Hírlap u broju 268. u petak 15. studenoga ističe da je proglašena Republika Čehoslovačka, te donosi izvješće o potpisivanju beogradskoga Ugovora o primirju u kojemu se ističe da će vojska Antante okupirati dijelove Mađarske, ali će uprava i dalje ostati u rukama Mađara. Naime, Srbi su tražili da se na okupiranome području uvede srpska vojna uprava, pa su ovaj ustupak mađarski pregovarači smatrali kakvim-takvim uspjehom (str. 1-2). List napominje kako je potpisivanjem ove vojne konvencije i službeno prestalo neprijateljstvo između Mađarske i Antante, koje je s mađarske strane prestalo već 1. studenoga. Dnevnik na 2. stranici javlja da je „prijepodne u pola deset iz pravca Osijeka došlo sedamsto srpskih vojnika i sedamnaest časnika koje je na postaji Úszög dočekalo vojno izaslanstvo uloživši prosvjed zbog okupacije. Potpukovnik Miloš Cvetić, zapovjednik srpskih snaga, izvijestio ih je kako oni samo provode naredbu koju su dobili te da će pretpostavljene izvijestiti o prosvjedu. Na pečuškom kolodvoru okupatore je dočekao gradonačelnik, a potpukovnik Cvetić tada je izjavio da su došli s bratskim čuvstvima i da nose pozdrave od kralja Petra i prestolonasljednika Aleksandra. Pod naslovom *Srbi su okupirali Baju* (2. str.) list navodi da je „jučer navečer u jedanaest sati 88 srpskih vojnika posebnim vlakom stiglo u Baju te su zauzeli poštu, željeznicu i skladišta za opskrbu vojnika. Vlakovi redovno stižu, ali Srbi ne dopuštaju njihov polazak s okupiranih područja“.

Politički, gospodarski i književni dnevnik *Szegedi Napló* (Politikai, közgazdasági és irodalmi napilap XLI. godište, glavni urednik: Ferenc Móra) u broju 267. u petak 15. studenoga na naslovnici izvješćuje kako je kralj Karlo odstupio, nadalje, da će u subotu biti proglašena republika, te da je u Beogradu potpisan sporazum o prestanku sukoba. Dnevnik na 3. stranici javlja o srpskom ulasku u Pečuh te o osvajanjima u Banatu. Narednoga dana u broju 268. na 2. stranici list obavješćuje čitateljstvo da su Srbi zauzeli jadransku obalu, te da je u Subotici uvedena cenzura za četiri dnevna lista na mađarskome jeziku, a za cenzora je imenovan bunjevački postolarski pomoćnik György Pentits (Đuro Pentić). Dodaje da se u tome bačkome gradu nalazi četiri tisuće srpskih vojnika, ali je stega među njima neprikosnovena, te je u Subotici potpuni red.

Pesti Hírlap u broju 269 (13.886) u subotu 16. studenoga na 3. stranici pod naslovom *Srbi* izvješćuje o tome da su srpske postrojbe dan ranije ušle u Dubrovnik, Metković i Rijeku, te u Temišvar i Suboticu, kao i da je Mađarska vlada imenovala svoga povjerenika za nadgledanje srpske okupacije u osobi Nándora Payerlea, zapovjednika (kapetana) novosadske policije. U broju 270 (13.887) u nedjelju 17. studenoga na stranici 9 piše o daljnjim srpskim osvajanjima u Banatu, o zauzimanju Bátaszéka te zaposjedanju crte Pečuh-Baja-Subotica-Veliki Bečkerek-Temišvar-Lugos-Orsova sukladno beogradskoj vojnoj konvenciji, ali i Ljubljanu. Na istoj stranici nalazi se i vijest da je Vojno vijeće u Versaillesu dodijelilo cijelu vojnu flotu „južno-slavenskoj strani“.

Az Est u broju 271. u utorak 19. studenoga na 2. stranici piše da su srpske postrojbe u nedjelju zauzele Temišvar, a zatim (poslijepodne u tri sata) i Barcs, premda tu nije bila demarkacijska crta, ali je za Beograd strategijski važna točka.

Szegedi Napló u broju 269. od nedjelje 17. studenoga ističe na 3. stranici kako „je nekadašnja naša flota pripala južnim Slavenima“. U broju 270. u utorak pak na 2. stranici dodaje da su „Srbi u nedjelju u dva sata poslijepodne zauzeli Sentu i preuzeli nadzor nad brzojavom i telefonima“, nadalje da su zabranili javna okupljanja, dok željeznički promet redovno funkcionira. „Narodno vijeće u Senti odlučilo je sniziti cijene odjeće za 100 %, a šešira za 50 %“ – piše dnevnik. U istome broju na 4. stranici pod naslovom *Novo računanje vremena na željeznici* javlja da je zapovjednik Srpsko-banatske željeznice sa sjedištem u Vršcu zapovjedio da vlakovi na crti Segedin-Temišvar i Segedin-Veliki Bečkerek više ne prometuju po srednjoeuropskom vremenu, nego po istočnoeuropskome, pa su „noćas u ponoć satovi na željezničkim postajama pomaknuti za jedan sat unaprijed“. Poziva putnike neka budu ljubazni računati s time ukoliko putuju prema Bačkoj i Banatu.

U *Vijestima o srpskoj vojsci* (5. stranica) *Szegedi Napló* navodi kako su okupacijske srpske snage naložile pečuškim listovima da objave proglas kojim negiraju da će se umiješati u civilne poslove, ali upozoravaju da će svakoga tko širi lažne vijesti strogo kazniti sukladno vojnim zakonima Antante. U Subotici su pak vojnici provalili u tvornicu odjeće i odatle iznijeli puno odjeće i nekoliko tisuća cipela koje su potom podijelili okupljenome ljudstvu. Među njima je bilo i onih koji su odnijeli trideset-četdeset pari cipela, pa je srpska vojska zbog toga pucala među ljude. No, tek su lakše ozlijeđeni jedan čovjek i jedna žena, dok su se ostali razbjegli.

Szegedi Napló u broju 271. u srijedu 20. studenoga na naslovnici javlja da su *Srpske postrojbe ušle su u Sirig (mađ. Szőreg)*. List kaže kako je mjesno pučanstvo u nedjelju održalo narodni zbor i prosvjed, a navečer su prosvjednici zauzeli ispražnjenu pandursku vojarnu iz koje su odnijeli 50-60 komada oružja i tri sanduka streljiva. Pucali su do kasno u noć, ali nije bilo pljačke. U ponedjeljak se putem srpskih civila proširila vijest da će uskoro pristići srpska vojska, pa se stanovništvo počelo pripremati za doček. U srpskim kućama kuhali su i pekli kolače za Srbe, koji su u utorak u pola osam stigli u Sirig. „Međutim, to je bila tek prethodnica, očekuje se dolazak 650 vojnika, od kojih će njih četrdeset ostati u mjestu, a ostali će nastaviti put dalje“. U broju 272. od 21. studenoga na naslovnici je članak pod naslovom *Srbi na pragu Segedina* u kojemu se kaže da je u utorak u deset sati navečer stigla srpska vojska s oko šesto vojnika, koji su zaustavili vlakove te su do sedam sati ujutro zadržali putnike. Osim toga, zauzeli su i teretne vlakove, te su već noću sve vlakove poslali prema Kikindi. Inače je u selu red. U također većinski Srbima nastanjenom Sentivanu srpska vojska još nije bila stigla, njihov dolazak se očekivao u utorak. „U Kanjiži su Srbi nazočni već dva dana i tamo nije bilo nereda, ali u Novom Kneževcu su mještani počeli pljačkati, na što je pučanstvo zamolilo srpsku vojsku neka im dođe u pomoć te je 25-30 vojnika ušlo u mjesto i uspostavilo red“. List izvješćuje da je u Kikindu ušlo pedeset srpskih vojnika na čelu s jednim časnikom i preuzelo grad. Istoga su dana srpski vojnici zauzeli Branjin Vrh (mađ. Baranyavár). Dan kasnije u broju 273. (22. studenoga) na drugoj stranici dnevnik piše i o zauzimanju Arada i Lugosa, odakle je mađarsko pješništvo izmješteno u Orosházu. Zapovjednik srpske vojske sa sjedištem u Pančevu zamolio je mađarskoga ministra vojske da u Segedin

pošalje svoga povjerenika kako bi se pregovaralo o željezničkome prometu jer je on nužan. U broju 274. od 23. studenoga je pak na 2. stranici objavljen članak pod naslovom *Vjerojatna je srpska revolucija* u kojemu se daje službena izjava ministarstva vojske kako slijedi: „Neki budimpeštanski listovi su objavili vijest kako je u Srbiji izbila revolucija i ubijen je kralj Petar. Ministarstvo vojske bezodvlačno je provjerilo vijest, ali nju nigdje nisu potvrdili. No, vijest se čini vjerojatnom, jer izvješća koja su došla zadnjih dana u ministarstvo vojske ne isključuju takovu mogućnost. Iz redova srpske vojske već danima dolazi vijest da su vojnici umorni, žele se vratiti domovima i počinju se razilaziti...“. Pod naslovom *Okupirana Subotica* na 5. stranici Jenő Jobbágy piše da je srpsku vojsku na željezničkom kolodvoru u Subotici svečano dočekaio izuzetno mali broj subotičkih Srba i Bunjevaca odnosno hrvatskih činovnika. „Bilo ih je dvjestotinjak, mahom žene i djevojke. Premda u gradu živi šezdeset tisuća Mađara, pedeset tisuća Bunjevaca i tri tisuće Srba, ipak u Subotici opća atmosfera nije prosrpski orijentirana“. Autor kaže da je glavnu riječ vodio Vojislav Stanković, direktor Hrvatske zemaljske banke. „Pukovnik Dragutin Milivojević je u ime srpske vojske izjavio da je ona oružjem zauzela grad i da će ga obraniti i sačuvati bez obzira na sve diplomatske akrobacije. Trgovine se zatvaraju u četiri sata, a kavane i restorani navečer u jedanaest sati. Nakon zabrane izlaska lista *Bácsmegyei Napló* više ne izlazi niti jedan od četiri mađarska lista. S njima su se solidarizirale i *Náše Novine*, glasilo subotičkih Bunjevaca...“.

U broju 275. od nedjelje 24. studenoga na stranici 5 nalazi se članak pod naslovom *Srbi pred Segedinom* u kojemu autor potpisan inicijalima J. J. kaže da je za sada mir u okolici Segedina, te da do subote navečer strana vojska još nije prišla Novome Segedinu koji, sukladno vojnoj konvenciji, Antanta ima pravo zaposjesti. Iz okupiranoga Siriga pak odvoze žitarice u Srbiju gdje je veliki manjak hrane. U utorak 26. studenoga u broju 276, novine na 4. stranici u članku *Srpske okupacijske postrojbe u Novome Segedinu* javljaju da su Srbi u nedjelju ujutro ušli u ovaj dio Segedina s druge obale Tise. S tim u svezi je dr. Géza Temesváry, zapovjednik segedinske policije podnio izvješće kako je u nedjelju poslije osam sati ujutro carinski blagajnik u Novome Segedinu telefonom dojavio gradonačelniku dr. Szilveszteru Somogyiju da je srpska ophodnja sastavljena od dvanaest vojnika pod vodstvom jednoga časnika stupila na područje Novoga Segedina. „Prvo su otišli u zgradu policije i pozvali redarstvenike da predaju oružje čemu su se ovi povinovali, a kada su željeli zatražiti daljnje upute od segedinskoga redarstva, na to su Srbi prerezali telefonske žice. Poslije toga, u oko deset sati, gradonačelnik Somogyi prešao je preko mosta u Novi Segedin zajedno s policijskim zapovjednikom Temesváryjem i policijskim časnikom Jánosom Gyarmatyjem i redarstvenikom Aćimom Bešlinom kao tumačem. Srpska ih je straža propustila preko mosta na novosegedinskoj strani, a u međuvremenu je stiglo još 150 srpskih vojnika na demarkacijsku crtu. Gradonačelnik je u zgradi redarstva razgovarao sa srpskim zapovjednikom satnikom Milutinom Popovićem, koji je „ostavio dojam učenoga i simpatičnoga čovjeka“. Od njega je doznao da njegova vojska nije došla kao neprijatelj, nego s prijateljskim nakanama, isključivo radi održavanja reda. Zamolio je gradonačelnika da utječe na građanstvo kako bi ih i ono prihvatilo i da

se izbjegnju možebitne provokacije. Izjavio je da nema nikakvih daljnjih zapovijedi te da za sada ne postoji namjera za okupacijom Segedina. Usto je satnik zapovjedio da se mađarskim redarstvenicima vrati oružje, te se za javni red skrbe ophodnje sastavljene od srpske vojske i segedinske policije. Satnik Popović je zamolio da se ukinu tramvajski promet između Segedina i Novoga Segedina. Nakon toga je policijski zapovjednik s nadnevkom 25. studenoga 1918. izdao proglas kojim je promet preko mosta dopušten od šest do deset sati po srpskom računanju vremena, ili od pet sati ujutro do devet sati po našem računanju. Građanstvo je u tome vremenskome razdoblju moglo prelaziti most bez ikakvih iskaznica. Policijski zapovjednik je zamolio pučanstvo da poslije sumraka nitko više ne boravi na ulici, a pozvao je stanovnike Novoga Segedina da oružje odmah predaju u redarstvenoj vojarni, te da nemaju razloga za paniku, jer su srpski vojnici došli okupirati mjesto kao dobri prijatelji. „Srpski su vojnici bili smješteni u privatnim kućama, pa se tako narečeni satnik Popović smjestio kod poznatog povrtlara Istvána Horvátha.

Pesti Hírlap u broju 271. (13. 888) od 19. studenoga na naslovnici donosi veliki naslov *Protest Antanti zbog srpskoga nasilja*, a na 3. stranici pod naslovom *Srbi* navodi kako u Pečuhu i nakon okupacije sve funkcionira besprijekorno, a usto ponavlja da je srpska vojska zaposjela Barcs (sa 160 vojnika), Veliki Bečkerek, Temišvar (s čak pet tisuća vojnika), te u subotu i Mohač (četiri časnika i 84 vojnika, koji su „u grad došli kao dobri prijatelji, radi održavanja reda“).

Szegedi Napló u 277. broju 27. studenoga na 6. stranici pod naslovom *Srbi neće sprječavati opskrbu Segedina hranom* piše da Srbi u Novome Segedinu surađuju s mjesnim redarstvom, ali je njihova nazočnost ipak dovela do problema u gradu, jer Srbi zaustavljaju ljude koji iz Siriga i okolnih mjesta u Torontalskoj županiji donose ovamo prehrambene namirnice i mlijeko. „U utorak ujutro je dr. Géza Temesváry u društvu novosegedinskoga srpskoga zapovjednika kolima otputovao u Sirig gdje je s tamošnjim zapovjednikom razgovarao o nesmetanoj opskrbi Segedina mlijekom i drugim namirnicama. Siriški zapovjednik je ljubazno primio glavnoga kapetana te mu je obećao da će se postarati osigurati nesmetanu opskrbu grada“. U sljedećem napisu pod naslovom *Prosvjed segedinskoga Sekeljskog vijeća* list prenosi brzojav koje je to tijelo „u utorak poslalo Sekeljskom narodnom vijeću u Marosvásárhely“ i u kojemu se zauzima za očuvanje teritorijalne cjelovitosti Mađarske. „Zahtijevamo slobodu svih naroda, ali cjeplanje Erdelja ili njegovo odcjepljenje nikada nećemo prihvatiti“ – kaže se među inim u brzojavu.

Na istoj stranici pod naslovom *Završen je prolazak Nijemaca kroz Segedin* saznajemo da je grad napustila i zadnja njemačka postrojba. Od 19. studenoga je u dvanaest kompozicija vlakova s postaje Segedin-Rókus u smjeru Cegléd prevezeno 535 časnika, 12.170 vojnika i 1.126 konja. Prehranu su si Nijemci osiguravali dijelom klanjem stoke koju su sa sobom donijeli, a dijelom kupovanjem hrane gotovim novcem. „To potvrđuje i jučer opisani slučaj u Adi i Moholu kada su Nijemci naknadno isplatili svoj dug“. Autor ističe da se mora priznati kako su „naši prijatelji po oružju korektno i viteški prošli kroz Segedin“.

Szegedi Napló br. 278. od 28. studenoga 1918. na prvoj stranici donosi veliki naslov *Rumunjska nastavlja svoj pljačkaški pohod* te potom izvješćuje o napredovanju rumunjske vojske na području Mađarske. Na prvoj stranici se pod naslovom *Okupirana Mađarska* nalazi i vijest s podnaslovom *Srbi su zabranili oporezivanje u Baranji*. Autor ističe da je ova bezrazložna odluka vjerojatno motivirana time što vojne vlasti ne žele „da Srbi u južnoj Baranji plaćaju porez Mađarskoj državi“. Pod naslovom *Srbi u Novome Segedinu* novine priopćavaju da u Novome Segedinu vlada velika stega među tamošnjim vojnicima te da okupacija ne predstavlja razlog ni za kakove pritužbe. Dodaje da ovdašnji zapovjednik strogo kažnjava svaki prijestup, pa je tako jednoga srpskoga vojnika koji je ukrao sat poslao pred Srpski vojni sud koji djeluje u Velikoj Kikindi. Napominje se i da je „u srijedu ujutro srpski zapovjednik pozvao grad da mu za potrebe vojske preda dnevno 120 kg brašna, 50 kg krumpira, 5 kg šećera, 60 kg mesa, 8 kg masti, kupusa, graha, čaja, ruma i začina. Osim toga je zatražio i jedna kola te pet petrolejskih svjetiljki. Zahtjev Srba stavio je grad u težak položaj, jer je skoro nemoguće priskrbiti sve traženo. Inače je jutros, sukladno srpskim obećanjima, nakon dva dana izostanka, stigla pošiljka mlijeka. U srijedu ujutro je gradonačelnik telefonskim putem obaviješten da su Srbi zaplijenili carinske blagajne u Gyáli i Novome Segedinu“.

Iste novine narednoga dana u broju 279. na naslovnici među inim pišu *Rumunjska bespravno kani zaposjesti mađarske županije* (naime Antanta nije odobrila Bukureštu da okupira 26 mađarskih županija), kao i da *Wilson i srpski prestolonasljednik dolaze u Budimpeštu* (navodno prestolonasljednik Aleksandar Karađorđević planira iz Zagreba otputovati u Budimpeštu), te da je izbio *Prvi rumunjsko-srpski sukob* (jedan je srpski časnik kod Oršove razoružao rumunjsku ophodnju, potom su u Oršovi pucali na srpske stražare na što je srpski zapovjednik prerezao telegrafске žice prema Rumunjskoj). U jednoj kratkoj vijesti iz Bačke pod naslovom *Pravila senčanskog srpskoga zapovjednika* kaže se da je major Gligorije Jovanović dao oglas u kojemu priopćava da će se svako uznemiravanje reda oružanim putem kazniti te će gradske čelnike smatrati taocima. U istome broju se glede stanja u Novome Segedinu ističe da je stanje mirno, kao i da je pristiglo novih petsto vojnika. „Pregledavaju vlakove koji prometuju prema Temišvaru te plijene mađarske novine. U Temišvar već četiri dana ne dolaze budimpeštanske novine“ – piše list.

Szegedi Napló od 30. studenoga u broju 280. na 2. stranici pod naslovom *Francuski kolonisti u Torontalu mole od Clemenceaua francuske vojnike* iz pera dopisnika iz Velikoga Bečkereka javlja o tome da u više torontalskih naselja živi dosta kolonista pristiglih iz Francuske. Oni su se „prije stoljeća i pol naselili u napuštenim naseljima gornjega Torontala koji su se dijelom ponijemčili, a dijelom pomadgarili, ali su zadržali svoja francuska prezimena. Sada su se brzojavom obratili francuskome premijeru“ te su ga zamolili „da ih obrani od srpskih imperijalističkih oružnika te im pošalje francuske vojnike“.

Segedinski list u utorak 3. prosinca u broju 282. na naslovnici donosi kao glavnu vijest *Rumunji su okupirali Marosvásárhely* te je prekinut promet između toga grada i drugoga važnoga erdeljskoga središta Kolozsvára (*rum.* Cluj-Napoca).

U broju 283. od 4. prosinca 1918. na 2. stranici pod nazivom *Osnutak Srpske Vojvodine u Južnom kraju* (mađ. Délvidék) list objavljuje vijest da je „prije nekoliko dana u bačkim općinama proglašeno da Bačka, Banat i južna Baranja potpadaju pod vlast Karadorđevića. Novosadski kongres je prošle nedjelje izrekao odcjepljenje ovih krajeva od Mađarske u okvirima posebnoga vojvodstva... Vlada se sastoji od jedanaest članova, među kojima ima liječnika, odvjetnika, vojnika uz jednoga novinskoga urednika“. Na stranici 6 list obavješćuje čitateljstvo da je bačko-bodroški veliki župan i vladin povjerenik Ernő Baloghly doputovao u Budimpeštu dojaviti o događajima u Novome Sadu. Naime, tamošnja ga je narodna skupština smijenila nakon proglašenja odcjepljenja od Mađarske.

U broju 284. od 5. prosinca (četvrtak) na 2. stranici list donosi napis iz Subotice pod naslovom *Prve prijateljske francuske riječi* u kojemu se kaže: „Subotički vladin povjerenik Luka Plesković potražio je zapovjednika francuskih okupacijskih snaga u njegovu stanu. Francuski je zapovjednik zahvalio na povjerenikovim pozdravnim riječima te je izjavio da Francuzi ne čute nikakav animozitet prema Mađarima, nego ih dapače, vole. On pozdravlja mađarsku narodnu vladu i pučanstvo Subotice. No, nije mu dopušteno politizirati, jer je kao vojnik došao u Suboticu, ali rado prihvaća preuzeti posredničku ulogu između beogradskoga glavnoga zapovjednika i subotičkoga Vladina povjerenika uz uvjet da za to dobije zapovjednikovu dozvolu. Potvrdio je povjereniku da će njegovi vojnici u Subotici dosljedno ispuniti svaku točku vojnoga dogovora“. Na 3. stranici pod naslovom *Srbi u Šomođskoj* (mađ. Somogy) županiji list iz Kaposvára izvješćuje kako su Srbi prekršili sporazum o primirju te su prešli preko demarkacijske crte i ušli u Šomođsku županiju gdje su okupirali Barcs i Siget (mađ. Szigetvár). Mjesne su vlasti prosvjedovale zbog okupacije, ali se srpski zapovjednik na to nije ni osvrnuo“.

U to vrijeme su u Gornjoj Ugarskoj Česi i Slovaci nastavili zauzimati još preostala naselja koja su kanili pripojiti svojoj državi, a na jugu su se Srbi i Rumunji natjecali tko će dobiti više teritorija na području Mađarske. Sukladno tome se i u novinskim člancima iščitava i dramatičnost, ali i apatija. U broju 285. u petak 6. prosinca list na 3. stranici donosi napis *Srbi ne trpe nikakvu rumunjsku političku agitaciju* u kojemu se kaže da su o vijestima kako će srpske postrojbe napustiti Temišvar te će na njihovo mjesto doći rumunjska vojska, nadležne srpske vlasti izjavile da nikakvu političku agitaciju neće trpjeti. Urednik novina u zagradi primjećuje kako su Rumunji izjavili da žele cijeli Banat uključujući i Torontalsku županiju, tako da granica bude na Tisi.

U subotu 7. prosinca u broju 286. list obavješćuje čitateljstvo da je Kolozsvár (rum. Cluj Napoca) dospio pod rumunjsku okupaciju, da Rumunji u gradu kane otvoriti rumunjsko sveučilište, a sadašnje mađarsko će premjestiti u Marosvásárhely (rum. Târgu Mureș). Daskora je tamošnje sveučilište preseljeno u Segedin u kojemu i danas djeluje. Pod naslovom *Slaveni u Zali* novine na 2. stranici javljaju da su iz Murske Subote izvijestili Vojno ministarstvo u Budimpešti da je „jučer iz pravca Racersburga provalila neregularna skupina od 250 vojnika Slavena, koja je protjerala gradonačelnika, redarstvenog predstojnika i poglavarstvo te je preuzela grad u svoje

ruke. Cilj im je okupirati slovenski (vendski) dio Zalske županije. Vojno ministarstvo je zauzelo stajalište da će na ovaj čin uzvratiti oružanim putem budući da je on u suprotnosti s vojnim sporazumom, a i područje se nalazi izvan demarkacijske crte“.

Premda je po Beogradskoj vojnoj konvenciji bila propisana okupacija Segedina od strane francuskih postrojba, što se i dogodilo potkraj prosinca 1918., ipak su mjesne novine tu činjenicu objelodanjivale postupno. Prof. dr László Blazovich u svojoj *Kratkoj povijesti Segedina (mađ. Szeged Rövid Története)* kaže da se upravo zbog francuske okupacije u Segedinu Sovjetska Republika Mađarska nije udomačila. Naime, ovdje je u siječnju 1919. osnovana mjesna organizacija Komunističke partije koja se 22. ožujka ujedinila sa socijaldemokratima te je ustrojen tročlani direktorij. No, već pet dana kasnije morao je napustiti grad, jer Francuzi, koji su u gradu ostali do ožujka 1920. godine, nisu dopustili njegovo djelovanje. Dijelom i zahvaljujući specifičnome položaju koji je grad imao, upravo Segedin je postao središtem proturevolucionarnih snaga, pa je ovdje nastala i nacionalna vojska pod zapovjedništvom Miklósa Horthyja (Blazovich 2007, 125). U broju 289. od 11. prosinca 1918. *Szegedi Napló* na 5. stranici pod naslovom *Francuski vojnici u Segedinu* napominje „Nema nikakva razloga za strah, jer u Segedin nije došla čitava vojna postrojba, nego je u utorak stiglo samo deset francuskih vojnika uz vodstvo dvojice časnika. Francuzi nas ne žele okupirati, već samo kupiti nekoliko konja i nastaviti put. U podne su se Francuzi prvi put pojavili na korzu gdje su izazvali veliku pozornost... Za nekoliko dana će nastaviti put dalje iz Segedina“. Isti list u broju 293. od 15. prosinca pod naslovom *Jedna francuska brigada prolazi kroz Segedin* izvješćuje o tome da je jedan francuski časnik u subotu posjetio vladina povjerenika dr. Jánosa Dettrea, gradonačelnika dr. Szilvesztera Somogyia i glavnoga kapetana dr. Gézu Temesvárya te ih je izvijestio da će se smjestiti na željezničkom kolodvoru odakle će nadzirati prolazak francuskih postrojbi, budući da će kroz Segedin proputovati brigada Gambretta s osamnaest tisuća ljudi.

Okupacija izvedena od strane Kraljevine SHS tada je već provedena, pa je pozornost novina i javnosti uglavnom usmjerena na kretanje rumunjske i češke vojske i na osvajanje daljnjih mađarskih teritorija u izvedbi ovih dvaju susjeda. U broju 295. u srijedu 18. prosinca list na naslovnoj stranici u članku naslovljenom s *Rumunji će zauzeti sve mađarske veće gradove?* piše da po vijestima iz Arada (Oradea) navodno Rumunji uz privolu Antante zauzimaju veće mađarske gradove i izvan demarkacijske crte. „Uskoro će Rumunji zaposjesti Kolozsvar, Veliki Varadin i Debrecen, a rumunjske postrojbe idu i na Budimpeštu“ – javljaju novine. U idućem 296. broju u četvrtak 19. prosinca stoji naslov *Vlada će odstupiti ukoliko rumunjske i češke postrojbe okupiraju cijelu Mađarsku*. Pored njega se na prvoj stranici nalazi i članak pod naslovom *Rumunjsko uređenje u Erdelju* te se list uglavnom bavi ovim temama. Tada se činilo izglednim da će cijela Mađarska biti podijeljena između Čehoslovačke i Rumunjske, osim onih dijelova koje je sebi zacrtala Kraljevina SHS, pa se taj dojam iščitava i iz novina. Na stranici 6. narečenih novina pod naslovom *Nove srpske postrojbe u Novom Segedinu* saznajemo da je „u Novi Segedin u srijedu došla nova srpska vojna postrojba od 120 vojnika, pa sada okupacijska vojska ima 280 oružnika o čijoj prehrani se

treba skrbiti grad. Inače, nema pritužaba na srpsku vojsku, u Novome Segedinu je potpuni red“.

U broju 298. u subotu 21. prosinca list na naslovnici donosi članke *Krvavi obračuni u Kolozsváru, Pašičeva ostavka, Srpska aspiracija na Banat*. U ovoj posljednjoj vijesti navodi se da je general Đoka Đorđević, zapovjednik srpskih okupacijskih postrojbi u Temišvaru, izjavio: „Banat je okupirani teritorij koji će naravno, biti pripojen Srbiji, budući da u njemu žive Srbi. Međutim, treba sačekati završetak mirovnih pregovora“.

U zadnjem broju lista za 1918. godinu izašlom u utorak 31. prosinca 1918. (broj 304.) na naslovnici stoji veliki naslov *Potpuna okupacija Mađarske*, a ispod njega nešto manji naslov *U ponedjeljak je francuska vojska stigla u Segedin*. U članku na trećoj stranici napominje se da će grad okupirati francuska vojska sastavljena od dvije tisuće vojnika pod vodstvom generala Henrysa.

Kraj okupacije i povratak mađarske vlasti u mađarskom tisku

Okupacija Bačke, Baranje i Banata trajala je skoro tri godine. Dok su okupatori u početku bili korektni prema domicilnome stanovništvu, a i ono je pak šutljivo otprijelo okupaciju, dotle je tijekom vremena njihov međusobni odnos postao sve napetiji do granice izgreda. *Szegedi Napló* (godište XLIV.) u broju 195. u nedjelju 1. svibnja 1921. pod naslovom *Izuzetno vjenčanje u službenim prostorijama novosegedinskoga srpskoga zapovjednika* (na prvoj stranici) navodi slučaj vjenčanja nevjeste iz Novoga Segedina i mladoženje iz Segedina. Budući da srpske vlasti Novoga Segedina nisu dale nevjesti dozvolu za prijelaz preko rijeke u Segedin radi sklapanja braka, ali ni da mladoženja prijede iz grada na okupirano područje, srpsko je zapovjedništvo na koncu izdalo dozvolu da bračni drugovi 30. travnja u tri sata poslijepodne ispred demarkacijske crte, na mostu sklope brak. Tako su se oni vjenčali u službenim prostorijama novosegedinskoga vojnoga zapovjedništva. Narečene novine u broju 265. od srijede 15. lipnja 1921. na naslovnici donose tekst pod naslovom *Predmet Segedinskoga sveučilišta pred Narodnom skupštinom*, a na drugoj stranici je napis pod naslovom *Redovna skupština će u srijedu raspravljati o Sveučilištu* iz kojih saznajemo da je uz problem stanova za profesore (posebice one iz Budimpešte) trebalo osigurati i velika financijska sredstva za Sveučilište koje se iz Kolozsvára premjestilo u Segedin. Ista se tema i naslov pojavljuju i narednoga dana u broju 267., a u broju 272. (subota 18. lipnja) na drugoj stranici u članku pod naslovom *Kolozsvársko sveučilište ubrzano se priprema za dolazak u Segedin* čitateljstvo se obavješćuje da nova nastavna godina u rujnu 1921. već počinje u Segedinu („premda bi neki profesori voljeli i dalje ostati u Budimpešti“). Predmet segedinskoga sveučilišta se po pisanju lista (br. 277. 22. lipnja 1921. str. 2.) nalazio pred gradskom skupštinom koja je – po vijesti objavljenoj na naslovnici u broju 279. (četvrtak 23. lipnja) – prihvatila sveučilišni proračun.

U broju 265. na trećoj stranici pod naslovom *Novice* stoji napis pod naslovom *Ispražnjenje Pečuha i bajsčkoga trokuta* u kojemu se kaže da se oslobođenje ovoga područja očekuje 10. srpnja te da su okupacijske vlasti već poduzele potrebne korake. U podnevnom izdanju lista (broj 276.) u utorak 21. lipnja na drugoj stranici je

objelodanjen članak *Srbi će sredinom kolovoza isprazniti Baju*, a u srijedu isti list u podnevnom izdanju (broj 266.) na prvoj stranici donosi vijest pod naslovom *Šibenik predan Srbima*. U ovome potonjemu se obavještava čitateljstvo da su „jugoslavenske postrojbe jučer navečer umarširale u Šibenik koji je talijanska vojska u 19 sati predala. Oduševljeni mještani su uz glasne povike zadovoljstva, na šibensku tvrđavu izvjesili jugoslavensku zastavu“.

List u četvrtak 16. lipnja pod naslovom *Pregovori MÁV-a u Subotici o izravnoj željezničkoj povezanosti* donosi napis o tome kako je u grad stigao direktor Mađarskih državnih željeznica s 25-članim izaslanstvom, pa je nastavio put u Suboticu na pregovore s predstavnikom „jugoslavenskih“ (tada još nije bilo Jugoslavije, ali mađarski listovi redovno tako zovu državu) željeznica o održavanju neposrednoga željezničkoga prometa. Zadnji ovakvi pregovori bili su održani u prosincu u Beogradu, pa autor izražava nadu da će nesmetani promet između dviju država (još se govori o okupiranim područjima) konačno biti uspostavljen. To će značiti veliko olakšanje – dodaje se u tekstu – „jer u Horgoš, koji leži tu u susjedstvu svega dva sata udaljen, pošta više neće biti vožena preko Beča i Zagreba“. U istome broju novine na drugoj stranici donose tekst naslovljen sa *Srpske pripreme za napuštanje Pečuha i Baranje*. „Po vijestima dobivenima iz Budimpešte Srbi su već spremni za pokret, na više mjesta su poskidali telefonske žice i skinuli telefone. Iz Pečuha stalno pokreću vlakove pune strojeva i alata koji preko Baje voze za Suboticu. U vagone smještaju ugljen iz pečuškoga rudnika. Jedna srpska pukovnija već je krenula u Suboticu“ – pišu novine. U nastavku se izvješćuje i o tome da su u čuvenim vinskih podrumima u Villányu (većinom nastanjenome Nijemcima) Srbi provalili u pet podruma te su vino odnijeli sa sobom ili ga prosipali. Odnijeli su i strojeve te otuđili konje iz više gospodarstava. „Srpski je zapovjednik priopćio Linderu da će Pečuh držati pod okupacijom do žetve žitarica, a potom će ga sukladno mirovnome ugovoru predati Mađarima“ – napominje spomenuti dnevnik.

U subotu 18. lipnja (broj 271.) na drugoj stranici pod naslovom *Novice – Još 3-4 tjedna list*, pozivajući se na informacije budimpeštanskoga *Új Nemzedéka*, izvješćuje da su Srbi u Pečuhu primili Antantinu naredbu o napuštanju Baranje, Baje i Segedina, pa „svakoga trenutka u Pečuh treba stići Antantino izaslanstvo da utanači pojedinosti oko odlaska koje bi trebalo uslijediti unutar tri do četiri tjedna. Unatoč srpskim glasinama najodlučnije tvrdim da svekoliko pučanstvo očekuje dolazak mađarske vojske te da neće biti nikakvih nemira osim, ako za to Srbi ne daju novoga povoda. Zabludjeli dio radništva već stanovito vrijeme naglašava da im je bilo dosta politike“ – pišu narečene segedinske novine.

Da su Srbi pokušavali dezinformacijama potaknuti mjesno pučanstvo na okupiranim područjima na otpor zbog dolaska mađarske vojske svjedoči i *Szegedi Napló* u broju 277. (srijeda, 22. lipnja 3. str.) u članku pod naslovom *Lažne informacije srpskih novina o nastavku srpske okupacije Novoga Segedina*. U njemu autor ističe kako su lažne informacije da su se beogradske vlasti dogovorile s mađarskom vladom o nastavku srpske okupacije Novoga Segedina, jer su navodno u zamjenu za odlazak srpske vojske iz Baranje, Mađari pristali da okupatori ostanu u „segedinskom troku-

tu“. List priopćava službeno stajalište Mađarskoga izvještajnoga ureda (MTI) kako mađarska vlada takove pregovore ne vodi. Ista je vijest objavljena i pod naslovom *Vlada ne pregovara sa Srbima o ispražnjenju Novoga Segedina* (broj 292. 1. srpnja 1921. 2. str.) u kojemu se prenosi priopćenje MTI-a da: „Vlada niti pregovora niti kani pregovarati o predaji Novoga Segedina. Nakon ratifikacije Trianonskoga ugovora sva područja, dakle i Novi Segedin te devet općina, treba isprazniti i treba ih se predati Mađarskoj“. Ovo pitanje postavljeno je i kao interpelacija u parlamentu od strane zastupnika Károlya Schandla, pa je na njega odgovorio ministar vanjskih poslova grof Bánffy (br. 295. nedjelja 3. srpnja 1921. 2. str.) koji je pročitao službeno pismo talijanskoga kneza Castaldija, povjerenika za nadziranje srpskoga povlačenja, iz kojega je razvidno da se srpska vojska mora povući s okupiranih područja. O tome s kakovim su se problemima suočavali Mađari u Novome Segedinu svjedoči i članak objelodanjen u navedenim novinama u srijedu 13. srpnja (u broju 311.) na 2. stranici pod naslovom *Jugoslavija se učvršćuje u Novome Segedinu*. U njemu se kaže kako su stanovnici Novoga Segedina zamolili novinare da ne pišu o njihovome teškome položaju, jer svaki puta nakon takovih napisa oni bivaju izloženi još većim pritiscima. No, „dok se u cijeloj zemlji očekuje odlazak srpske vojske, dotle se u Novome Segedinu srpska vlast želi ustaliti. U općinu je 8. srpnja stigla odluka Velikokikindske županije kojom se propisuje organizacija stalne osnovnoškolske nastave. Istodobno je stiglo i četvero učitelja koji su zajedno s općinskim čelništvom odlučili da srpska pučka škola bude smještena u zgradi srpskoga internata. Škola će početi s radom u rujnu, a građanstvo je već pozvano da je dužno djecu poslati na školovanje. Ova mjera upućuje na to da školska djeca više neće dobiti iskaznicu za prelazak preko mosta, pa će roditelji biti primorani udovoljiti i ovoj samovolji. U novosegedinskoj srpskoj školi će, dakako, nastavni jezik biti mađarski, ali će se srpski jezik učiti kao obvezatni predmet“. List izvješćuje i da je uspostavljena srpska pošta te su poduzete i druge mjere iz kojih je razvidno da Novi Segedin Srbi ne žele predati.

U broju 337. od četvrtka 28. srpnja 1921. ove novine na 2. stranici donose članak pod naslovom *Nova Segedin (sic!) pred ispražnjenjem* u kojemu se navodi sva nepravda i pljačka koju su okupatori počinili u ovome dijelu grada smještenome na lijevoj obali Tise. Autor ističe kako su sva nastojanja za posrblijanjem kako on kaže „Nova Segedina“ ostala uzaludna, jer će morati napustiti mjesto u kojemu je, međutim, najveća tvornica prestala s radom, a radnici su „na čekanju“. List u broju 349. u četvrtak 4. kolovoza 1921. na 3. stranici pod naslovom *Sudbina Novoga Segedina* piše kako se prema pisanju „jugoslavenskih novina“, može očekivati odlazak srpske vojske „do 27. kolovoza“.

Budimpeštanski list *8 Órai Újság* (VII. godište, broj 172.) u petak 5. kolovoza 1921. na naslovnici donosi članak naslovljen s *Pucali su na Lindera u Pečuhu* u kojemu se kaže da atentat nije uspio. „Mladi atentator (Maksimović) je umjesto gradonačelnika Lindera propucao nos policijskoga kapetana Cserte“. Budimpeštanski politički „nacionalni, kršćanski, agrarni i izvanstranački“ dnevni list *Szózat* (III. godište) je istoga dana u broju 172. na 4. stranici donio napis pod naslovom *Srbija mora zajedno s Mađarskom progoniti komuniste*. U članku se ove novine pozivaju na

„od srbijanske države subvencionirani i poluslužbeni-vladin osječki *Die Drau* koji u jednom od svojih posljednjih brojeva piše: Mađarskoj je uspjelo zagospodariti nad komunističkim elementima, što je za posledicu imalo da su ove rušilačke snage premjestile svoje sjedište na naš teritorij...“.

Szózat od subote 6. kolovoza (broj 173.) na 3-4. stranici pod naslovom *Sjednica Narodnog sabora* izvješćuje o govoru ministra vanjskih poslova grofa Miklósa Bánffyja održanome u saboru, a u svezi s pitanjem Baranje i Zapadne Mađarske. On je obavijestio sabornike da se „uskoro očekuje napuštanje Baranje od strane srpske vojske, prije kojega mađarska vlada nikako neće pristati na prisilnu predaju zapadne Mađarske.“ Istu vijest donosi i *Magyarság* (II. godište, odgovorni urednik: István Milotay) u broju 173. (187.) u subotu 6. kolovoza 1921. na 2. stranici pod naslovom *Zapadnu Mađarsku ćemo predati tek nakon odlaska Srba*. Narečene novine na 4. stranici pod naslovom *Hrvatski učitelji se ne žele priključiti Beogradu* navode da je u Zagrebu „usred potpunoga sloma fantazmagorije o jedinstvenoj Jugoslaviji upravo održana učiteljska zemaljska sjednica, koja je izuzetno znakovito iznijela svoje mišljenje o svekolikom teroru beogradske vlade“. U dugačkome članku detaljno se objašnjavaju hrvatsko-srpski odnosi citiranjem pisanja ondašnjih tiskovina. Na istoj stranici pod naslovom *Bijeg Linderovih iz Pečuha*, list izvješćuje da je „sinoć u gradskoj vijećnici održana sjednica ‘Ministarskoga vijeća’ pod Linderovim predsjedanjem. Najavio je da je stigao kraj te je upozorio ‘drugove’ da što prije pobjegnu, tko kamo zna. On je sam rekao da ne zna kamo će, vjerojatno u Beč“ – tvrdi list. Ističe da su na nekim kućama već izvjesili mađarske zastave, ali samo na kratko vrijeme, jer su ih Srbi skinuli, a vlasnike kuća na kojima su bile izvješene kaznili strogim globama.

Pod naslovom *Srbi će za tri dana napustiti Baranju* novine *8 Órai Újság* u nedjelju 7. kolovoza (broj 174.) javljaju da će do odlaska doći između 20. i 30. kolovoza i bit će dovršen za tri dana. Istoga dana list *Szózat* (broj 174.) na 7. stranici pod naslovom *U Subotici je pripreman novi atentat protiv regenta Aleksandra*, na temelju izvješća iz Graza i pisanja lista *Grazer Tagespost* (i njegova autora iz srbijanske prijestolnice) piše kako su se „jučer Beogradom proširile glasine da je na regenta Aleksandra izvršen atentat u Parizu“, ali su vijesti o tome opovrgnute. Dodaje da je vlada „u Subotici došla u posjed važnih dokumenata“, među inim i do jednoga popisa komunističara. „Komunisti navedeni na tom popisu poslani su na razna mjesta s naputkom da izvrše atentat na regenta“ – kaže se u vijesti.

Szegedi Napló u podnevnom izdanju u broju 356. u ponedjeljak 8. kolovoza na naslovnici pod naslovom *Vladini povjerenici za Novi Segedin, Baranju i Baju* list izvješćuje da je Zoltán Meskó (bivši državni tajnik) imenovan povjerenikom za Bačku, István Kószó (saborski zasupnik) za Novi Segedin i okolicu, a Dénes Patacsy za Baranju. O imenovanju trojice vladinih povjerenika izvijestio je *Szózat* dan kasnije, u broju 175. od utorka 9. kolovoza na 3. stranici pod naslovom *Vladini povjerenici budućih oslobođenih područja u Baranji*.

Oko dva tjedna uoči odlaska okupacijskih snaga *8 Órai Újság* u broju 176. od srijede 10. kolovoza na naslovnici pod naslovom *Napokon* piše da Srbi moraju napustiti teritorij koji je Trianonskim mirovnim ugovorom pripao Mađarskoj, dok

Magyarság istoga dana na 5. stranici pod naslovom *Oslobođenje Baranje* javlja da je zamjenik dožupana Dolinka obavijestio upravne čelnike kako se Pečuh i Baranja moraju predati do konca kolovoza, te da će svi činovnici koji kane napustiti Baranju biti premješteni u Bačku. Po pisanju beogradskoga dopisnika *Grazer Tagesposta* ministarstvo vojske Kraljevine SHS naredilo je da se utrostruči broj žandara na mađarskoj granici.

8 *Órai Újság* u broju 177. od četvrtka 11. kolovoza na 3. stranici pod naslovom *Neoslobođena Baranja* piše kako je „neopisiva radost Mađara zbog skorašnjega oslobađanja Baranje nakon trogodišnje samovlade, ali je i u dijelu odcijepljenoga dijela bivše županije sve veća tuga u srcima mađarskoga, njemačkoga i šokačkoga pučanstva, jer su i dalje prisiljeni trpjeti...“. Autor nabraja 33 općine smještene između Dunava i Drave koje i „dalje stenju pod tuđinskim jarmom“. Ističe da su Zmajevac, Suza, Kotlina, Kamenac, Karanac, Kneževi Vinogradi, Grabovac, Lug, Vardarac, Bilje, Kopačevo i Darda (12 sela) mađarska, da su Popovac, Beli Manastir, Petlovac (*mađ.* Szent István), Kozarac, Čeminac, Jenőfalva (danas u sastavu Osijeka) i Tvrđavica (7) njemačka sela s „mađarski dišućim Nijemcima“, dok su (10 naselja) Duboševica, Topolje, Gajić, Branjina, Branjin Vrh, Luč, Baranjsko Petrovo Selo, Torjanci Kašad (Kásád) i Iločac (Ilocska, danas su zadnja dva sela u Mađarskoj – op. autora) „šokačka sela hrvatskoga materinskoga jezika, koja se također gnušaju srpske vlasti. Ni oni, ni njihovi preci nisu bili nikada Srbi, nego su ilirskoga podrijetla, te se i oni nadaju povratku pod zaštitu mađarske Svete Krune. Samo dvije srpske općine – Bolman i Jagodnjak – te nekoliko stotina srpskih obitelji koje žive izmiješane s Nijemcima i Šokcima, predstavljaju Srbe u otkinutoj Baranji. Veliki grijeh su počinile sile pobjednice kada su na njihovu radost okljaštrile Baranju te su toliko puno čisto mađarskih naselja podjarmile pod srpsko ropstvo. Baranja će biti jedna od najtvrdih utvrda mađarske iredente“.

Magyarság broj 177. od 11. kolovoza na 3. stranici donosi napis pod naslovom *Pripreme za preuzimanje Baranje, Bačke i Novoga Segedina*, a u broju 178. u petak 12. kolovoza na 3. stranici u članku *Oslobađajuća južna Mađarska* donosi opširan, zemljovidom ilustrirani članak u kojemu se opisuje konačna granica između Kraljevine SHS i Mađarske te se napominje da „oslobođenje očekuju dvije općine u Peštanskoj županiji, 5 u Torontalskoj i Tolnskoj županiji, 45 u Somogyu i 248 općina u Baranji. Ukupno će biti oslobođeno 5.582 km² na kojemu je po popisu stanovništva iz 1910. godine živjelo 428.714 duša.“

Szegedi Napló 12. kolovoza 1921. broj 363. na naslovnici donosi napis pod naslovom *Novi Segedin uoči ispražnjenja* u kojemu piše o tome kako u gradu s velikim zanimanjem iščekuju odlazak okupatora iz „devet banatskih mađarskih općina“. Valja napomenuti da danas skoro nitko u gradu ne govori da je područje preko Tise Banat, nego se uglavnom spominje da je to područje nekadašnje Torontalske županije. Jedino u Srbima nastanjenome Deszku je još živa uspomena na Banat, te gdjekad u Sirigu (danas u sastavu Segedina). List u nastavku teksta piše da je novi novosegedinski sudac dobrostojeći povrtlar János Szabó, koji je zamijenio Istvána Horvátha nakon što je odstupio s funkcije. Iz članka proizlazi da je novi sudac dužnost prihva-

tio tek nakon što je na njega izvršen pritisak jer je velikobečkerečka srpska županija zaprijetila da će ukoliko Szabó ne prihvati dužnost na mjesto sudca imenovati srpske činovnike na čelo Novoga Segedina. List dodaje da su „Srbi opet postrožili carinsku kontrolu i pregled građana na segedinskom javnoprometnom mostu“ (zbog jednoga slučaja krijumčarenja veće količine dinara). U Novom Segedinu se tada nalazilo samo 40 srpskih vojnika i carinika, dok je u Sirig „početkom tjedna stiglo vojno pojačanje“. Srbi su „skinuli svu opremu sa streljane, a počelo je i demontiranje luke i pristaništa, te planiraju odnijeti i vrjedniju željezničku i poštansku opremu i uređaje, dok su uređaji iz bolnice i škole već odvezeni. Oprema će se odvesti željezničkom prugom iz Novoga Segedina... U Sirigu su ‘dobošari’ proglasili da će mučenju biti podvrgnut svatko tko bude govorio o nadnevku odlaska srpske vojske... Za sada se nisu dogodili nemiri ili veće nasilje. Građanstvo trpi i mirno očekuje dan odlaska okupatora“. Pod naslovom *Antantino povjerenstvo u Segedinu* list istoga dana u podnevnome izdanju (broj 364.) napominje da je povjerenstvo utvrdilo da šteta nastala francuskom okupacijom iznosi pet milijuna kruna. List u broju 366. (podnevno izdanje u subotu 13. kolovoza) pod naslovom *O ispražnjenju Baranje* priopćava kako je ministar vanjskih poslova grof Miklós Bánffy objavio da će mađarska vojska u Baranju ući na blagdan svetoga Stjepana 20. kolovoza 1921. te će se do 30. kolovoza dovršiti potpuno preuzimanje vlasti na okupiranim područjima. Idućega dana (broj 367. nedjelja 14. kolovoza) u članku na naslovnici pod nazivom *Srbi će prvo napustiti bajski trokut* list se poziva na pisanje beogradske *Politike* kako „idući tjedan mora početi ispražnjivanje bajskoga trokuta te se do konca mjeseca ono mora dovršiti“. U nastavku članka na 2. stranici izvješćuje o tome da je grof Bánffy u Pečuhu obećao da nikome neće biti nanijeto nikakvo zlo. Isto tako se u napisu kaže i da će beogradska vlada otvoriti konzulate u Pečuhu, Baji i Novome Segedinu. „Voditelji konzulata bit će Vlastislav Raić u Pečuhu, Đorđević u Baji i Pavlović u Segedinu.“

Magyarság je susljedno izvješćivao i iz Hrvatske, a gdje kad i iz Ljubljane. U broju 179. od subote 13. kolovoza u tekstu pod naslovom *Progon inozemnih Hrvata* autor navodi da beogradska vlada Hrvate progoni ne samo u zemlji te ih na stotine zatvara, nego je jedan čelnik srbijanske policije za boravka u Grazu tražio od austrijskih vlasti da zbog navodnoga boljševizma uhiti tamošnja dva hrvatska emigranta ili da ih predaju Beogradu, a što je Beč odbio. Usto je srbijanski policijski čelnik zatražio i da se ukine list *Süüd* koji je uređivao jedan od hrvatskih domoljuba, što je također odbijeno. Isti list na 4. stranici pod naslovom *Linderovi zadnji napori protiv predaje Baranje* javlja o sastanku baranjskih vlasti s pukovnikom Gossetom.

Szózat u nedjelju 14. kolovoza (broj 180.) na 7. stranici pod naslovom *Crveni teror u Pečuhu* izvješćuje o nemirima u najvećem baranjskom gradu koji su se dogodili 11. kolovoza, a usto se poziva i na gore već spomenuti članak beogradske *Politike* o nužnosti da vojska Kraljevine SHS „idućega tjedna napusti bajski trokut“. Istoga dana *Magyarság* broj 180. (194.) na 4. stranici donosi napis *Premijer o povratku Baranje i o njezinome uzornome preuzimanju* te se reflektira i na interpelaciju Lajosa Szilágyija u kojoj navodi vijesti koje je dobio iz okolice Baje „gdje su izvješeni plakati kojima se građanstvo upozorava pod prijetnjom kazne da ne govori o oslobođenju.

Do sada je uhićeno četrdeset osoba koje se toj zabrani nisu povinovale“. Stoga zastupnik pita „Je li istina da je povjerenik srpske vlade dr. Svetislav Rajić skupio 2.500 komunista s kojima kani izazvati nemire? Je li istina da se domoljubnome židovskom pučanstvu prijeti pogromom?“ Ministar-predsjednik grof István Bethlen u svome je odgovoru rekao da će vlada poduzeti sve kako bi se preuzimanje provelo u „potpunoj tišini i redu čuvajući naš dobar glas i renome“, tako „da se i pučanstvo okupiranih područja poželi k nama vratiti“. Szilágyi je zajedno s parlamentom prihvatio premijerov odgovor. Na 5. stranici nalazi se članak pod naslovom *Južna Baranja u očekivanju oslobođenja* napisan iz Szigetvára s nadnevkom 12. kolovoza. U njemu se kaže da je pučanstvo koje živi na području Baranje-Pečuha-Baje neobaviješteno o zbivanjima u Mađarskoj, napose ne o „crvenom teroru“ i o vješanjima u Kalači, Szekszárdu, Tamásu i Miklósváru. „Dapače, tamošnje tiskovine pišu samo najružnije stvari o Mađarskoj“. Autor potpisan kao Kiskunsági daje kratke vijestice iz pojedinih baranjskih mjesta. Tako o Branjinom Vrh (Brnjevar, Baranyavár) kaže: „Tu je vlastelinstvo velikoga vojvode Friedricha. Od slavnoga i uzornoga gospodarstva nema ni traga. Kneževa tvornica maslaca radi samo za Beograd. Cijeli je posjed preuzela srpska država. Svojedobno ga je vlada ponudila regentu kao nacionalni dar, ali on to nije prihvatio. Vlastelinstvom upravljaju ovdje rođeni Srbi i ruske izbjeglice. Mađarski upravitelji su protjerani...“. *Darda će biti sjedište srpske županije* glasi sljedeći podnaslov u kojemu Kiskunsági navodi da se u tom naselju radi na vojnome utvrđenju. „Mađarski činovnici su već protjerani ili uhićeni. Samo su željezničari ostali na ovim područjima dodijeljenima Srbima. Ali, ovdje postoji velika nada da će južna Baranja ipak ostati u Mađarskoj. Već je lani u proljeće jedno englesko povjerenstvo bilo na ovome području te su njegovi članovi na zemljovidu tražili rijeku Garešnicu na kojoj će Srbi ploviti parobrodima. Ta bi rijeka po Trianonskome sporazumu imala biti naša nova granica. Garešnica je jedan mali uski potočić u kojemu se ne može ni čamcem ploviti, a kamoli parobrodom. No, srpska prefriganost je razvidna: pogurati granicu do Garešnice i Branjinog Vrha i situaciju prikazati tako kao da je ovdje prirodna državna granica...“. Pod podnaslovom *Batina*, autor kaže da je „Kiskőszeg čista mađarska općina kraj Dunava, iznad Mohača. I ona će pripasti Srbima. Nalazi se na vratima Bačke, ovdje se odvija baranjski promet. Tu je stanovao Márton Lovászy, odavde je otišao u Pečuh... Srbi su, inače i ovdje proveli vojnu mobilizaciju, kao i u Bačkoj. Svi čija se prezimena završavaju na -ić, -vić su unovačeni u srpsku vojsku i odvedeni ispod Beograda. Općenito je puno mladih iz Baranje i Bačke koji ne znaju ni jednu riječ srpskoga, samo su im prezimena Kovačić, Mihalić, Petrović i slična“. O Siklósu piše da imanjem bivšega baranjskoga velikoga župana grofa Móricca Benyovskija sada vlada Srbini, a vlasnik imanja je dobio samo dvije jednostavne sobe na korištenje. „U slavnoj tvrđavi Siklós gdje je svojedobno bio zatočen kralj Sigismund, sada se odmara srpski pukovnik sa svojom obitelji. Uzalud je Benyovszky išao u Beograd i Pariz ne bi li se mogao vratiti na svoj posjed. Sada Siklós čeka na oslobođenje“ – piše autor dodajući i da u lječilištu Harkány Srbi ubiru taksu. Autor najcrnju sliku daje o stanju u Szigetváru iz kojega se javlja.

8 *Órai Újság* u srijedu 17. kolovoza 1921. u broju 181. na 6. stranici donosi naslov *Pečuški socijalisti su proglasili Baranjsku srpsku republiku?* i podnaslov *Mihály Károlyi će biti predsjednik?* U nepotpisanome članku poslanome iz Kaposvára kaže se da je „u nedjelju na narodnome zboru pečuških komunista pučistički proglašena Mađarsko-srpska baranjska narodna republika za čijega je predsjednika izabran grof Mihály Károlyi. Do Károlyieva dolaska (?) izabrano je tročlano povjerenstvo pod predsjedanjem Petra Dobrovića“. O istome događaju izvijestio je istoga dana u broju 181 i *Szózat* na 5. stranici pod naslovom *Podzemna aktivnost komunista u Baranji*. Autor ističe da je cijeli „teatralni prosvjedni sastanak izveden u režiji mađarskih emigranata u Beču i baranjskih komunista... insceniran od strane okupacijskih srpskih vlasti“. List navodi i vijest iz Zagreba *Baranjska republika će oružjem spriječiti ulazak mađarskih postrojbi*, kao i iz Beča pod naslovom *Bečki list o pečuškoj republici*. U ovome potonjem se prenosi pisanje *Neues Achtuhrblatt*a koji „najnovijoj Károlyievoj republici ne predviđa dug život“. *Szegedi Napló* u podnevnome broju 370. u srijedu 17. kolovoza na 1. stranici pod naslovom *Republika u Baranji* priopćava kako je *Grazer Tagespost* iz Beograda izvijestio „da je jugoslavenska vlada u Baranjskoj županiji proglasila samostalnu republiku pod njezinim protektoratom... Pečuški rudari su spremni uništiti rudnike ukoliko županija dospije pod mađarsku vlast“.

Sredinom kolovoza već je bilo razvidno da će Baranja i Bačka biti vraćene Mađarskoj, pa se naslovnice mađarskih novina sve više bave pitanjem zapadne Mađarske, a područja pod srpskom okupacijom dobivaju tek malo mjesta na 5.-6. stranici. No, uoči same primopredaje opet veći prostor dobivaju Baranja, Bačka i Banat. Tako 8 *Órai Újság* u broju 182. u četvrtak 18. kolovoza na naslovnici donosi napis *Prispreme srbijanske i mađarske vlade za predaju Pečuha i Baranje*. Autor navodi da „pečuškim ulicama poput osa hodaju i prijete pečuški komunisti u crvenim kravatama, pa je veliki strah zavladao među pučanstvom. Gradom se šire glasine kako će srpska vojska i s njima doseljeni elementi zajedno s komunistima opljačkati grad. Velika je uznemirenost uoči primopredaje grada, jer su u revolucijama velike žrtve“. Autor ističe i da je „jedan komunistički vođa na pečuškome glavnome trgu proglasio da će dvadeset tisuća naoružanih proletera na kralježnici Mecseka dočekati mađarsku narodnu vojsku, te im je bolje izginuti, nego li se predati. Radije će spaliti grad u prah, nego li ga predati Horthyjevima“. Uz sve to „mnogi protjerani i izbjegli Pečušani nestrpljivo očekuju da se vrate u grad kako bi bili ovdje uoči odlaska srpske vojske i obranili svoje domove“. Napominje i „da se mnogi pitaju koliko ima istine u vijestima da su u Pečuhu Srbi naoružali 20.000 proletera kojima će Srbi predati grad, pa ako je on potreban Mađarima, onda neka Pečuha i Baranju oduzmu od njih“. Dodaje i da je ovdašnji zapovjednik srpski pukovnik Čolak-Antić „pečuški D’Annunzio“ rekao izaslanstvu pečuških građana: „Za što drže Pečušani srpsku kraljevsku vojsku?... Valjda nekakvim haramijskim bandama poput one Sándora Rózsze u Hortobágyu?... Neka se Pečušani nikada ne boje Srba... Ako imaju razloga bojati se nekoga, onda neka strahuju od svojih renegata...“ – napominje autor u izrazito antikomunistički intoniranome članku, u kakvome tonu su inače, mahom pisani i svi drugi napisi.

Veliku vijest na 3. stranici daje i napis *Počeli smo s ispražnjivanjem Soprona* u kojemu se kaže da se domaće pučanstvo odupire predaji Soprona koji je dosuđen Austriji.

Szózat u broju 182. od 18. kolovoza na 5. stranici pod naslovom *Naše su postrojbe ušle u Szigetvár* izvješćuje da je nakon tri godine okupacije počelo oslobođenje Baranje. Prvi korak je ulazak žandarmerijske i policijske postrojbe (45 žandara i 60 policajaca) u Szigetvár. List javlja da je stotinjak-dvjestotinjak komunista i u Barcsu izabralo grofa Károlyija za predsjednika svoje republike. Istodobno je iz grada (i iz Szigetvára) u Osijek svojoj matičnoj konjaničkoj pukovnici otputovala granična četa. U ova dva grada bio je smješten po jedan eskadron osječke pukovnije, a ostala je samo policija Kraljevine SHS.

Istoga dana *Magyarság* u broju 182. (196.) na naslovnici donosi vijest *Ispražnjenje Baranje počelo je 18. kolovoza i trajati će do 25.* U članku koji se nastavlja i na sljedećoj stranici kaže se kako pokušaji puča neće spriječiti primopredaju, te da su i velike sile odlučne da se primopredaja mora provesti. Na 3. stranici pod naslovom *Mađarski panduri i policajci u Szigetváru* izvješćuje se o nemirima u Pečuhu i Barcsu, o odlasku čelnika „nove republike“ u Beograd, te o odgovoru koji su dobili od premijera Pašića, naime da ih Beograd ne može poduprijeti.

8 *Órai Újság* 19. kolovoza u broju 183. na naslovnici izvješćuje da se unatoč zamolbe Srbije za odgodom *Preuzimanje Baranje odvija prema planu i programu* te će Mađari svakako umarširati 20. kolovoza. Istoga dana *Szózat* u broju 183. javlja da je za *48 sati odgođen naš ulazak na oslobođeni teritorij.* *Magyarság* vijest o odgađanju donosi istoga dana na naslovnici u članku pod naslovom *General Soós je za 48 sati odgodio zauzimanje Baranje.* Budimpeštanski list *Virradat* (IV. godište, pod uredništvom Andora Szakácsa) u broju 184. od 20. kolovoza objavio je članak svoga neimenovanoga dopisnika naslovljen sa *Zašto smo odgodili ulazak u Baranju* u kojemu tvrdi da je odgađanje ulaska mađarske vojske izazvalo veliku uznemirenost, ali je „ipak to posljednji i čini se, neuspješni pokušaj Srba za odugovlačenje povlačenja. Iskoristili su u tu svrhu komunističke izbjeglice u Pečuhu, ali su im u tome od pomoći i austrijski i češki radikalni socijalisti“.

8 *Órai Újság* pod naslovom *Odgada se i predaja zapadne Mađarske* napominje da je do odgađanja primopredaje zapadne Mađarske došlo u cilju sprječavanja mogućega krvoprolića. Politički list *Új Nemzedék* (III. godište, odgovorni urednik: Károly Kocsán) istoga dana u broju 184. (569.) na 4. stranici donosi napis pod naslovom *Zemlja se trese od bata nogu mađarskih vojnika* u kojemu se obraća baranjskim Mađarima. Autor Lajos Berecz napominje da možda baranjske i bečke mađarske novine mogu nasjesti na vijest „da će se sada tako dobro plaćeni komunisti oružjem suprotstaviti mađarskoj vojsci, ali trijezan čovjek to ne drži ozbiljnim... Sigurno je da će postrojbe podmaršala Soósa biti točne“ – zaključuje autor.

Magyarság u broju 184. (198.) na 5. stranici u tekstu naslovljenom s *Uoči oslobođenja Baranje* piše da će 20. kolovoza mađarska vojska prijeći demarkacijsku crtu i početi vojnu operaciju, a u Segedinu će se to dogoditi u pet sati ujutro 21. kolovoza. *Budapesti Hírlap* (XLI. godište) u 184. broju na 5.-6. stranici donosi članak pod naslovom *Srpske postrojbe dobile su zapovijed za napuštanje južne Ugarske.* Osim već

poznatih vijesti list dodaje da će se na okupiranim područjima provesti i zamjena novčanica, pa će se tamošnji novci zamijeniti mađarskim banknotama, a preračun južnoslavenskoga novca provest će se uz umanjivanje od 30 % u odnosu na mađarsku krunu. Zamjena novca mora biti provedena do 31. kolovoza.

Također budimpeštanski list *Az Újság* (XIX. godište) u broju 184. na naslovnici donosi članak Dezsőa Zólyomia pod naslovom *Idemo u Baranju* i podnaslovom *Naše postrojbe kreću pod motom opraštanja i ljubavi*. Na 2. stranici donosi članak *Republika je proglašena i u Novome Segedinu*. Njihov dopisnik je telefonski izvijestio o proglašenju „novosegedinske republike“. Autor među inim ističe da je gradski liječnik dr. Dezső Lederer u ime okupljenih građana kanio pozdraviti ulazak mađarske vojske, ali je umjesto nje na Torontalski trg (odmah pokraj mosta na Tisi) stigla srpska vojska koja je narod potjerala na obalu rijeke, a doktora je stavila u kućni pritvor. „Tako je sada Novi Segedin ostao bez liječničke pomoći. Tri pečuška komunistička agitatora i oko 120 Srba iz Bečkereka su potom proglasili republiku“.

Szegedi Napló u podnevnome broju 370. od srijede 17. kolovoza na prvoj stranici pod naslovom *Republika u Baranji* priopćava ovdje već spomenutu vijest *Grazer Tagesposta* o „proglašenju samostalne republike pod njezinim protektoratom“. U četvrtak 18. kolovoza u podnevnome izdanju (broj 372.) list na naslovnici donosi napise *Novi Segedin se vraća kući, Oslobođenje Novoga Segedina, Pašić poziva na suzdržavanje od nasilja*. Toga je dana bilo predviđeno da vojska Kraljevine SHS napusti ovaj dio grada na banatskoj strani zajedno s daljnjih osam naselja, a u petak je tamo imala ući mađarska vojska. Međutim, to se ipak nije dogodilo, pa narečeni list dan kasnije, u petak 19. kolovoza (broj 373.) donosi napis *Novi Segedin će biti ispražnjen 21. kolovoza*. Uz to priopćava i da *Srbi odugovlače s napuštanjem Baranje (Pašić je zatražio odgodu – Antanta je odlučna da se ispražnjenje mora obaviti – Mađari će 30. kolovoza obvezno umarširati na okupirana područja)*. Na istu temu podnevno izdanje lista 19. kolovoza (broj 374.) izvješćuje da *Antanta ne trpi odgodu*. U subotu 20. kolovoza iste novine najavljuju *U ponedjeljak ćemo natrag dobiti Novi Segedin*. U članku autor navodi kako „su srpske mudrolije u svezi s ispražnjenjem ovoga dijela grada postale već komične“. Naime, dan ranije su srpska vojska i žandarmerija napustile mjesto, a potom su se vratile „zajedno s oko 120 kočija punih Srba, uglavnom iz Velikoga Bečkereka i okoline, koji su uz pokliče: Živio (sic!) održali narodni zbor i proglasili priključenje novosegedinskoga trokuta Baranjskoj republici. Uz to su na radnu obvezu natjerali lokalne Mađare koji su se svečano odjenuli i okupili očekujući dolazak mađarske vojske. Nasilje srpske vojske izazvalo je gnjev mjesnoga pučanstva“.

Szózat u broju 184. na naslovnici pod naslovom *Mađarska pozdravlja mađarsko pučanstvo Baranje* piše da „u ime svekolikoga mađarstva pozdravlja narod Baranje“. Na 5.-6. stranici donosi članak pod naslovom *Na blagdan Svetoga Stjepana kreće naša vojska u Baranju*, a na 6. stranici pod naslovom *Hrvati iz zapadne Mađarske odani su Mađarskoj* list izvješćuje da su čelnici Hrvatske kulturne udruge u Sopronu kao predstavnici hrvatske inteligencije i naroda, „danas, izražavajući odanost državi prosvjedovali kod generala Hamolina zbog otkidanja zapadne Mađarske. Predali su mu memorandum u kojemu izričito zahtijevaju da se prije otkidanja teritorija, održi referendum“.

Kršćanski politički list *Nemzeti Újság* (III. godište) u broju 184. na naslovnici donosi napis pod naslovom *Cvjetajući vrt je bila nekad Panonija* i podnaslovom *Poruka s kapije na oslobođenje čekajuće Baranje* iz pera Istvána Lendvaia. Autor govori o stanju u Baranji i onome što slijedi. *Počinja primopredaja Baranje* glasi članak na 2. stranici, a na idućoj stranici je napis *Srbi su i u Novome Segedinu proglasili Baranjsku republiku*. Navodi isti opis događaja koji su prezentirale segedinske novine.

Szegedi Híradó (gl. urednik Tamás Kraemer, godište: LXIV.) u broju 17. od 20. kolovoza 1921. na 2. stranici donosi napis naslovljen *U nedjelju u zoru ulazimo u Novi Segedin* s podnaslovom *U Pečuhu su razoružali crvene postrojbe*. Izvjestitelj lista s nadnevkom 19. kolovoza napominje kako je „pukovnik Gosset obavijestio podmaršala Károlya Soósa da su Srbi dobili zapovijed da napuste okupirana područja, pa će mađarska vojska u noći s 20. na 21. kolovoza (točno u pet sati ujutro) moći prijeći preko demarkacijske crte i zaposjesti svoj teritorij. U Pečuhu će pak Gosztonyi danas preuzeti upravu od srpskoga velikoga župana Raića. Pukovnik Đorđević noćas je razoružao u Pečuhu formirane crvene postrojbe te će se skrbiti da ne dođe do političkih pokreta i prosvjeda. Za prijevoz izbjeglica i komunista iz Pečuha Srbi su osigurali dva vlaka“. U članku se dodaje da će po službeno dobivenoj obavijesti mađarska vojska u Novi Segedin ući 21. kolovoza u pet sati ujutro, pa se pozivaju predstavnici vlasti i tiskovina da se pojave na trgu Rudolf-tér u 4 sata i 45 minuta. Usto se čitateljstvo obavještava da je iz Beograda javljeno kako je Vlada „na današnjoj sjednici odlučila da vojska napusti Baranju“. Isti list je u srijedu 23. kolovoza 1921. u broju 19. na naslovnici objavio napis pod naslovom *István Kószó o ispražnjenju novosegedinskoga trokuta* u kojemu je dopisnik opisao trenutak ulaska mađarske vojske u Novi Segedin i devet okolnih sela. Pritom se poslužio riječima dr. Istvána Kószóa, povjerenika narodne skupštine, koji je posjetio cijeli kraj i posvjedočio o čuvstvima tamošnjega pučanstva, među kojima su neki sa suzama u očima dočekali mađarsku vojsku. Autor je demantirao vijesti o tome da su Srbi napustili Sirig, ali je potvrdio činjenicu da je mnogo ovdašnjih Srba otišlo zajedno sa srpskom vojskom. U ispražnjene kuće planira se useliti izbjeglice, ponajprije stanare segedinskih vagon-stanova. Dr. Kószó je u kratkom intervjuu izjavio kako sada već može dojaviti MUP-u vijest da je područje trokuta između Tise i Marosa opet uključeno u mađarski državno-pravni poredak. No, pokazala su se promašenima očekivanja da će se u Novom Segedinu smjestiti oni brojni Segedinci koji su ostali bez doma (gradonačelnik je računao na barem 25 praznih kuća). Naime, na drugoj strani Tise pronađena su samo tri prazna doma, a vikendice i kuće za odmor bile su nastanjene ili njihovim vlasnicima ili za to vlastnim osobama. Zbog toga grad nije bio u stanju osigurati smještaj sveučilišnim profesorima koji su iz Kolozvára došli u Segedin, kamo je premješteno sveučilište. Narečene novine su dan kasnije, u srijedu, na 3. stranici objavile vijest pod naslovom *Izastlanstvo Mađara iz Röszeke i Szőrege kod gradonačelnika* u kojemu se napominje kako su u utorak građani iz ovih sela, u znak zahvalnosti i radosti, odlučili u nedjelju u Röszekeu organizirati veliku svečanost, na koju su, osim velikoga župana i gradonačelnika pozvali i vojne te crkvene velikodostojnike. Na istoj stranici je velik prostor dan napisu pod naslovom *Srbi su u gyálskom ritu provalili u Mađarsku*. Autor napo-

minje kako „smo se već navikli da Srbi ne poštuju Trianonski mirovni ugovor“, nego su „noću, u ponedjeljak, prodrli jedan kilometar na mađarsko područje“, a ovaj čin su objasnili svojim zemljovidima. Mađarska vojska se pak, želeći izbjeći sukob, povukla s narečenoga teritorija, te je segedinsko zapovjedništvo odmah stupilo u vezu s Antantinim povjerenikom u Segedinu radi mirnoga rješenja problema. Na istoj stranici stoji i vijest pod naslovom *Mađari će u Jugoslaviji dobiti amnestiju*, u kojemu se ističe kako će pri proglašenju stupanja na prijestolje kralja Aleksandra, na snagu stupiti zakon o općoj amnestiji kojim će biti amnestirani i brojni mađarski politički zatočnici, ali da je on vrlo oprezan prema komunistima.

List u broju 23. u subotu 27. kolovoza donosi članak pod naslovom *Nacionalna vojska u Baji* i podnaslovom *Postoji nada da ćemo dobiti natrag Dardanski trokut* u kojemu prenosi vijest Mađarskoga izvještajnoga ureda da su srpske vlasti do zadnjega trenutka nastojale uvjeriti pučanstvo Baje kako neće morati prepustiti grad. Kada je pak 18. kolovoza postalo bjelodano da moraju napustiti grad na obali Dunava, tada je u redovima mađarskoga pučanstva nastalo oduševljenje koje je preraslo u veliki prosvjed. Srpski vojni zapovjednik je potom stupio u pregovore s vladinim povjerenikom Györgyom Kissem te ga je zamolio da se radi osiguranja reda uklone mađarski nacionalni simboli. Nakon što je postignut sporazum, Srbi su počeli s povlačenjem. „U petak su napustili grad, a na blagdan Svetog Stjepana u četiri sata poslijepodne stigla je prva, ovacijama dočekan mađarska postrojba. Sa zgrada su skinute crne zastave koje su bile na zapovijed postavljene u znak žalosti za preminulim kraljem Petrom, a na njihova su mjesta izvješene mađarske zastave“. U članku se napominje da je mađarska vojska ušla i u Mohač, Siklós, Villány, a u zadnjoj se rečenici ističe da postoji nada da bi se prekrajanjem granica baranjski trokut ipak mogao naći u sastavu Mađarske.

Szegedi Napló je u broju 376. u ponedjeljak 22. kolovoza na naslovnici izvijestio: *Oslobodena su vrata Banata*. Autor piše kako je završeno 40-mjesečno razdoblje u kome su naselje „srpsko-njemački“ nazivali „Nova Segedin“. List na sve četiri svoje stranice izvješćuje o odlasku srpske vojske iz devet torontalskih naselja te o njihovom svečanom preuzimanju, a progovara o svakome pojedinome, kao i o tome tko je surađivao s okupatorom. Spominje i govor Jánosa Horvátha, nastavnika državne glavne gimnazije i ravnatelja bivšega srpskoga internata. U govoru se kaže: „Danas opet ćutimo sreću nakon dugo vremena. Iz srca vas pozdravljamo i zahvaljujemo što ste nam donijeli mađarsku domovinu. Za vrijeme okupacije se u nama nakupilo puno gorčine. Na ovome mjestu su mnogi od nas dobili srpski korbač, puno puta su nas Srbi ponizili dajući nam tako svjedočanstvo o svojoj balkanskoj kulturi. Ovdje izjavljujemo da ćemo ako treba položiti živote i krv za cjelovitost Mađarske. Molimo gospodina gradonačelnika da opet priključi Novi Segedin svome matičnome gradu i učini ga lijepim kao što je nekada bio (dugotrajni: Živio)“. Nakon toga je govorio i gradonačelnik i zamolio nazočne da „podupiru i vole ovu vojsku“ te da joj zahvale što je grad opet sjedinjen. Njegov govor popraćen je višeminutnim ovacijama, a zatim je general Kocsárd Janky zahvalio domaćinima na pozdravima i kazao: „Doviđenja Novosegedinci. Mi idemo dalje!“, na što je vojska nastavila put prema Sirigu.

Novinar *Szegedi Napló*a György Terecsényi na 3. stranici donosi izvješće u kojemu se kaže da u Sirigu stoje dvije crkve: rimokatolička i pravoslavna, a žiteljstvo u najvećem broju živi u dvjema ulicama: u Mađarskoj i Srpskoj ulici. „Široki državni put razdvaja selo na dvije strane. Srbi stanuju u ulicama na njegovoj lijevoj strani koja je sada prazna... Iz Siriga je otišlo skoro 150 srpskih obitelji. Ovdje su ostavile kuće, zemlju, jer su se dale navući na nagovore da će se za par dana vratiti ovamo sa srpskim vlastima, a usto su ih na smrt zaplašili glasinama da će ih Horthyjevi vojnici ubiti. Oni koji su ostali ovdje, doskora su izišli iz skrovišta te su srpski mladići već tijekom prijepodneva veselo zaplesali čardaš s Mađarima koji su slavili na državnoj cesti i u velikoj krčmi. Koliko je srcu mađarskoga seljaka osveta nepoznato čuvstvo najbolje svjedoči činjenica da su mjesne Srbe sami Mađari služili i hrabрили. ‘Ne boj se Svetko’ – rekao je primjerice jedan Mađar – ‘bio si doduše njihov prisjednik, ali si dobar čovjek, neće ti se dogoditi ništa lošega’.²⁶ A taj Svetko je po autoru bio srpski mladić vatrenoga pogleda koji je nekoliko minuta kasnije s bocom vina u ruci glasno uzvikivao prema mađarskim vojnicima koji su se odmarali pred seoskim domom: ‘Éljen Horthy Nikola! Zsivio Magyarország’“. List navodi da su nakon odlaska dijela vojske prema Deszku, pred općinu dogurana kola, na njih su postavljene ljestve, pa je s pročelja zgrade strgnut natpis na srpskom jeziku „Sirik, obštinska kuća“. Kada je pao na tlo mještani su ga batinama razbili na komadiće i nogama izgazili spominjući se onih mještana Srba koji su ih naročito tlačili. Mađarska vojska je oko deset sati stigla u Deszk „u kojemu su dvije trećine pučanstva činili Srbi, a iz kojega je izbjeglo njih oko šest stotina“. Vlastelinstvo baruna Félixa Gerliczyja pretrpjelo je „štetu od 36 milijuna“. Narečenoga dana je oko jedan sat poslijepodne svih devet općina u trokutu Tise i Marosa vraćeno pod mađarsku upravu. „Mađarska je vojska uhitila pričuvnoga natporučnika srpske vojske, zeta bivšega sudca Istvána Horvátha, koji se u nedjelju poslijepodne vjenčao s kćeri bivšega sudca. Državna policija je do nedjelje navečer pritvorila samo deset eksponiranih srpskih prijatelja. Dvojica od njih optužena su za komunističku agitaciju, a ostali zbog sumnje u zloporabu srpskoga sustava javne prehrane u Novome Segedinu“.

8 *Órai Újság* 23. kolovoza u utorak u broju 185. na naslovnici donosi napis pod naslovom *Pečuški radnici su htjeli inzultirati srbijanskoga vladina povjerenika Raića* u kojemu piše da je pečuško radništvo prosvjedovalo protiv dr. Svetislava Raića kada je on pokušao napustiti grad, te su ga htjeli inzultirati, pa je izgred spriječen tek policijskim uredovanjem. List dodaje da u Baji već djeluju mađarski javni uredi. Na 2. stranici pod naslovom *Oslobođeni su južni krajevi* donosi vijesti iz svih područja, pa tako i onu pod naslovom *Od Novoga Segedina do Kiszombora*, a na 3. stranici pod naslovom *Srpsko nasilje u novosegedinskom trokutu* izvješćuje o tome da su „Srbi u Novome Segedinu“ pretukli nastavnika Horvátha, a istukli su i pukovnika Preszlyja. U Kiszomboru su također istukli više stotina ljudi, premda su mještani bili mirni. U Deszku, Klárafalvi i Kiszomboru su opljačkani općinska blagajna, poštanska blagajna te pisma i paketi. U Kiszomboru je jedan činovnik odnio konja i svečanu kočiju

²⁶ *Mađ.*: „Ne fél Szetykó, mondotta például az egyik magyar, esküdt vótál náluk, de jó embör vótál, nem lösz bántódásod“.

ovdašnje udovice, a usto su okupatori opljačkali i mnoge kuće te odnijeli stoku. Iz Klárafalve su srpski žandari pučanstvu odnijeli čak i posteljinu.

Szózat u broju 185. 23. kolovoza na naslovnici, te na 2. i 3. stranici u napisu pod naslovom *General Soós je s većinom vojske umarširao u Pečuh* izvješćuje o preuzimanju vlasti u Baranji, Bačkoj i Banatu. Na 5. stranici piše o odvođenju pukovnika Aladára Preszlyja koji je zajedno sa svojim bratićem pomoćnim bilježnikom Zoltánom Micskeyem došao uoči primopredaje grada, noću, neopaženo preko Tise kako bi pomogao svojoj rodbini. Naime, njegova je obitelj imala više kuća u Novome Segedinu koje su Srbi zauzeli, pa su se plašili da će iste biti opljačkane. No, pukovnik i njegov bratić su uhvaćeni, pretučeni i sprovedeni u Novi Bečkerek. Mađarsko ministarstvo je poduzelo potrebne diplomatske mjere kako bi se pukovnik oslobodio.

Magyarság istoga dana u broju 185. (199.) na naslovnici donosi članak naslovljen s *Mađarske postrojbe u ponedjeljak ulaze u Pečuh* i podnaslovom *Oduševljena Baranja*. List o akciji oslobađanja južnih krajeva piše na prvih pet stranica, od kojih je peta posvećena Novome Segedinu. Pod naslovom *U Novome Segedinu i gornjem Torontalu već su ustrojene mađarske vlasti* list piše o preuzimanju naselja, o *Srpskome vandalizmu, Oslobođenom Segedinu* i o tome kako su „Raci sa sobom odveli pukovnika Preszlyja“.

Az *Újság* u broju 185. istoga dana donosi napise *Podmaršal Soós je s postrojbama ušao u Pečuh*, te *Na putu prema Pečuhu*. Na drugoj stranici je napis pod naslovom *Ulazak u Pečuh*, a na trećoj *Srpska vojska je „otišla“* te se uz njih nalazi i podnaslov *Što podrazumijevaju Srbi pod „odlaskom“*. U ovome potonjem novine navode kako su Srbi iz novosegedinskog internata odnijeli čak i daske, a sve što nisu mogli odnijeti sa sobom, to su uništili. U ostalome dijelu teksta uglavnom se ponavljaju napisi iz lokalnoga tiska. Istoga dana *Pesti Napló* (72. godište) u broju 185. pod naslovom *Nacionalna vojska je umarširala u Pečuh*, te na 2. stranici u tekstu pod naslovom *Na putu prema Pečuhu*, a na 3. pod naslovom *Srpska pljačka uoči odlaska* nabraja silnu pljačku koju je beogradska vojska počinila u Novome Segedinu. Zamjenik glavnog gradskog inženjera Jenő Várady obavijestio je na sjednici gradskoga vijeća vijećnike da u Novome Segedinu nije ostalo ni novčića. Odnosno je sedamdeset dvije tisuće kruna gotovine, odnesene su zabilješke u novosegedinskome matičnome uredu, uređaji iz bolnice itd.

Szegedi Napló u utorak 23. kolovoza 1921. (broj 377.) donosi na prvoj stranici napis pod naslovom *Upravne štete u Novome Segedinu*, spominjući kako je gradsko vijeće u ponedjeljak raspravljalo o uključivanju Novoga Segedina u gradsko tijelo. Utvrđeno je da iz blagajne nedostaje 62 tisuće kruna, da su odnesene sve pokretne iz službenih prostorija, pa čak i peći. Park je uslijed trogodišnje okupacije uništen, cesta je teško oštećena, klupe su koristili za loženje, a za tu su svrhu izrezali i mnogo ukrasnoga drvca. Velečasni Ugi je prije okupacije precizno vodio matične knjige, te su one sačuvane. Javne ustanove izgledaju „kao nekakav rimski grad poslije iskopavanja“, iz njih je otuđen i sav namještaj, ostali su samo goli zidovi. „Jedino je slastičarna sačuvana cijela (jer je u njoj bila srpska čitaonica), kao i plesna dvorana“.

Iste novine u broju 379. od srijede 24. kolovoza pod naslovom *Srpsko nasilje nad mađarskim posjedima* javljaju kako u „srbijanskome parlamentu Mađari nemaju svoje zastupništvo. Zbog toga se moramo obratiti inozemstvu, ne samo iz nužde, već i zbog obveze da zaštitimo našu braću. Naime, članak 63. mirovnoga ugovora glede slobodnoga raspolaganja pokretnom imovinom propisuje da se ista može slobodno prodati sukladno volji njezina vlasnika. Nasuprot tomu je imovina mađarskih državljana dana u prinudni najam, a najamnina im se ne dostavlja već dvije godine, dok su u isto vrijeme dužni snositi terete. Ako se tko ne povinuje prinudnoj najamnini, odnosno ne pristane da mu se imovina proda na javnoj dražbi, onda mora platiti visoke poreze. Zabrana opterećivanja i prodaje imovine propisana srpskim i rumunjskim zakonima razvidna je povreda Trianonskoga mirovnoga sporazuma tim prije što je u točki 50. regulirano da se ova dobra ne smiju ni zaplijeniti, a niti pak dati u prinudni najam... Prema mirovnom ugovoru je trebalo ustrojiti arbitražu u roku od tri mjeseca nakon ratifikacije kako bi se osigurala imovina naših državljana. Usto su Mađari retroaktivno od 1917. morali plaćati poreze na svoje posjede“. Na 3. stranici pod naslovom *Na oslobođenom teritoriju – Srbi su ukrali vlakove – U Barcs, Szigetvár i Bátaszék je ušla žandarmerija* list izvješćuje da je „jučer prije podne s druge strane demarkacijske crte stigao prvi vlak nakon odlaska srpske vojske... Srbi su iz Pečuha odnijeli najveći dio željezničkih uređaja i lokomotive. Ostavili su ih samo sedam. Ostavili su tek one stvari koje nisu mogli odnijeti sa sobom te nekoliko bezvrijednih komada namještaja“.

8 *Órai Újság* u broju 186. 24. kolovoza na 4. stranici pod naslovom *Oslobođena Baranja* izvješćuje s oslobođenih područja, a *Szózat* u istome broju na 5. stranici piše *Gubernator je obećao posjetiti Baranju*. Istoga dana *Magyarság* u broju 186. (200.) na 3. stranici donosi napis pod naslovom *Srpska vojska je mačem i bombama razbila hrvatski skup potpore Mađarima*. U njemu dopisnik iz Zagreba piše da je „Hrvatska narodna stranka u nedjelju poslijepodne održala svoju veliku skupštinu pred oko 10-12 tisuća okupljenih ljudi, na kojoj su se govornici zauzeli za neovisnost Hrvatske. Ljudi su pristigli iz raznih krajeva zemlje i prosvjedovali su protiv jugoslavenskoga jarma. Nakon žestokih proturežimskih govora vojska je pokušala prekinuti skup, pa je počelo naguravanje u kojemu je vojska uporabila oružje“. Na 4. stranici novine donose napis pod naslovom *Mađarska vlast u oslobođenoj Baranji*.

8 *Órai Újság* u četvrtak 25. kolovoza (broj 187.) na 3. stranici piše kako je *Pukovnik Gosset primorao Srbe na napuštanje Pečuha*, a *Szózat* istoga dana donosi napis pod naslovom *Završava se primopredaja oslobođenih teritorija*, dok *Magyarság* javlja na naslovnici da su *Srbi opet okupirali novosegedinski trokut*, te na 3.-4. stranici javlja o stanju *U oslobođenom Pečuhu*.

Nemzeti Újság istoga dana na naslovnici donosi istu vijest, naime da su se *Srbi ponovo vratili na novosegedinski trokut*, a članak se nastavlja i na drugoj stranici, te ga slijedi napis pod naslovom *Obnovljeni Pečuh*. *Az Újság* također na naslovnici piše *Srbi ponovno navaljuju na ispražnjeno područje*, a na drugoj stranici je članak pod naslovom *U glavnome gradu Baranje*. U petak 26. kolovoza 8 *Órai Újság* u broju 188. piše *U potpunome redu odvija se primopredaja Torontala – Neistinite su vijesti*

o novom srpskome prodoru, a na trećoj stranici je napis pod naslovom *Prvi dan u oslobođenom Pečuhu*. *Szózat* istoga dana na 3. stranici daje napis pod naslovom *Novi podatci o našem ulasku u Pečuh*, a *Magyarság* na 4. stranici piše *Počeo je život mađarske države u Pečuhu*.

Szegedi Napló u podnevnome izdanju broja 384. od 26. kolovoza 1921. pod naslovom *Mohács, Siklós, Villány* na prvoj stranici opetovano izražava nadu da „se korekcijom granice dardanski trokut može steći natrag“. Na 2. stranici pak pod naslovom *Zagreb ne žaluje* piše o tome da je zagrebačka gradska skupština odlučila da, unatoč vladinoj naredbi, neće službeno žaliti kralja Petra, a niti će poslati svoje predstavnike na kraljev pogreb. Zbog toga je beogradska vlada raspustila zagrebačku gradsku skupštinu i to „na temelju mađarskoga zakona koji propisuje da vlada može raspustiti tijelo koje svojim držanjem vrijeđa domoljubna čuvstva građana i onemogućuje uspješnu suradnju državnih i gradskih organa“. Isti list u broju 385. u subotu 27. kolovoza 1921. piše da su u oslobođenu Baju vladin povjerenik Gyula Kiszely i gradonačelnik Ferenc Vojnics stigli u četiri sata ujutro, dva sata prije vojske koju je masovno došlo pozdraviti mjesno pučanstvo. Vladin povjerenik i gradonačelnik održali su govor pred oko deset tisuća stanovnika Baje koji su ih gromoglasno pozdravili. Istoga dana 8 *Órai Újság* (broj 189.) na naslovnici donosi napis *Oslobođenje Baje*, a na 2. stranici *Zadnji dani crvenoga Pečuha*, dok *Nemzeti Újság* na 3. stranici donosi članak pod naslovom *Izjava odanosti pečuškoga radništva*. Dan kasnije *Magyarság* u broju 190 (204.) na 5. stranici pod naslovom *Srbi su odbili potpisati zapisnik o primopredaji* izvješćuje o tome kako je isti trebalo potpisati u Beremendu 27. u podne, ali ne navodi razloge zašto pukovnici Đorđević, Antunović te natporučnik Putnik u ime Kraljevine SHS nisu potpisali zapisnik. Na 7. stranici autor L. Sz. piše članak pod naslovom *Tridesetomjesečna srpska strahovlada u Baranji*. Istoga dana (nedjelja) *Budapesti Hírlap* na 3. stranici piše o tome da su *Srbi odbili potpisati zapisnik o primopredaji*, ali također, bez objašnjenja razloga zbog kojih su odbili potpisati zapisnik. Na 4. stranici Ferenc Vásárhelyi piše članak pod naslovom *Trogodišnja patnja Pečuha*, a na 5. stranici nalazi se napis pod naslovom *Nacionalna vojska u Mohaču*, u kojemu se navodi da je među inima, mađarsku vojsku u ime šokačkoga pučanstva pozdravio Luka Čupić (*mađ.* Csupsits Lukács). *Az Újság* na 2. stranici piše *Srbi iz Velike Kikinde protjeruju Mađare* i to „uglavnom one koji tamo žive pet-deset godina. Oni imućniji su mitom potkupili vlasti, ali sirotinja je protjerana te je danas već stigla u Segedin“.

Szózat u utorak 30. kolovoza piše u broju 191. na 4. stranici članak pod naslovom *Srpska čangrizavost u slučaju Baranje* ističući da su zapisnik o primopredaji potpisali Mađari i predstavnici Antante, ali Srbi ne. Autor piše da je Antunović potpukovnik, a ne pukovnik kako je stajalo u drugim novinama.

Magyarság 31. kolovoza u broju 192. (206.) na naslovnici u uvodniku pod naslovom *Bánk ban u Zagrebu* piše o tome da je Hrvatsko narodno kazalište svoju novu sezonu počelo predstavom djela Józsefa Katone *Bánk bán*. Autor razgaljena srca piše odu hrvatsko-mađarskome prijateljstvu i bratstvu, veliča Zrinske i Frankopane, te izražava suosjećanje „s podjarmljenim i u svome nacionalnome osjećanju poniženim narodom s druge strane Drave“.

8 *Órai Újság* u četvrtak 1. rujna u broju 193. na 2. stranici donosi napis pod naslovom *Uspostavljena je mađarska uprava u Baranji*. Pod istim naslovom ovu vijest donosi i *Budapesti Hírlap* na 2. stranici u broju 193., a *Szózat* istoga dana donosi *Vijesti iz oslobođene Baranje*. Poslije toga je život nastavljen svojom kolotečinom, novine su se sve manje bavile okupacijom, ali se povijest nikada ne smije zaboraviti sukladno onoj staroj latinskoj izreci *Historia est magistra vitae*.

Zaključak

Nakon poraza u Prvome svjetskom ratu Mađarska je bila primorana potpisati Trianonski sporazum i odreći se velikoga dijela svoga državnoga teritorija. Po odredbama toga ugovora izgubila je dvije trećine teritorija: ostalo joj je samo 93.000 km² sa sedam i pol milijuna duša (gubitak od približno 60 % teritorija i približno 40 % stanovništva prijeratne Ugarske). Mađarska je bila primorana Austriji ustupiti Gradišće (Burgenland) bez Soprona i okolice (grad i osam sela na prostoru površine 257 km²) čiji su stanovnici na referendumu održanome od 14. do 16. prosinca 1921. godine odlučili ostati u sastavu Mađarske.²⁷ Rumunjskoj je morala predati Erdelj (Transilvaniju), Čehoslovačkoj Slovačku, a Kraljevini SHS zapadni dio Banata, Bačku, južnu Baranju te Međimurje i Prekmurje. Zbog narećenoga je Trianonski ugovor jedan od najpotresnijih događaja mađarske državnopravne povijesti, pa se od 2010. u Mađarskoj 4. lipnja službeno obilježava kao Dan nacionalnoga zajedništva (*mađ.* Nemzeti Összetartozás Napja). No, iz novinskih članaka dade se iščitati kako je Mađarska mogla proći još i lošije da su njoj susjedne zemlje uspjele prisvojiti još neke krajeve koje su držale pod okupacijom: primjerice Kraljevina SHS je do konca kolovoza 1921. držala dijelove Bačke, Baranje i Banata, čije je pojedine (veće-manje) dijelove ipak uspjela prisvojiti.

Poslije tri godine okupacije vojska poslana iz Beograda morala je napustiti južnu Mađarsku, dok su Kraljevini SHS pripali dijelovi Bačke, Banata i Baranje, koji su uz Srijem 1918. godine imali 1.787.438 stanovnika i površinu od 26.568 km². U novoj državi s 248.987 km² površine i 12.017.323 stanovnika ova su područja bivše Austro-Ugarske Monarhije imale pet puta manje tržište, a civilizacijski su umjesto Beča, Praga, Požuna i Pešte sada bile okrenute prema Beogradu, Nišu i dalje na Balkan (Boarov 2012, 116). Ranije su u Habsburškoj Monarhiji bile gospodarski rubne zemlje, a u Kraljevini SHS su postale najrazvijenija područja. Samo u Vojvodini se nalazilo dvadesetak posto industrijskih postrojenja nove države i 25 posto cjelokupne željezničke mreže, tamošnji žitelji su plaćali 25,5 % ukupnih neposrednih poreza u državi što je jamačno pridonijelo tomu da su se oni uoči nastanka južnoslavenske države zauzimali za njezino federativno uređenje. Usto su u Banatu Slaveni činili samo 47 % pučanstva, dok su u Bačkoj Mađari i Nijemci davali čak 59 % pučanstva.

²⁷ Vidi opširnije: Tóth 2004; Tóth 2006; te Ormos, na: <http://www.sopron.hu/upload/varos/nepszavazas1921/Ormostot.html>; Ormos, na: <http://www.sopron.hu/upload/varos/nepszavazas1921/Ormosm.html>; Ifj. Sarkady, <http://w3.sopron.hu/nepszavazas1921/Tuzek.html>; Horváth, <http://www.sopron.hu/upload/varos/nepszavazas1921/Horvathz.html>.

Samo u Srijemu su Srbi, Hrvati i ostali Slaveni imali apsolutnu većinu s udjelom od 70 % (Boarov 2012, 117).

Literatura:

- Balogh, Gábor. Sosemvolt államok a Kárpát-medencében, *Nagy Magyarország* 2009/2. <http://tortenelemportal.hu/2009/12/sosemvolt-allamok-a-karpat-medenceben/> (preuzeto: 10. rujna 2014.).
- Bárdi, Nándor. *Az erdélyi magyarok Romániában 1918-1922.* str. 13-17. <http://www.historia.hu/userfiles/files/2008-067/Bardi1.pdf> (preuzeto: rujna 2014.).
- Bernachot, Jean. 1970. Les Armées françaises en Orient après l'Armistice de 1918. *L'Armée Française d'Orient L'Armée de Hongrie* (11 novembre 1918 – 10 septembre 1919.). Paris: Imprimerie Nationale
- Blazovich, László (szerk.). 2007. *Szeged rövid története.* Dél-Alföldi századok 21. Szeged, 2007.
- Boarov, Dimitrije. 2012. *Vajdaság politikai története.* Forum Könyvkiadó, Újvidék, 2012.
- Bosendorfer, Josip. 1940. *Nešto malo o našoj Baranji.* Osijek.
- Bušić, Krešimir. 2014. Djelovanje Jerka Zlatarića u političkim, kulturnim i društvenim organizacijama bačko-baranjskih Hrvata od 1935. do 1945./50. U: *Beli Manastir (od osvita civilizacije do suvremenog doba).* Gl. urednik: Taslidžić, Davorin. Beli Manastir: Zavod za baranjsku povjesnicu. (u tisku), str. 260-288.
- Čulinović, Ferdo. 1961. *Jugoslavija između dva rata*, 1. dio, Zagreb.
- Deme, László, Keleti, József. 1920. *Az ellenforradalom Vas vármegyében és Szombathelyen.* Szombathely.
- Fogarassy, László. 1986. *A magyar-délszláv kapcsolatok katonai története 1918/1921.* U: *Baranyai Helytörténetírás 1985 – 1986.* BML Évkönyve Pécs.
- Fujs, Metka. 1996. Oblikovanje narodne identitete pri prekmurskih Slovencih (A nemzeti tudat alakulása a murántúli szlovénoknál). U: *Ljudje ob Muri : Népek a Mura mentén.* Murska Sobota – Zalaegerszeg.
- Gorjánác, Rádojka. 1981. Az 1919. évi szerb népszámlálás a megszállt Baranyában. U: *Baranyai Helytörténetírás.*
- Göncz, László: *A muravidéki magyarság 1918-1941.* Doktorska disertacija. Pécsi Tudományegyetem Bölcsészettudományi Kar Modernkori Történelem Tanszék. Lendva 2000. <http://mek.niif.hu/02200/02239/02239.pdf> (preuzeto: 8. rujna 2014.).
- Gratz, Gusztáv. 1935. *A forradalmak kora.* Budapest.
- Heka, László. 2008. *A szláv államok jogrendszerei.* Szeged: JATEPress.
- Heka, László. 2010. Etnikai, vallási és politikai konfliktusok a Balkán térségében. II. rész: Társadalmi, etnikai, vallási és politikai viszonyok a Bakán térségben III. rész: A konfliktusok kialakulása [221 pp.] = A Pólay Elemér Alapítvány *tansegédletei.* (Sorozatszerk.: Balogh Elemér) Szeged.

- Hornyak, Árpád. 2010. *A szerb megszállás Baranyában 1918–1921.* str. 49-54. <http://www.historia.hu/userfiles/files/2010-0910/Hornyak.pdf> (preuzeto: 29. rujna 2014.). Izvadak iz knjige: Hornyák, Árpád: *Találkozások– ütközések. Fejezetek a 20. századi magyar–szerb kapcsolatok történetéből.* Pécs.
- Horvat, Aleksandar. 2014. Prilog proučavanju baranjskih ojkonima – promena imena naselja u Baranji 1922. U: *Beli Manastir (od osvita civilizacije do suvremenog doba).* Gl. urednik: Taslidžić, Davorin, Beli Manastir: Zavod za baranjsku povjesnicu. str. 211-220.
- Jerič, Mihael. 1973. Ob zlati maši Ivana Jeriča. U: *Stopinje 1975.* Murska Sobota: Pomursko pastoralno področje.
- Knézy, Lehel. 1940. *Baja a forradalom és a szerb megszállás alatt (1918-1921).* Történelmi feljegyzések. Baja: Türr István Múzeum (reprint 2009.).
- Kokolj, Miroslav. 1984. *Prekmurski Slovenci 1919 – 1941.* Murska Sobota: Pomurska založba.
- Kövágó, László. 1964. Az 1919. évi szlovén-vidéki ellenforradalomról. U: *Hadtörténeti Közlemények.*
- Kristó, Gyula (sorozatszerkesztő). 1994. *Szeged története IV.* Szeged. http://www.sulinet.hu/oroksegtar/data/telepulesek_ertekei/szeged/szeged_tortenete_4/ (preuzeto: 13. listopada 2014.).
- Lachner, Višnja i Roškar, Jelena. 2014. Pravni status Baranje/Belog Manastira nakon potpisivanja Trianonskog sporazuma. U: *Beli Manastir (od osvita civilizacije do suvremenog doba).* Gl. urednik: Taslidžić, Davorin. Beli Manastir: Zavod za baranjsku povjesnicu. (u tisku) str. 288-301.
- Lőrincz, Péter: *A bánáti nemzeti tanácsok történetéből* http://adattar.vmmi.org/cikkek/9551/hid_1968_10_13_lorincz.pdf (preuzeto: 25. rujna 2014.) str. 1139-1148.
- Magyar Katolikus Lexikon <http://lexikon.katolikus.hu/M/Mura%20K%C3%B6zt%C3%A1rsas%C3%A1g.html> (24. rujna 2014.).
- Magyar Katolikus Lexikon <http://lexikon.katolikus.hu/M/Mura%20K%C3%B6zt%C3%A1rsas%C3%A1g.html> (24. rujna 2014.).
- Major, Zenó. A mindennapi élet nehézségei a Monarchia összeomlása és a szerb megszállás alatt Baján. U: *Múltbanéző. A Bács-Kiskun Megyei Levéltár Elektronikus Folyóíráta.* http://www.bacs-kiskun-leveltar.hu/V3/SP07_mbn/Tanulmanyok/maze-01t-1.html.
- Nagy, Miklós. *Francia katonák Szegeden (1918-1920).* <http://www.szegedilap.hu/cikkek/tudomany-tortenes/nagy-miklos--francia-katonak-szegeden-1.-resz.html> (preuzeto: 13. listopada 2014.).
- Ormos, Mária. 1983. *Pádovától Trianonig 1918 – 1920.* Budapest: Kossuth.
- Ormos, Mária. *Civitas Fidelissima.* <http://www.sopron.hu/upload/varos/nepszavazas1921/Ormostot.html>.
- Ormos, Mária. *Sopron a nagypolitikában.* <http://www.sopron.hu/upload/varos/nepszavazas1921/Ormosm.html>;
- Pekić, Petar. 1930. *Povijest Hrvata u Vojvodini.* Zagreb.

- Roškar, Jelena i Lachner, Višnja. 2013. Linija Clemenceau i vlastelinstva na graničnoj zoni. U: *Povećalo – časopis za prosudbu povijesne zbilje*, sv. 4-5-6-7, Beli Manastir.
- Ifj. Sarkady, Sándor. *A Nyugat-Magyarországi felkelés és a soproni népszavazás*. <http://w3.sopron.hu/nepszavazas1921/Tuzek.html>;
- Scherer, Anton. 1999. *Kratka povijest Podunavskih Nijemaca*. Osijek-Zagreb-Split: Pan Liber.
- Szász, Zoltán. 1986. Forradalmak és nemzeti mozgalmak a Monarchia összeomlása után (1918-1919). U: Köpeczi Béla (főszerk.): *Erdély története*. III. k. Budapest.
- Smiljanić, Milutin (ur.). 1993. *Prisajedinjenje Vojvodine Kraljevini Srbiji 1918*. (zbornik radova). Novi Sad.
- Szász, Zoltán. 1988. Erdély a Román Királyságban. U: Glatz Ferenc(szerk.): *Magyarok a Kárpát-medencében*. Budapest. str. 212-217.
- Slavič, Matija. 1935. Narodnost in osvoboditev Prekmurcev. In: *Zbornik Slov. krajina*.
- Sršan, Stjepan. 1993. *Baranja*. Osijek: Matica hrvatska.
- Stojanović, Nikola. 1939. *Srbija i jugoslavensko ujedinjenje*. Beograd.
- Szűts, Emil. 1991. *Az elmerült sziget. A Baranyai Szerb-Magyar Köztársaság*. Pécs: Pannónia Könyvek.
- Tarján M., Tamás. 1921. *augusztus 14. | A Baranya-bajai Szerb-Magyar Köztársaság kikiáltása*. http://www.rubicon.hu/magyar/oldalak/1921_augusztus_14_a_baranya_bajai_szerb_magyar_koztarsasag_kikialtasa/ (preuzeto: 26. rujna 2014.).
- Tarján M., Tamás: 1918. *november 1. | A Bánáti Köztársaság kikiáltása*. http://www.rubicon.hu/magyar/oldalak/1918_november_1_a_banati_koztarsasag_kikialtasa/ (preuzeto: 10. rujna 2014.).
- Tonelli, Sándor. 1939. A franciák Szegeden. Szeged: Acta Universitas Szegediensis.
- Tóth, Imre. 2006. *A nyugat-magyarországi kérdés 1922–1939. Diplomácia és helyi politika a két világháború között*. Dissertationes Sopronienses 2. Sopron.
- Tóth, Imre. 2004. *Nyugat-Magyarország és Burgenland a német külpolitikában*. U: *Századok*, br. 6. str. 1328-1360.
- Vrbošić, Josip. 1994. *Državnopravni status i upravno uređenje sjeveroistočne Hrvatske*. Osijek.
- Zsiga, Tibor. 1996. *Muravidéktől Trianonig*. Lendva: Magyar Nemzetiségi Művelődési Intézet.

Novine

Az Est, Budapest

Az Újság, Budapest

Budapesti Hírlap, Budapest

Die Drau, Osijek

Grazer Tagespost, Graz

Magyarság, Budapest

Nemzeti Újság, Budapest
Neues Achtuhrblatt, Wien
Pesti Hírlap, Budapest
Pesti Napló, Budapest
Politika, Beograd
Szegedi Híradó, Szeged
Szegedi Napló, Szeged
Szózat, Budapest
Új Nemzedék, Budapest
8 Órai Újság, Budapest
Szegedi Napló, Szeged

Summary

Consequences of the First World War: the Self-proclaimed “States” in the Hungarian Territory

The First World War greatly changed the history of European countries, particularly those in the region, and its consequences were very much affected the Croats, both those at home as those who remained in Hungary or in the part of Vojvodina under Serbian administration.

After the defeat of the Austro-Hungarian Empire in the First World War Hungarian neighbors were given the opportunity to expand its national territories at the expense of Hungary on the basis of the so-called Wilson’s 14 points through the right of peoples to self-determination: the newly created Czechoslovakia was increased with Slovakia, which had previously been part of historic Hungary, which Hungarians call the upper end (Felvidéki) and Romania (Transylvania, the Banat, Bukovina and Dobruja) and Serbia (Slovenia, Croatia, Bosnia and Herzegovina) have extended the boundaries of the country that the Entente Powers 1915-1916 promised because of the secret agreements or arrangements with a view to force them to join their coalition and the military alliance.

Accordingly the local National Council in Prague on 28 October 1918th declared an interim government of Czechoslovakia, and in Martin (formerly Turčiansky Svätý Martin, Hungarian: Turócszentmárton) the Slovak National Council declared the connection of the Czech Republic in the new state of Czechoslovakia. At the same time in Zagreb, the Croatian Parliament on 29th of October declared separation from the Austro-Hungarian Empire and the formation of the State of Slovenes, Croats and Serbs, which united with the Kingdom of Serbia in the Kingdom of Serbs, Croats and Slovenes on December the 1st. This monarchy ceased to exist, but there is a question of demarcation of Austria, Hungary, Romania and the Kingdom of SHS. The army of the subsequent in 1918th still occupied all Hungarian regions in which

the South Slavs constituted the majority and kept them in the possession of all time in the Trianon peace negotiations, and then on to their ratification. In these areas the southern Slavs, and sometimes the Hungarians have promised the native population full autonomy, but the natives were first obliged to affiliate. These created some short-term "republics" that today are already forgotten: Republic of Prekmurje, Republic Litava, Serbian-Hungarian Baranya-Baja Republic, the Republic of Banat.

Keywords: World War I, Wilson's 14 points, the right of peoples to self-determination, Hungary, the Kingdom of Serbs, the Trianon peace treaty, unrecognized states: Republic of Prekmurje, Republic Litava, Serbian-Hungarian Baranya-Baja Republic, Republic of Banat